

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Bilim Dalı

DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Mustafa FIRAT

Yüksek Lisans Tezi

SİVAS
MART 2017

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliyet Ana Bilim Dalı

Maliye Bilim Dalı

DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa FIRAT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ayşe Meral UZUN

SİVAS

MART 2017

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Maliye Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı :
Tezin Başlığı : Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar
Savunma Tarihi : 03.03.2017
Danışmanı : Doç.Dr. Ayşe Meral UZUN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof.Dr. Ömer Selçuk EMSEN

Üye : Prof. Dr. Nazım ÖZTÜRK

Üye : Doç.Dr. Ayşe Meral UZUN

Oy Birliği ☒

Oy Çokluğu ☐

Mustafa FIRAT tarafından hazırlanan “Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar” başlıklı tez, kabul edilmiştir.

....../....../2017

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Yeterlilik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Mustafa FIRAT

ÖN SÖZ

Akademik çalışmaların ortaya çıkarılmasında en önemli faktör huzurlu bir çalışma ortamının varlığıdır. Bana büyük bir özveri ile bu olanağı sağlayan aileme ve “Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar” başlıklı tez çalışmam esnasında ve yüksek lisans derslerine katıldığım süre zarfında bilgi birimini benimle paylaşan, bana vakit ayıran, yönlendiren saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Ayşe Meral UZUN’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında değerli görüş ve önerilerinden yararlandığım Prof. Dr. Ahmet UZUN’a, Prof. Dr. Nazım ÖZTÜRK’e, Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN’e, Prof. Dr. Muammer ŞİMŞEK’e, Prof. Dr. Ziya Gökalp GÖKTOLGA, Doç. Dr. Mustafa YILDIRAN’a, Doç. Dr. Coşkun KARACA’ya, Yrd. Doç. Dr. Yüksel AYDIN’a, Arş. Gör. Mahmure EŞGÜNOĞLU’na, teşekkür borçluyum. Bu çalışmamı hayatım boyunca bana maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve üzerimde çok emekleri olan anneme ve rahmetli babama adıyorum.

Mustafa FIRAT

Mart, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
ÖZET	XII
ABSTRACT.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN TANIMI UNSURLARI VE DEVLET KURAMLARI

1.1. DEVLETİN TANIMI VE UNSURLARI	4
1.1.1. Devlet Tanımları.....	5
1.1.2. Devletin Unsurları	6
1.1.3. Devlet Oluşumuna ilişkin Tezler.....	7
1.1.3.1. Doğal Oluşum Tezi	7
1.1.3.2. Uzlaşmacı Tez	9
1.1.3.3. Çatışmacı Tez	13
1.2. GELENEKSEL DEVLET KURAMLARI	17
1.2.1. Merkantilizm	17
1.2.2. Fizyokrasi	19
1.2.3. Klasik İktisatta Devlet	20
1.2.4. Keynesyen İktisatta Devlet.....	22
1.2.4.1. Tam İstihdam	23

1.1.4.2. Parasal Analiz	23
1.2.4.3. Devletin Ekonomik Hayata Müdahalesi	23
1.2.4.4. Ekonomik Analize Makro Yaklaşım.....	23
1.3. MODERN DEVLET YAKLAŞIMLARI	25
1.3.1. Arz Yanlı İktisat	25
1.3.2. Monetarizm	28
1.3.3. Rasyonel Beklentiler	31
1.3.4. Avusturya İktisat Okulu	32
1.3.4.1. Sübjektivizm	33
1.3.4.2. Metodolojik Bireycilik.....	33
1.3.4.3. Amaçlanmayan Sonuçlar, Spontane Kurumlar, Bilgi ve Zamanın Önemi.....	34
1.3.5. Kamu Tercihi Kuramı	34
1.3.5.1. Metodolojik Bireysellik İlkesi.....	37
1.3.5.2. Rasyonalite ve Maximand İlkesi.....	37
1.3.5.3. Politik mübadele (Mübadele paradigması)	37
1.3.6. Anayasal İktisat Kuramı	37
1.3.7. Kurumsal İktisat Teorisi.....	39
1.3.8. Neo-Keynesyen İktisat	41

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ DEVLETİ EKONOMİYE ÇEKEN NEDENLER VE DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR

2.1. DEVLETİN EKONOMİDEKİ PAYINI BELİRLEYEN KRİTERLER	45
2.1.1. Kamu Harcamalarının Büyüklüğü.....	45
2.1.1.1. Cari Harcamalar	46
2.1.1.2. Yatırım Harcamaları	46

2.1.1.3. Transfer Harcamaları	47
2.1.2. Kamu Gelirlerinin Büyüklüğü	48
2.1.2.1. Vergi	48
2.1.2.2. Resim	49
2.1.2.3. Harçlar	49
2.1.2.4. Şerefiye	50
2.1.2.5. Parafiskal Gelir	50
2.1.2.6. Borçlanma	50
2.1.2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	52
2.1.2.8. Para Cezaları	52
2.1.3. Kamu Borçlarının ve Bütçenin Büyüklüğü	52
2.1.4. Toplam İstihdam İçinde Devletin Payı	53
2.1.5. Toplam Yatırımlar İçinde Devletin Payı	55
2.1.6. Regülasyon / Deregülasyon Uygulamalarının Yaygınlığı	56
2.1.7. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) Ekonomideki Payı	58
2.1.7.1. Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü	59
2.1.7.2. Kamu İktisadi Kuruluşları	59
2.1.7.3. Müessese	59
2.1.7.4. Bağlı Ortaklık	59
2.1.7.5. İştirakler	60
2.2. DEVLETİ EKONOMİYE ÇEKEN NEDENLER	60
2.2.1. Kamusal Malların Devlet Tarafından Üretilmesi	60
2.2.1.1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler	60
2.2.1.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler	62
2.2.1.3. Özel Mal ve Hizmetler	62

2.2.2. Dışsallıkların İçselleştirilmesi	63
2.2.3. Aksak Rekabetçi Oluşumların Önlenmesi	65
2.2.4. Asimetrik Bilgi Sorununun, Risk ve Belirsizliklerin Önlenmesi	66
2.2.4.1. Ters Seçim:	67
2.2.4.2. Ahlaki Risk:	68
2.2.5. Ücretlerin ve Fiyatların Yapışkanlığı	68
2.2.5.1. Etkin ücret teorileri	69
2.2.5.2. Zımni sözleşmeler teorisi	69
2.2.5.3. Süre Teorileri	69
2.2.5.4. İçeridekiler-Dışarıdakiler Modeli	69
2.2.5.5. Koordinasyon Yetersizlikleri	69
2.2.5.6. Fiyatların karışık ayarlanması	70
2.2.5.7. Uzun dönemli sözleşmeler	70
2.2.5.8. Menü (Katalog) Maliyetleri	70
2.2.6. Arz ve Talep Arasındaki Gecikme	70
2.2.7. Negatif Eğimli Arz Pozitif Eğimli Talep	71
2.2.7.1. Toplam Talep Eğrisi	71
2.2.7.2. Toplam Arz Eğrisi	72
2.2.7.3. Keynesyen Toplam Arz Eğrisi	72
2.2.7.4. Klasik Toplam Arz eğrisi	72
2.2.7.5. Yatay Toplam Arz Eğrisi Durumunda	72
2.2.8. Gelir Dağılımı Adaleti Sorunu	72
2.2.8.1. Sermaye Ve Toprak Gibi Üretim Faktörlerinin Dağılımındaki Adaletsizlik	73
2.2.8.2. Eğitimin Dağılımında Eşitsizlik	73

2.2.8.3. Düşük Gelir Gruplarının Daha Yüksek Nüfus Artış Oranına Sahip Olması	73
2.2.8.4. Makroekonomik Dengesizlikler	73
2.2.8.5. Politik Faktörler	74
2.2.9. Ekonomik İstikrarsızlıkların Önlenmesi	74
2.2.9.1. Para Politikası	74
2.2.9.2. Dış Ticaret Politikası	74
2.2.9.3. Maliye Politikası	75
2.2.10. Ekonomik Kalkınma ve Yakınsama-İraksama Sorunu	75
2.3. DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR	77
2.3.1. Kronik Bütçe Açıkları	77
2.3.2. Kamu Kesiminin Özel Kesimi Dışlaması	79
2.3.3. Merkeziyetçilik ve Kırtasiyecilik	80
2.3.4. İşlem Maliyetlerinin Giderek Artması	81
2.3.5. Rant Kollama ve Görünür Ayak.....	82
2.3.5.1. Rüşvet.....	83
2.3.5.2. İrtikâp (Zorla Yiyicilik)	83
2.3.5.3. Zimmet ve İhtilas	83
2.3.5.4. Adam Kayırmacılık (İltimas)	83
2.3.6. Oy Ticareti ve Politik Miyopluk	83
2.3.7. Mali Yanılma.....	84
2.3.8. Savurganlık.....	84
2.3.9. Kayıtdışı Ekonomi.....	85
2.3.10. Rekabetin Ortadan Kaldırılması.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETİN ROLÜ

3.1. 1923-1929 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: ÖZEL SEKTÖR ELİYLE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	89
3.1.1. Lozan Barış Antlaşması.....	90
3.1.2. İzmir İktisat Kongresi.....	90
3.1.3. İş Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Kuruluşu	91
3.1.4. İstatistik Genel Müdürlüğü'nün Kurulması	91
3.1.5. 1927 Teşviki Sanayi Yasası	92
3.1.6. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı.....	92
3.1.7. Dönemin Ekonomik ve Mali Görünümü.....	93
3.2. 1930-1946 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: DEVLETÇİ SANAYİLEŞME STRETEJİSİ	94
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	97
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	98
3.2.3. Devletçilik Döneminin Duraklama ve Gerileme Yılları	100
3.2.4. Varlık Vergisi	101
3.3. 1946-1950 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	102
3.3.1. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları	103
3.3.2. Bretton Woods Konferansı	105
3.4. 1950-1960 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	105
3.4.1. Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının Kurulması	106
3.4.2. Kalkınma Stratejisinde Değişim.....	107
3.5. 1960-1980 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: PLANLI DÖNEM.....	111

3.5.1. DPT'nin Kurulması	112
3.5.1. Beşer Yıllık Kalkınma Planları	112
3.5.2. Dönemin Genel Özellikleri	113
3.6. 1980-1994 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ.....	117
3.6. 1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi	118
3.6.2. Dönemin Genel Analizi.....	120
3.7. 1995-2000 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	124
3.8. 2000 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	126
3.8.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri	126
3.8.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	127
3.8.3. AK Parti Dönemi.....	129
3.8.4. Yatırım Harcamaları İçinde Devletin Payı	131
3.8.5. Güncel Mali Durum.....	133
KAYNAKÇA.....	148
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
EGİAD	: Ege Genç İşadamları Derneği
FED	: ABD Merkez Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİ	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KGM	: Karayolları Genel Müdürlüğü
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SGK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: ATATÜRK DÖNEMİ KAMU GELİRLERİ, KAMU GİDERLERİ VE GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI (1923-1938)	94
TABLO 2: 1930-1946 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	95
TABLO 3: DEVLETÇİLİĞİN DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİ (1939- 1945).....	101
TABLO 4: DP DÖNEMİ (1950-1960)	109
TABLO 5: PLANLI DÖNEMDE KAMU GELİRLERİ, KAMU GİDERLERİ VE GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI (1963-1983)	114
TABLO 6: 1980-1994 TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	122
TABLO 7: 1995-2000 TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	126
TABLO 8: GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI.....	127
TABLO 9: 2007-2017 TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	131
TABLO 10: TASARRUF VE YATIRIMLARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI ..	133
TABLO 11: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ.....	135
TABLO 12: GENEL DEVLET TOPLAM GELİR VE HARCAMALARI	136
TABLO 13: KAMU BORÇLARI (2010-2015).....	137
TABLO 14: TÜRKİYE’DE KİT’LER (2010-2014).....	138
TABLO 15: BÜTÇE VE KAMU FİNANSMANI (2015-2016)	140
TABLO 16: HAZINE NAKİT GERÇEKLEŞTİRMELERİ (2016-2017).....	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: Laffer Eğrisi.....	27
ŞEKİL 2: Philips Eğrisi.....	29

ÖZET

FIRAT Mustafa, Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2017.

Devleti ve devletin görevlerinin neler olması gerektiğinin genel bir devlet kuramı içerisinde açıklama girişimleri asırlardan beri insanoğlunun entelektüel bir uğraş alanı olmaktadır. Devletlerin doğuşundan günümüze kadar devlet olgusunu açıklamaya çalışan çok sayıda siyasal ve ekonomik analiz yapılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak devletin işlevlerinde önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu tezde devletin ekonomide doğurduğu sorunlar üzerinde durulmakta, devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği tartışılmaktadır. Devlet nedir? Ekonomik anlamda devlete niçin ihtiyaç duyulmaktadır? Devlet ekonomiyi müdahale etmeli midir, etmemeli midir? Devleti ekonomiyi çeken nedenler nelerdir? Devlet ekonomisi de ne gibi sorunlar yaratmaktadır? Sorularına yanıt aranmakta ve Türkiye ekonomisi bağlamında devletin ekonomideki rolü analiz edilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde devletin tanımı unsurları üzerinde durulmakta, geleneksel ve modern devlet kuramları çerçevesinde çeşitli iktisadi yaklaşımların devlet anlayışları analiz edilmektedir. Merkantilizm korumacı devleti savunmaktayken, Fizyokratlar doğal düzene inanmaktadır. Klasik iktisat, devletin ekonomiyi müdahalesine karşı çıkarken, Keynesyen iktisat sosyal refah devletini dile getirmektedir. Son dönemlerde ise Arz Yanlı iktisat, Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Kuramı, Avusturya İktisat Okulu ve Anayasal İktisat gibi Neo-liberal yaklaşımlar devletin ekonomideki rolünü azaltmak için yoğun çaba sarf etmektedir. Kurumsal iktisat ve Neo-Keynesyen iktisat ise Neo-liberal yaklaşımlara karşı çıkarak devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını eleştirmektedir.

İkinci bölümde, devletin ekonomideki payını belirleyen kriterler üzerinde durulmaktadır. Devlet ekonomide bazı sorunların bizzat çözüm kaynağı iken bazı sorunların ise tam merkezinde yer almaktadır. Bu açıdan devletin ekonomiyi niçin müdahale etmesi gerektiği üzerinde durulmakta ve devletin ekonomide yarattığı sorunlar analiz edilmektedir. Devletin ekonomiyi müdahale etme sebepleri olan kamusal malların devlet tarafından üretilmesi, dışsallıkların içselleştirilmesi, aksak rekabetçi oluşumların önlenmesi, asimetrik bilgi sorunu, risk ve belirsizlikler,

Ücretlerin ve fiyatların yapışkanlığı, arz ve talep arasındaki gecikme, negatif eğimli arz pozitif eğimli talep, gelir dağılımı adaleti sorunu, ekonomik istikrarsızlıkların önlenmesi, ekonomik kalkınma ve yakınsama-ıraksama sorunu analiz edilmektedir. Devletin ekonomide doğurduğu sorunları bağlamında kronik bütçe açıkları, kamu kesiminin özel kesimi dışlaması, merkeziyetçilik ve kırtasiyecilik, işlem maliyetlerinin giderek artması, rant kollama, oy ticareti, politik miyopluk, mali yanılma, savurganlık ve kayıtdışı ekonomi gibi konular ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, Türkiye ekonomisi açısından Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte, dönemler itibariyle devletin ekonomideki rolü analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Ekonomi, Devletin Ekonomideki Rolü, Bütçe Açıkları, Dışlama Etkisi, Rant Kollama, Oy Ticareti.

ABSTRACT

The Problems Created By The State in the Economy, Master's Thesis, Sivas 2017.

The attempts to explain the state and what should be the duties of the state in a general theory of the government have been an intellectual occupation of human beings for centuries. There are a number of political and economic analyzes that try to explain the phenomenon of state from the birth of the government to today. Significant changes are taking place in the functions of the government depending on developments in the historical process. This thesis focuses on the problems generated by the state in the economy and discusses what should be role of the state in the economy. What is the state? Why the state is needed in economic sense? Should the state intervene in the economy or not? What are the reasons for attracting the government to the economy? What problems do the state create in the economy? The answer to the question is sought and the role of the state in the economy in the context of Turkish economy is analyzed.

The study consists of three chapters. The first chapter focuses on the elements of the definition of the state and analyzes the government understandings of various economic approaches within the framework of traditional and modern government theories. While mercantilism defends the government protection, the Physiocrats believe in the natural order. While classical economics oppose the government's intervention to the economy, Keynesian economics expresses the social welfare state. Neo-liberal approaches such as supply-side economics, monetarism, rational expectations theory, Austrian school of economics and constitutional economics have engaged hardly to reduce the role of the government in the economy. Institutional economics and Neo-Keynesian economics criticizes the reduction of the role of the government in the economy by opposing Neo-liberal approaches.

In the chapter two, the criteria that determines the share of the government in the economy is emphasized. While the government in itself is solution source of some problems in the economy, it is also in the center of some problems. In this respect, it is stressed why the government should intervene in the economy and the problems that the government creates in the economy are being analyzed. The

production of public goods by the state, internalisation of externalities, prevention of imperfect competitive formations, problem of asymmetric information, risks and uncertainties, the stickiness of wages and prices, the lag between supply and demand, negatively sloped supply positively sloped demand, problem of justice income distribution, prevention of economic instability and the economic development and convergence divergence problem that are causes of state intervention are among the issues discussed. Chronic budget deficits, exclusion of private sector by the public sector, centralisation and stationery, steadily increasing of transaction costs, rent-seeking, logrolling and political myopia, financial illusion, waste and informal economy as other main problems arising from the government intervention in the economy are examined.

In the chapter three, the role of the government in the economy is analyzed periodically from the declaration of the Republic to the present day in terms of the Turkish economy.

Keywords: State, Economy, The Role of the Government in the Economy, Budget Deficits, Crowding out Effect, Rent Seeking, Logrolling

GİRİŞ

Devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği konusu, mali iktisadın en yoğun tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak devletin rolünün de değiştiği görülmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesini gerekli ve yararlı bulanlarla, devletin ekonomiye müdahalesini gereksiz ve zararlı bulanlar arasındaki çekişme günümüzde bile devam etmektedir. Serbest piyasa ekonomisi taraftarları ile devletin ekonomideki etkinliğinin artırılması gerektiğini savunanlar arasında yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına kadar geçerliliğini sürdüren klasik iktisadın tarafsız devlet anlayışı, yerini Keynesyen iktisadın müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmaktadır. 1970'li yıllara kadar sosyal devlet anlayışının yaygın kabul gördüğü bilinmektedir. 1974 Dünya Petrol Bunalımı ile birlikte ortaya çıkan stagflasyon olgusu Keynesyen iktisadın tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılmasını savunan Neo-liberal yaklaşımların gündeme gelmesine neden olmaktadır.

Neo-liberal anlayışa göre, devletin ekonomideki rolünün giderek artması çağdaş ekonomileri yeni sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Devlet ekonomide kimi sorunların çözümünü kolaylaştırırken, kimi sorunlara da kaynaklık etmektedir. Günümüz ekonomilerinde artan kamu harcamalarına bağlı olarak bütçe açıklarının hızla arttığı görülmektedir. Kamu harcamalarının giderek artması özel sektör yatırımlarının ekonominin dışına itilmesine (crowding out sorununun) yaşanmasına neden olmaktadır. Artan kamu harcamalarının olağan finansman yöntemi olan vergiler yerine olağanüstü finansman yöntemi olan emisyon ve borçlanma ile finansmanı enflasyon olgusuna yol açmakta, gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Giderek artan merkeziyetçiliğin doğal bir sonucu olarak, kırtasiyecilik ve işlem maliyetleri artmaktadır. Devletin ekonomideki rolü arttıkça kısa vadeli kişisel çıkarlarını uzun vadeli kamusal çıkarlara tercih eden politikacılar türemektedir. Politik miyopluk olgusunun doğal bir sonucu olarak, etkin olmayan iktisadi programların uygulamaya geçirilmesi, iktisadi kaynakların israf edilmesine neden olmaktadır. Oy peşinde koşan politik aktörler, rant toplumu doğurmaktadır. Kayıtdışı ekonomi giderek artmaktadır. Bu çalışmada devletin ekonomide yarattığı tüm bu sorunlar analiz edilmektedir.

En temel kurumlardan biri olarak devlet belli işlevleri yerine getirmekte olup toplumun sosyoekonomik yapısı ve dinamiği bu işlevlerin içeriğini belirlemektedir. Günümüz toplumlarında devlet; kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde tekel pozisyonundaki bir belirleyicilikten ziyade, toplum ve iş dünyası ile eşgüdümü sağlayan, piyasalarda ortaya çıkan haksız rekabeti engelleyen, özel ve kamu sektörünün yatırımlar için uygun şartları ve iklimi oluşturan en temel kurumdur. Devlet, gerekli yasal düzenlemeleri ve altyapı yatırımlarını yapan, kamusal malları üreten, gelir dağılımı adaleti için yoğun çaba sarf eden, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gerekli reformları yapan, toplumsal refahı, siyasal ve ekonomik istikrarı tesis edebilmek amacıyla çalışan, istihdamın artırılması için gerekli yasal düzenlemeleri devreye sokan iktisat politikası uygulayıcısıdır.

Bu tezde devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği, devletin ekonomiye niçin müdahale ettiği, ekonomide ne gibi sorunlar doğurduğu üzerinde durulmaktadır. Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye ekonomisi bağlamında devletin ekonomideki rolü sorgulanmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde, öncelikle devletin tanımı ve unsurları üzerinde durulmaktadır. Modern anlamda devletlerin doğuşundan günümüze kadar ekonomik anlamda devlet olgusunda ve devletin işlevlerinde ne gibi değişimlerin yaşandığı analiz edilmektedir. Merkantilizm, Fizyokrasi, Klasik iktisat ve Keynesyen iktisat, Neo-liberal yaklaşımlar, Yapısalcılar ve Neo-Keynesyen İktisatçıların devlet yaklaşımları tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde, öncelikle devletin ekonomideki payını belirlemede kullanılan kriterler üzerinde durulmaktadır. Kamu harcamaları, kamu gelirleri, kamu borçları ve bütçenin büyüklüğü, toplam istihdam içinde devletin payı, regülasyon ve deregülasyon uygulamalarının yaygınlığı, kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomideki payları, devletin ekonomideki rolünü belirleyen temel kriterler olmaktadır. Ayrıca devletin ekonomiye niçin müdahale etmesi gerektiği üzerinde durulmakta ve devletin ekonomide yarattığı sorunlar analiz edilmektedir. Kamusal malların üretilmesinde, dışsallıkların içselleştirilmesinde, aksak rekabetçi oluşumların engellenmesinde, asimetrik bilgi, risk ve belirsizlikler, fiyatların ve ücretlerin yapışkanlığı, arz ve talep arasındaki gecikmelerin giderilmesinde, gelir dağılımının adil hale getirilmesinde, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde

devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır. Ancak devlet aynı zamanda kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. Kronik hal alan bütçe açıkları, dışlama olgusu, oy ticareti, politik miyopluk, mali yanılma, giderek artan merkeziyetçilik ve savurganlık, rant kollama, artan işlem maliyetleri, kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınamaması, rekabetin ortadan kalkması bu sorunlardan bazılarıdır.

c bölümde, Cumhuriyet'ten günümüze Türkiye ekonomisinde devletin ekonomideki rolü dönemsel olarak analiz edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN TANIMI UNSURLARI VE DEVLET KURAMLARI

Toplum halinde yaşama zorunluluğunun ortaya çıkışından günümüze kadar, sosyoekonomik yapı içerisinde devlete çok önemli görevler düşmektedir. Her ülkenin sahip olduğu özel şartlara bağlı olarak devletin ekonomideki rolü de değişmektedir. Devletsiz bir toplum düşünülemez. Devlet, ekonomik sahneden hiç eksik olmamaktadır. Kimi zaman başoyuncu kimi zaman da sadece figüran olarak ama daima ekonomide bir rol üstlenmektedir. Esas önemli olan, ekonomi içindeki payı ne olursa olsun, devletin üstlenmiş olduğu işlevleri yerine getirip getirmediğidir. Devlet, ekonomik, sosyal, politik yaşamın tam merkezinde yer almakta, dolaylı ve dolaysız olarak etkin bir işleve sahip bulunmaktadır. Devlet nedir? Devletin ekonomideki rolü nedir? Devletin yetki ve görevleri neler olmalıdır? Devlet ekonomiye müdahale etmeli midir? Bu konuda çok çeşitli ekonomik yaklaşımlar ortaya konulmaktadır.

İktisat kuramının tarihi, devletin ekonomiye müdahalesini gerekli ve yararlı bulanlarla, devletin ekonomiye müdahalesini gereksiz ve zararlı bulanlar arasındaki mücadelenin tarihidir. Devletin ekonomiye müdahalesini savunanlar piyasa başarısızlıkları üzerinde vurgu yaparken, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunanlar ise devletin ekonomide yarattığı sorunlar üzerinde durmaktadır. Ekonomik gelişmelerin daha iyi anlaşılması için devletin ekonomide rolünün neler olması gerektiğine ilişkin devlet kuramlarının ele alınması kaçınılmaz olmaktadır (Öztürk, 2016:1; Rothbard, 2009:1067-1100).

Bu bölümde, öncelikle devletin tanımı ve unsurları üzerinde durulmaktadır. Modern anlamda devletlerin doğuşundan günümüze kadar ekonomik anlamda devlet olgusunda ve devletin işlevlerinde ne gibi değişimlerin yaşandığı analiz edilmektedir. Merkantilizm, Fizyokrasi, Klasik iktisat ve Keynesyen iktisat ve Neo-liberal yaklaşımlar, Yapısalcılar ve Neo-Keynesyen İktisatçıların devlet yaklaşımları tanıtılmaktadır.

1.1. DEVLETİN TANIMI VE UNSURLARI

Günümüz toplumlarında, en temel kurumlardan biri olan devlet, belirli işlevleri yerine getirmekte olup, sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak devletin

işlevlerinde de çok önemli dönüşüm ve değişimler yaşanmaktadır. Devlet üstlendiği kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için iktisadi ve mali alanda faaliyet göstermektedir. Devlete ilişkin çok çeşitli tanımlar yapılmaktadır.

1.1.1. Devlet Tanımları

Geçmişten günümüze pek çok devlet tanımlamaları yapılmaktadır. Günümüzde de net olarak üzerinde kabul görmüş bir devlet tanımı bulunmamaktadır (Kazgan, 2002: 54). Devlet kavramı kronolojik cetvelde ele alındığında, insanlığın tarihiyle yaşıt olduğunu söylemek mümkündür. Geçtiğimiz yüzyıllarda devlet kavramı da genişleyerek günümüzdeki haline gelene dek pek çok evreden geçmektedir (Demir, 2003: 12).

Devleti; “toprak bütünlüğü doğrultusunda siyasal açıdan örgütlü olan millet ya da milletlerin oluşturduğu tüzel varlık” olarak tanımlamak mümkündür (Demir, 2003: 12). Belirli büyüklükte toprağa sahip olan, yasalar doğrultusunda bir hükümet idaresinde teşkilatlanan, bağımsız topluluklara devlet adı verilmektedir (Açıkgöz, 2009: 19). Devlet; “niteliklerinden biri bazen egemenlik kavramı ile birlikte dile getirilen bir toplumu oluşturan kişilerin üzerinde ve onlardan üstün bir varlık” şeklinde de tanımlanabilmektedir.

İçinde yaşadığımız büyük değişim çağı ve sosyo-ekonomik yapılarda çok hızlı bir değişime yol açan ekonomik ve toplumsal parametreler, sadece devletin işlevleri ile ilgili değişim tartışmalarını gündeme getirmekle kalmamakta, devlet ile ilgili açıklayıcı paradigmaların temel öğelerinde de yepyeni tartışmaları gündeme getirmektedir. Literatürde “en iyi devleti” soyut ve kuramsal açıdan aramak olasıdır. Ancak bu çabanın açık uçlu bir sorunsaldan öteye geçemeyeceği aşîkârdır. Çünkü bu alanda yapılan çalışmalar ideal bir devlet biçiminin olmadığını göstermektedir (Öztürk, 2013: 9).

Devletin vazifeleri arasında; halkının çıkarlarını gözetmek, huzuru temin etmek, güvenliği sağlamak temel görevlerinin başında gelmektedir. Devletin temel öğeleri; halk, ülke ve egemenlik olarak sıralanmaktadır. Devletler kendi anayasaları doğrultusunda basit ve bileşik şeklinde iki gruba ayrılmaktadırlar. Bileşik ya da birleşmiş devletler, konfederasyonlar ve federasyonlar şeklinde olabilir (Demir, 2003: 13). Ayrıca başka devletler egemenlik haklarının kullanılması olarak da monarşi (krallık, hükümdarlık, padişahlık bunlara verilebilecek örneklerdendir) ve

halkın kendi kendini idare ettiği yönetimler (cumhuriyet) olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Eğer bir hükümdarlıkta hükümdarın iradesi bir meclis vasıtasıyla sınırlanmışsa buna “meşruti hükümdarlık” adı verilmektedir. Meclis yoksa da buna “mutlak hükümdarlık” adı verilmektedir (Erdoğan, 1997: 42).

1.1.2. Devletin Unsurları

Devlet tanımlarından da anlaşıldığı üzere devlet, ferdi, tabii ve siyasi unsurlardan oluşan bir olgudur. Bu unsurları sırasıyla nüfus, ülke ve hâkimiyet şeklinde sıralamak mümkündür. Nüfus, yani devleti oluşturan bireyler devletin, ilk ve asli unsuru olarak göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise; halk olmadan devlet olamayacağı olgusudur (Açıkgöz, 2009: 20). Devletin varlığı nüfusunun fazla ya da az olması ile ilişkili değildir. Günümüzde nüfusu milyarları aşan devletler ve nüfusu binler civarında olan devletlerde vardır. (Demir, 2003: 14).

Devletin bir başka unsuru da ülkedir. Devletin varlığından söz edilmesi için sadece nüfus yeterli olmamaktadır (Aktan, 2003: 284). Bahsedilen bu nüfusun dünyanın herhangi bir yerinde yerleşik vaziyette olması da gereklidir. Bu yerleşik vaziyetteki yerin büyük ya da küçük olmasının bir önemi yoktur. Burada önemli olan ülkenin belli ve sabit olmasıdır. Çünkü devletin hâkimiyetini kurabilmesi için ülkenin belli bir yerde ve sabit olması gerekmektedir. Ancak bunun yeri ve sınırı belli değildir (Kazgan, 2002: 59).

Devletin başka bir unsuru da hâkimiyet unsurudur. Devleti oluşturan topluluklar istikrarlı bir teşkilat kurmaz ve teşkilat o nüfusu, belli sınırlar içinde bağımsız bir biçimde yönetmeye başlalmazsa, devletin varlığından bahsedilemez. Bu açıdan, devletin varlığı için nüfus ve ülkenin dışında hâkimiyetinde olması şarttır. Hâkimiyet toplumun kendi kendini yönetmesi, yasaların konulması ve bunların hem kendi bünyesinde ve hem de dışarıya karşı tatbikini sağlamasıdır. Ancak günümüzde kurulmuş ve yaygın olarak muhtelif milletler arası teşekküller devletlerin hâkimiyetini önemli ölçüde kısıtlamaktadır (Aktan, 2003: 286). Devletlerin böyle kuruluşların içerisinde olup olmayacağı kendi inisiyatifinde olduğundan, hâkimiyet hakkının sınırlandırılmasına kendisi razı oluyor anlamına gelmektedir (Kazgan, 2002: 60). Bu üç unsurun doğal bir sonucu olarak, devlet ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış ile birlikte devlet aynen bir kişi gibi borç almak ya da vermek gibi ilişkilerde de bulunabilmektedir. Şahsiyet unsuru sürekli olduğundan yapılan kanunlar, taahhüt

edilen borçlar ve akdedilen antlaşmalar, bunları imza edenlerin ölümünden sonra da herhangi bir değişiklik olmadığında devam etmektedir.

1.1.3. Devlet Oluşumuna ilişkin Tezler

Devletin oluşumuna ilişkin tezleri, doğal oluşum tezi, uzlaşmacı tez ve çatışmacı tez olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür.

1.1.3.1. Doğal Oluşum Tezi

Doğal oluşum tezinin en önemli savunucusu ve filozofu hiç kuşkusuz Platon'dur. Platon açısından devlet doğal bir kurum olmasından dolayı, devletin olmasına sebep olan doğal bir nedenin olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Platon açısından; devlet, işçiler, bekçiler ve yöneticiler şeklinde üç sınıftan oluşmaktadır.

İlk sınıfa tabi olan, yani sayı bakımından en fazla kesime sahip olan işçilerdir. İşçiler, üretim yaparak devletin gerek duyduğu maddi ihtiyaçları gidermektedir. Bekçiler de hem ülke içerisinde hem de dışarıda devletin varlığını korumakla yükümlüdür. Yöneticiler, kanunları yaparak devleti yönetenlerdir. Devleti oluşturan vatandaşlar erdemli olmalıdır. İşçi sınıfının erdemi çalışkanlık olmalıdır. Bekçi sınıfının cesaret ve yönetici sınıfının da bilgelik olması gerekmektedir. Ölçülülük ile adalet kavramları da sosyal birer erdem olarak tüm insanlarda olması gerekmektedir. Platon ideal devleti aynı zamanda bir eğitim kurumu gibi görmektedir ve bu doğrultuda tüm yurttaşların yeteneklerine uygun olarak yetiştirilmesi fikrini savunmaktadır. Platon bu devlet anlayışında, bekçiler ve yöneticiler sınıfı için mülk edinmeyi ve aileyi yasaklar. Ancak işçiler açısından bekçiler ve yöneticiler de olduğu gibi bir yasak yoktur (Şenel, 1994: 288).

Platon ilerleyen yaşlarında yazmış olduğu “Yasalar” adlı eserinde ideal devlet anlayışında önemli sayılabilecek iki değişiklik yapmaktadır. İlk olarak, asker ile yöneticilerin özgür bir şekilde aile kurmalarına ve mülk edinmelerini yasaklanmasının hatalı olduğunu kabul etmiş olmasıdır. İkincisi ise yöneticilere sunulan yetkinin sınırsız olduğunu kabullenerek, yöneticilerin de yetkilerinin yasalarla sınırlandırılmasının gerekliliğini savunmaktadır (Platon, 2007: 135).

Platon, “Devlet” adını verdiği eserinde, birinci sınıfı oluşturan işçilerin görevlerinin bahsetmektedir. İşçi, köylü ve zanaatkârların asli görevi devlete itaat etmek ve çalışmak olduğundan, bu sınıf üretenlerden oluşmaktadır. Devleti oluşturan

bireyleri beslerler, doyururlar, giydirebilirler. İşçi sınıfı olarak nitelendirilen bu sınıf, devletin büyük çoğunluğunu oluşturan bir sınıftır. Platon bu sınıfı üretime dönük olarak el sanatları, beceri, tarım gibi bilgilerle donatılarak eğitilmelerinin gerekliliğine işaret etmektedir (Platon, 1992: 84).

Platon'un ideal devletinde yer alan ikinci sınıf olan muhafızlar sınıfı da, cesaret ve gözü pekliği ile devlete itaat eden, gerek ruh, gerekse de beden açısından oldukça sağlam ve gözü pek kişilerden oluşturulmuş olan bekçiler ya da askerlerin yer aldığı sınıftır. Devletin güvenliğini sağlamak ve dış unsurlardan korumak ve devletin varlığını devam ettirmek gibi bir görevi üstlenen bekçiler, oldukça önem arz eden bir sınıf olarak dikkat çekmektedir. Bekçilerin eğitiminin çok önemli olduğuna işaret eden Platon, bekçilerin karşı bir duruşa geçmesini önlemek için bu sınıfın eğitiminin sadece beden ile sınırlı olmasından yana bir düşünceyi taşımaktadır. Platon, bu sınıfta cinsiyet ayrımı yapmaksızın her iki cinsinde askerî eğitimi alabileceği fikrini öne sürmektedir. Dünyevi şeylerden ziyade, daha çok şan ve şerefe değer verdiklerinden, onların özel mülkiyet sahibi olmalarını yasaklar ve evlenmelerini özel izne bağlayarak sınırlamaktadır. Platon'a göre mülk edinen muhafızlar, ilerleyen zamanlarda temel görevlerinin dışına çıkarak, devleti ele geçirmeyi istemelerine engel olmak için bu görüşü savunmaktadır. Evlenmelerinin de özel mülkiyet duygusunu güçlendirdiğini düşündüğünden, Platon onların evlenmelerinin sadece devletin seçtiği kişilerle ve soylarını devam ettirmek için izin verilmesi fikrini savunmaktadır. Platon'un günümüzde en fazla eleştirilen fikirlerinden biri de muhafız sınıfından olan çocukların doğduktan sonra anne ve babalarından uzak bir yerde, onları tanımadan toplumun ya da devletin bir ortak malıymış gibi ortak büyütölmeleri gerektiği fikridir. Platon, bu şekilde büyüyen çocukların tüm toplumu kendi anne ve babası, her çocuğu da kendi çocuğu gibi göreceğinden dolayı, farklılıklar ve kıskançlıklarında bu şekilde ortadan kalkacağı tezini savunmaktadır (Şenel, 1994: 289).

Platon; yöneticilerin olduğu sınıf, düşünceyi, adaleti ve bilgiyi esas alacak şekilde devletin yönetilmesi fikrinden yanadır. Bu açıdan yönetici sınıfının da mülk edinmeleri ve evlenmelerine izin verilmemektedir. Platon, yöneticilerin mülk edinmelerinin sonucunda para hırsına kapılarak adil ve eşitlikçi bir duruş sergileyemeyeceğinden dolayı onların mülk edinmelerinin böyle sakıncalar

doğuracağına işaret etmektedir. Platon, aynı muhafızlarda olduğu gibi, yöneticilerin de eğitimine oldukça büyük önem vermektedir. Çocukların ilerleyen yaşlarda iyi huylu, yumuşak başlı ve erdemli olabilmelerini sağlayacak hikâye, masal ve öykülerle eğitilmeleri fikrini savunmaktadır. Bu hikâye, masal ve öykülerin sonrasında beden ile müzik eğitimi gelmektedir. Çocuk ergenlik çağlarında aritmetik ve geometri ile ilgilenmeli tezini öne sürmektedir (Göze, 2000: 150).

Platon açısından, yetenekleri diğer çocuklara kıyasla daha iyi olanlar devam etmeli, olmayanlar da üreticilik ve muhafızlık gibi sınıflarda eğitilmeli düşüncesindedir. Yetenekli ve potansiyeli yüksek olan az sayıda kişi için ise oldukça uzun bir yol vardır. Uzun soluklu eğitimler her zaman sürmekte ve yaklaşık olarak elli yaşlarına varana dek hem eğitime, hem de toplum ve devlette çeşitli iyilikler ve görevlerin yerine getirilmesi için çalışmalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Ellisinden sonra da özellikle felsefe ile ilgili iyi şekilde eğitim alan ve ona yatkın olan kişiler yönetici sıfatını taşıyabilmektedir. Bu esasında Platon'un önemli anlayışlarından olan "Yönetici filozof; filozof yönetici olmalıdır" şeklindeki anlayışının temeli de buralara dayanmaktadır.

1.1.3.2. Uzlaşmacı Tez

J. J. Rousseau'nun felsefesine göre, devlet aslında yapay bir olgudur. Rousseau'ya göre insanlar doğada yaşadıkları süreçte eşit bir şekilde ve mutlu olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. Yerleşik yaşama geçiş ve sonrasında yiyecek için tarımın başlaması ve mülkiyet kavramının doğuşuyla birlikte doğadaki durum sona ermektedir. Yerleşik yaşamdan önce doğadaki eşitliğin bozulması, insanları belirli anlaşmalar vasıtasıyla bir araya gelerek devlet oluşumun adımları atılmaktadır. Rousseau'da bu durumu, yani devleti "insanlar arasında sağlanan toplum sözleşmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Rousseau açısından insan, iyidir fakat bazı özelliklerini uygarlık ile birlikte kaybetmektedir. Hem akıllı hem de özgür olduğundan dolayı da varlığını teminat altına almak maksadıyla da toplumsal sözleşmeyi yani devleti oluşturmaktadır (Gözler, 2007: 200). Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinde önemli olan bazı unsurlar vardır. Bunlar;

- Özgürlük
- Eşitlik
- Adalet ve Kanun

- Mülkiyet
- Doğal Yaşam

şeklinde sıralanmaktadır.

1.1.3.2.1. Özgürlük

Rousseau'nun devlet anlayışının temelinde özgürlük çok önemli bir yere sahiptir. Rousseau açısından özgürlük varoluşun en büyük gereğidir. Rousseau açısından hukukun temeli özgürlüktür. Rousseau göre, insan sadece toplum içinde özgür olabilmektedir: “Özgür halk itaat eden, ancak köle olmayan halktır. Şef vardır, ancak efendi yoktur, yalnız ve yalnız yasalara uyar ve yasalar sayesinde diğer insanların boyunduruğu altına girmez.” Rousseau’ya göre özgürlükten vazgeçilemez: “İnsanın özgürlüğünden vazgeçmesi aynı zamanda insan olma niteliğinden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Bu vazgeçiş demek aynı zamanda insanın tabii haklarından, sorumluluk ve yükümlülüklerinden de vazgeçmek anlamına gelmektedir. Tamamen vazgeçiş anlayışında olan insanın herhangi bir zararını karşılama olasılığı yoktur. Bu vazgeçiş, bir bakıma yaradılışla da hem bağdaşmamakta hem de uzlaşmamaktadır. İnsanın isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her türlü ahlak düşüncesini kaldırmak demektir.” Rousseau, düşüncesinde altını çizdiği ve büyük önem verdiği özgürlük kavramını kendi hayatında da tatbik etmekte, bir hayli zor bir yaşam sürmesine rağmen yine de özgürlüğünden hiçbir zaman taviz vermemektedir (Rousseau, 2006: 60).

1.1.3.2.2. Eşitlik

Rousseau açısından, insanlar, doğal yaşamın olduğu yani ilkel çağlarda eşittir ve bu eşitliği insanlara sunan ise doğadır. Doğanın tüm nimetleri herkese yeter bir durumdadır ve Rousseau doğal insanı “bir ağacın altında ve o ağacın meyveleri ile karnını doyuran, yakınındaki bir su kaynağından su içen ve yine aynı ağacın altında uyuyan insan” olarak tanımlamaktadır. Bu insan, tüm ihtiyaçlarını kendi kendine giderebilme kudretine sahip olduğu için, başka insanlara ihtiyaç duymamaktadır. İnsanların arasında bir çatışmanın olma olasılığı yoktur ve doğa herkese yetecek durumdadır. Ancak bu düşünce Rousseau’nun düşündüğü gibi hep böyle devam etmemektedir. Bir yeryüzü parçasının etrafının çevrilerek “burası benimdir” diyen ve buna inanacak düzeyde saf insanlar bulan ilk insan, uygar toplumun kurucusu

konumundadır. Rousseau'nun felsefesi bütün olarak incelendiğinde, özgürlük ile eşitliğin “biri olmadan diğeri olmaz” bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Özgürlüğün olmadığı yerde eşitlik, eşitliğin olmadığı yerde de özgürlük yoktur. Yozlaşmanın temelinde yatan unsurlardan biri de eşitliğin olmamasıdır. Eşitsizliği, hak ve haksızlık anlayışına getiren ve bencilliğin hüküm sürmesine sebep olan mülk edinme olgusudur. Geriye, yani ilkel çağlardaki anlayışa dönülemeyeceğine göre, kültür ile doğayı bağdaştırmak gerekmektedir. Bunun için de, insan doğal bir eğitim ile yetiştirilmelidir. Öte yandan toplumun, herkesin doğal haklarını güvence altına almış bir biçimi olmalıdır (Gökberk, 1980: 384).

1.1.3.2.3. Adalet ve Kanun

Rousseau, adaletin kaynağı olarak Tanrı'yı kabul etse de, insanların bu büyük ve tanımlanamayan varlıktan esinleneceklerine pek inanmamaktadır. Ayrıca, adalet anlayışı bir nevi doğal yürütme güçleri olmadığı için insanlar arasında tam bir etkinliği yoktur. Bundan ötürü, adaletin etkinliğini hayata geçirebilmek amacıyla anlaşma, sözleşme ve yasalara ihtiyaç vardır. “Karşılıklılık” ilkesini adalet bakımından vazgeçilmez bir koşul olarak ele alan Rousseau, yasaların objektifliğinin gerekliliğini altını çizerek vurgulamaktadır. “Yasaların konusu geneldir dediğimde şunu anlıyorum: yasa vatandaşları bir bütün, davranışları da soyut bir biçimde dikkate almaktadır. Aksi takdirde özel bir kişiyi ya da özel bir davranışı dikkate almaz” (Rousseau, 2006: 64).

Rousseau açısından adalet kavramı nesnel bir olgu, kanun ise bu olgunun somut uygulamasıdır şeklinde vurgulamaktadır. Yasaların genel olması, yasaların toplumda yer alan tüm bireylerce, yine toplumu oluşturan bütün bireylere uygulanmak amacıyla çıkarılması gerekliliğine işaret etmektedir. Rousseau'ya göre, yasaların yapılmasında, yöneltilmesinde, kayırmasında ve bağlamasında toplumda yer alan tüm bireyler aynı ve eşit haklara sahip olmalıdır. Aksi halde yasalar 'genellik' özelliğini kaybedebilmektedir. “Genel irade” toplumda yer alan tüm bireylerin iradelerinin toplamının sonucunda ortaya çıktığına göre, “genellik” niteliğini kaybeden yasalar, genel iradede ziyade özel iradenin yansıması olur ve bu durum toplumun düzenini bozabilmektedir (Gökberk, 1980: 385).

1.1.3.2.4. Mülkiyet

Rousseau açısından, insanın doğal yaşamı süresince doğadaki nimetler tüm insanlara yettiğinden dolayı mülkiyet “hukuksal hak” şeklinde değildir. Ancak ilerleyen zamanlarda çağdaş yaşamın kurucuları olarak nitelendirilen insanların, saf insanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak çitle çevirdiği bir alan için “burası bana aittir” iddiasıyla kendine mal eden ilk insan, aslında mülkiyet olgusunun da ilk adımını atmaktadır. Toprak paylaşıldığında mülkiyet olgusu gündeme gelmekte, bireyler arasında eşit olmayan durumlar ortaya çıkmaktadır. “En güçlüler veya en zavallılar kendi güçlerini veya kendi ihtiyaçlarının başkalarının malı üzerinde bir nevi hak, kendilerine göre mülkiyet hakkıyla eşit bir duruma getirdiklerinden dolayı, eşitliğin bozulması korkunç trajedilere sebebiyet verebilmektedir. Böylece güçlülerin yapmış oldukları gaspları, yoksulların kanun haydutluğu, herkesin dizginleri boşanmış tutkuları doğal merhameti ve adaleti daha emekleme aşamasında ezerek, bireyleri doyumsuz, cimri, kötü bireyler şekline dönüştürmektedir” (İşçi, 2004: 254). Rousseau önceleri mülkiyeti bir hak olarak görmemesine rağmen ilerleyen zamanlarda bu düşüncesinde değişikliğe giderek “devletin aşırı servet ayrılıklarını yok etmesi şartıyla” mülkiyet hakkını kabullenmektedir.

1.1.3.2.5. Egemenlik ve Genel İrade

Rousseau'ya göre, “Sosyal Sözleşme” oylama sonucunda yapılan bir anlaşmadır. Günümüzdeki referandum ile benzerlikler göstermektedir. Sosyal sözleşme sonucunda oluşan genel irade, devlette egemenliğe sahip olma anlamını taşımaktadır. Egemenliği iradenin uygulanışı olarak tanımlamak mümkündür. Bundan dolayı egemenlik devredilemez ve bölünemez. Rousseau; “egemenlik halk oyunun yürütülmesi olarak düşünüldüğünden devredilemez ve başkasının üzerine geçirilemez. Rousseau “temsili demokrasi” anlayışını kabul etmemektedir. Toplumdaki bireyler bazı kişilere yönetimde görev verir ancak, o görevlendirilen kişiler kesinlikle temsilci sıfatında değildirler. Rousseau egemenlik ve genel irade düşüncesinde, toplum yaşamında değer ölçüsü “genel irade” şeklinde kabul görünce, egemenlik de bu iradenin somut güce dönüşmesini benimsemekte ve egemen olan hep bu genel iradenin olması gerekliliğine işaret etmektedir (Rousseau, 2006: 68).

1.1.3.2.6. Doğal Yaşam

Rousseau, felsefesini hayata geçirirken, diğer filozof ve düşünürler ile benzer olarak “doğal yaşama” tezi ile yola çıkmaktadır. Doğal yaşamın hâkim olduğu dönemlerde, o dönemin insanı tüm ihtiyaçlarını kendi kendine giderebilme kudretine sahip olduğu için, başka insanlara hem muhtaç değildir, hem de ihtiyaç duymamaktadır. Doğadan çıkan tüm nimetler insanların ihtiyaçlarını gidermekte yeterlidir ve bundan dolayı insanların birbirleriyle bir çekişme ya da çatışma içerisinde olmalarına herhangi bir gerek yoktur. Doğal insanlar bir olgu, kişi ya da benzer şeylere bağlı olmadığı ve düşünme olayıyla da çok fazla ilgilenmediği için, kalbinde mutluluk vardır. Kısacası, doğa tüm insanlara ihtiyaçlarını verdiği için dolayısı, ayrıca mülkiyet ve insanların birbirleriyle ilişkileri de gelişmiş düzeyde olmadığı için eşitsizlik ve hukuk kuralları da yoktur. Doğal insan ölçütü insanın kendisidir ve bu ölçütlere sahip olan insan da bağımsız bir varlıktır. “Ormanlarda istediği gibi rahatça dolaşan, herhangi bir becerisi olmayan, konuşma yeteneğine sahip olmayan, ev-iş, savaşları, bağlantıları olmayan, kendisine veya onlara zarar vermeyi düşünebilecek yetisi olmayan, hatta bu olguların hepsinden bihaber olan insan, sadece bu duruma uygun duygulara ve bilgilere sahip bir varlıktır”.

Buraya kadar her şey güzel bir biçimde yürümektedir, ama bu yürüyüş çok uzun sürmemektedir. İnsan sayısının artması sonucunda ihtiyaçlar ve yerleşik hayat için büyük önem taşıyan toprak bölüşülmeye başlayınca, gittikçe “uygarlık” kökleşmeye başlamaktadır. Derken, mülkiyet ve bunun doğal sonucu olarak eşitsizliğin temeli atılmış olmaktadır (Rousseau, 2006: 90).

1.1.3.3. Çatışmacı Tez

T. Hobbes devletin zorunlu varlığını bir zemine oturtabilmek amacıyla “doğa durumu” varsayımını öne sürmektedir. Hobbes, doğa durumunu bir savaş durumu şeklinde nitelendirmektedir. Hobbes bu tezi doğrultusunda; doğa durumunda insanların herhangi bir sınırı olmayan erklerini bir kişi veya kurula devretmelerinin sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır. Hobbes devleti anlamının yolunun öncelikle insanları anlamaktan geçtiğini öne sürmektedir. Bir devletteki insanların anlayışları, esasında devlet görüşünün şekil almasına yardımcı olmaktadır. İnsanın varoluşu ile birlikte sahip olduğu niteliklerinden biri durmak bilmeyen ve sadece ölüm ile birlikte

biten bir güç arzusudur. Hobbes, savaş durumu şeklinde nitelendirdiği doğayı şu şekilde açıklamaktadır. “Her insanın doğanın kendisine sunmuş olduğu haklar doğrultusunda her şeyde hakkı vardır (Aslan, 2004: 145).

Doğa durumu, ”başka bir üst yetkinin ve doğa yasaları haricinde herhangi bir yasanın olmadığı, mutlak özgürlük ve eşitliğin geçerli olduğu savaş durumu” olarak nitelendirilmektedir. Hobbes; “böyle bir durumda, herkes kendi iradesiyle hareket ettiği ve kendisini düşmanlarına karşı korumak amacıyla ona kolaylık sağlayabilecek her şeyi kullandığından dolayı, herkes her şey üzerinde hakka sahiptir” şeklinde görüş bildirmektedir. Ancak Hobbes’a göre eğer herkesin her şey üzerine hakkı varsa yani “herkesin doğadaki her şey üzerinde süren bu hakkı devam ettiği müddetçe, ne kadar güçlü ve akıllı olursa olsun, hiç kimse, doğanın normalde kişilerin hayatlarını sürdürmelerine izin verdiği sürenin sonuna kadar yaşama hakkı güvencesine sahip değildir.” (Hobbes 1993: 98). Aslında bu düşünce bir bakıma Hobbes’ın çelişkisi olarak nitelendirilebilir. Tüm insanların doğadaki her şey üzerinde hakkı olduğunun ve bu doğa durumu sınırsız bir özgürlüğü kapsamaktadır ve bu sınırı olmayan özgürlük de insan açısından güvensizliğin sebeplerinden biridir. Ortaya çıkan güvensizlik de çatışma ve savaş durumuna sebebiyet vermektedir. “Toplumdaki bireylerin hepsini bir korku altında bırakacak herhangi bir güç olmadan yaşamaları halinde savaş olarak adlandırılan o durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunu bir bakıma herkesin herkesle yaptığı savaş olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü savaş yalnızca muharebeden ya da dövüşme gibi davranışlarla sınırlı kalmayıp, mücadele azminin yeteri kadar güçlü olduğu bir zaman sürecinden oluşmaktadır” (Hobbes 1993: 95).

Hobbes’ın doğa durumu tezi, tüm bireylerin doğadaki her şeyin üzerinde sonsuz bir özgürlük hakkının olduğunu savunmaktadır. Bu durum aynı zamanda insanları güvensizliğe iten bir durumdur. Hobbes açısından doğa gereği herkes kendi iyiliğini istediğinden dolayı savaş ve güvensizlik halinde, herkesin her şeyde hakkı olmasının da doğa da yaşamayı arzu eden herkesin kendisiyle çelişki yaşaması anlamına gelmektedir. Bu durum bireylerin tabiatının bir parçası olarak kendi iyiliğini istemesinin karşıtı bir durumdur. Böyle bir durumda “İnsan insanın kurdudur” (Homo homini lupus). Bunun sonucu olarak da doğa ya da savaş durumunda “Sürekli ve şiddetli ölüm korkusu ve tehdidi bulunmaktadır ve insan

yaşamı, yalnız, fakir, kötü, vahşi ve kısa sürmektedir” (Hobbes 1993: 95). Hobbes doğa durumundaki bireylerin birbirleri ile yapacağı savaş halini ise Latince; “homo homini lupus”, yani “insan insanın kurdudur” şeklinde dile getirmektedir.

Hobbes; barış ve güvenlik için, kısacası insanın kendi çıkarları için, karşısındaki insanlarda benzer şeylere razı olmalarından ötürü, herkesin doğadaki tüm haklardan kendi arzusuyla vazgeçmeye razı olmalıdır, fikrini savunmaktadır. “İnsan, başkalarının üzerindeki özgürlüğü ne ise başkaları da onun üzerinde o kadar özgürlüğe sahip olmakla yetinmelidir” şeklinde betimlemektedir. Her insan arzu ettiği her şeyi yapma hakkına sahip oldukça bütün insanlar savaş haliyle karşı karşıya olacaklardır. Bazıları kendi haklarından, şartlardan dolayı feragat etmek istese de, esas olarak hiç kimse kendi haklarından vazgeçmeyi kesinlikle istemeyecektir. Günümüzde gerek nasihat anlamında, gerekse de saygı niteliğinde kullanılan ve Hobbes’ın da bütün bireylerin ortak olduğu bir yasayla bu durumu şu cümle ile dile getirilmektedir: “Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapmayasın.” Doğa durumunun savaş hâli olmasının nedeni, nasıl ki bu insanın tabii yapısıysa (insanların doğaları gereği eşit olmaları ise), benzer bir biçimde bu durumdan kurtuluşun yolu da yine insanın tabii yapısından kaynaklanmaktadır (Strauss, 2000: 180).

Hobbes’ın toplum sözleşmesiyle, kişiler güç kullanma yetkisini ve gücü üst bir yetkiye, kurum / kişiye bırakmak için birbirleriyle anlaşmaktadır. Toplum sözleşmesi ile devlet kurulmakta ve doğa durumundan çıkılarak “vatandaşlık haline” adım atılmaktadır. Kişilerin birbirine karşı uygunsuz olan özel pek çok istençleri yerini, tek ve genel bir istençe bırakmaktadır. Söz konusu olan bu doğa durumundan çıkmak amacıyla yapılan sözleşme Hobbes’ın devletin zorunluluğunun esaslarından biri gibi görmektedir. Bu toplum sözleşmesiyle devletsiz olan bir süreçten devletli sürece geçiştir ve bu geçişte doğa yasasının gerekliliğini mecbur kılmaktadır. Devleti oluşturan bireylerin dış saldırılardan ve kendi içlerinde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar neticesinde birbirine karşı zarar vermelerini engellemenin yegâne yolu, kişilerin tüm yetki ve güçlerini, bütün istençlerini tek bir istenç olarak devlet adı altında kuruma devretmeleridir. Hobbes için bu bir anlaşmanın dışında bir şeydir ve bu “tüm yurttaşların bir tek kişide gerçekten de birleşmesidir.” Bu sözleşme ile birlikte tüm yurttaşların kendi kendini yönetme hakkının olduğunu ve yönetme

hakkını tek bir istence yani Leviathan'a bıraktığından da söz etmektedir (Hobbes 1993: 130).

Hobbes'a göre; devlet barışı ve yurttaşları koruyan yegâne bir varlıktır. Devlet; tüm yurttaşlardan almış olduğu yetki ve güç ile birlikte herkesin istencini şekillendirme imkânına sahip bir güç özelliğine sahiptir. Burada altı çizilerek belirtilmesi gereken şudur: Sözleşmede taraflar egemenle yurttaşlar değil, yurttaşlarla yurttaşlardır. Yurttaşlar birbirleriyle yapmış olduğu sözleşmeyle bir defa daha haklarını egemen güce devretmeleri ile birlikte artık bir daha devletin emrettiklerinin dışına çıkamaz ve yapılan bu sözleşme de geçersiz bir duruma gelemmez. Hobbes ayrıca bireylerin her birinin birbirleri ile anlaşarak devletin eylemlerinin uygulayıcısı sıfatını taşıdıklarını bildirmektedir. Bunun yapılmasının temel hedefi, hükmedenlerin insanların gücünü ve istençlerini, yine insanların güvenliğini sağlamak için kullanması olduğudur. Bu istencin kendisinde toplayan insana "hükümdar" adı verilmektedir ve egemenliği hükümdar elinde tutmaktadır. Toplumu oluşturan diğer insanlar da onun uyruğu olmaktadır (Gözler, 2007: 205).

Hobbes açısından devlet, bireylerin yapılan bir sözleşme ile birlikte haklarını ve güçlerini devrettikleri, tüm bireylerin istençlerini kendi bünyesinde toplayan ve kişilerin yerine karar alma/verme yetkisini elinde tutan mutlak güç şeklinde tanımlamaktadır. Hobbes egemenlik ile ilgili üç tane yönetimden söz etmektedir. Egemenlik bir kişinin tekelinde ise; o yönetim şekli monarşi, egemenlik bir grubun tekelinde ise; o yönetim şekli aristokrasi, egemenlik hakkının temsili tüm bireylerde veya çoğunluğun seçimiyle belirlenecek bir yönetim şekli ise; o yönetim şekli demokrasidir (Göze, 2000: 187).

Hobbes açısından devlet mutlak güç sahibidir ve egemenin herhangi bir eylemini bireyler eleştiremez. Bunun nedeni egemen gücün uyrukları sıfatını taşıyan bireylerin toplam istencini yansıtmaktadır. Bütün güç ve yetki, egemenlik hakkı devletin hâkimiyetindedir. Devletin hakları mutlak ve bu haklar hem bölünemez, hem de devredilemeyecek özelliklere sahiptir. Egemen gücün mutlak surette olması ve devletin hak açısından sınırsız olması bireylerin özgürlüğüyle çelişmemektedir. Çünkü sözleşme ile egemen güç konumundaki devlete haklarını devredenlerde bireyler olduğu unutulmamalıdır. Devletin ortadan kalkmasına sebebiyet verebilecek başlıca nedenlerden biri de gücün mutlak olmaması, ayrıca iyi ve kötünün ne

olduğunu devletin değil, yurttaşların belirlemesi şeklinde nitelendirmektedir. Hobbes, devlete tanınacak olan bu sınırsız hak anlayışından dolayı “mutlakçı” devlet tasarımı ortaya koymuş ve onun devlet tasarımı doğa durumu ve toplum sözleşmesi varsayımları doğrultusunda şekillenmiş bir olgu olarak nitelendirilmektedir (Hobbes 1993: 132).

1.2. GELENEKSEL DEVLET KURAMLARI

Tarihsel süreç içerisinde devlet kuramının gelişimine bakıldığında ticari kapitalizmin Merkantilizmi, tarımın kapitalistleşmesi olgusunun Fizyokrasiyi, Sanayi Devriminin Klasik İktisadı doğurduğu görülmektedir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Keysesyen iktisadı, 1974 Dünya Petrol Bunalımı ise Neo-liberal yaklaşımları ortaya çıkarmaktadır (Öztürk, 2015:7). Bu kısımda Merkantilizm, Fizyokrasi, klasik iktisat ve Keynesyen iktisadın devlet anlayışları tanıtılmaktadır.

1.2.1. Merkantilizm

Merkantilizm akımı 16. yüzyılda Avrupa’da başlayan ekonomik bir teori niteliğindedir. Merkantilizm açısından bir milletin huzur ve refah içerisinde olması anaparanın miktarı ile paraleldir ve küresel ticaret hacmi değişmez. Merkantilizm açısından, yönetimler ekonomi alanında korumacı bir anlayış içerisinde olmalı, dış satımı destekleyerek, alımları da sınırlı bir hale getirmelidir. Bu fikirler üzerine kurulu olan ekonomik sisteme merkantilist sistem denilmektedir (Doğruder, 2009: 14).

Merkantilizm klasik bir biçimde ele alındığında, 1400-1800’lü yıllar arasında bir akım haline gelen düşüncedir. Söz konusu dönemde orta çağdan kalma anlayışlar terk edilerek rasyonel ilkeler esas alınmaya başlanmaktadır. Döneme adını veren kişi İngiliz iktisatçı Adam Smith’tir. Dönemin en trend faaliyetlerinin başında “ticaret” gelmektedir. Ticarete olan eğilim geçimlilik tarımı yıkmakta ve üretime doğru yönelimler olmaktadır. Merkantilizmde sermaye sahibi hammaddeyi evlerinde çalışacaklara vermektedir. Sonrasında da bu üreticiler bir merkezde toplanıp üretim yapmaktadır. Söz konusu dönemin kapitalistleri olarak nitelendirilebilecek sınıf; sanayiciler, büyük tüccarlar ve bankacılarıdır (Çaklı, 1998: 186).

Bu dönem bir bakıma keşifler çağı olarak da nitelendirilmektedir. Yeni keşfedilen ülkelerden kendi ülkelerine değerli madenler getirilmektedir. Keşfedilen

yerlerden gelen madenler Avrupa’da fiyatların hızlı bir şekilde artmasına sebep olmaktadır. Keşifler çağında keşiflerin yapılmasına olanak sağlayan hiç kuşkusuz denizcilik olmaktadır. O dönem aynı zamanda denizcilik açısından oldukça önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Ayrıca tüm dünyada ticari faaliyetlerle yayılan Avrupalılar, sömürgecilik yaparak sermaye birikimi sağlamaktadır (Doğruder, 2009: 15).

Merkantilist düşüncede bir ulusun zenginliği o ülkeye giren değerli madenlerin çokluğu ile ölçüldüğü için devletin ihracatı özendirerek artırması buna karşı ithalatı ağır gümrük vergileri ile koruması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile dış ticarete korumacı politikalar izlenmelidir. Merkantilist anlayışın egemen olduğu dönemde, özellikle siyasal birlik ve ulusal gücün sürdürülebilmesi amacıyla korumacı ekonomik önlemler önerilmektedir. Korumacı iktisat politikası önlemleri büyük ölçüde ulus devletlerin oluşumuna katkıda bulunmak için kullanılmaktadır. Devlet müdahalesi Merkantilist öğretinin önemli bir parçası olarak yerini almaktadır (Öztürk, 2007: 11).

➤ Küresel çaplı büyük ticaret, farklı ülke tacirlerinin çıkarlarının birbirleriyle çatışır duruma getirmektedir. Güçlü olan devletler kendi tüccarlarını diğer rakiplerine karşı koruyarak dış ticareti tekelci bir anlayışa doğru çekmektedir. Böylece güçlü devletler oluşmaktadır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte uzun yıllar süren savaşlar ciddi mali sorunları da beraberinde getirmektedir. Bahsedilen dönemlerde sömürgeleştirme genel olarak bir zenginlik göstergesi gibi algılandığından, bunun sağlanabilmesi amacıyla devletler devamlı ve merkezi bir orduya sahip olma gerekliliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum da finansman sorununu ve hazineye sürekli altın olma gerekliliğini de yanında getirmektedir. Altın bulundurma gerekliliğin yerine getirilmesi, hükümdarların asli görevlerinden biri olmaktadır. Görevin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için de, dış ticaret dengesinin olumlu yönde gelişmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, merkantilizm bir nevi korumacı bir akımdır. Dış ticaret dengesinin olumlu yönde olması, kümülatif açıdan ele alındığında, ithalatın üzerinde ihracat yapılması, düşük bedel karşılığında ithal edilerek yüksek bir bedel karşılığında ihraç edilmesi ve nihai olarak bu ticarete kullanılan değişim aracı stokunun olabildiğince üst seviyede olması anlamına gelmektedir. Bunun için siyasi erkler, ülkelerine altın

getiren ticaret şirketlerini sonuna kadar destekleyip ve imtiyazlar sağlayarak, küresel ticarete tekel olma siyaseti izlemektedir. Bunun için söz konusu dönemin anlayışına göre, dış ticarete tarafların hepsinin yani şimdiki “Kazan/Kazan” durumunun olması imkânsızdır. Dış ticaretin herkes için “Kazan/Kazan” durumunda olması fikri, iktisadi düşünce ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Merkantilizmin diğer özellikleri arasında üretimde imalat kesiminin üstünlüğünün kabulü, himayecilik (korumacılık), milli ekonomik birlik; mutlak merkez önemli yer tutmaktadır (Çaklı, 1998: 188):

1.2.2. Fizyokrasi

Fizyokrasiyi, “insan toplumlarının tabii kanunla yönetilmesi” şeklinde tanımlamak mümkündür. Hukuk felsefesinin hâkim olduğu 18. yüzyılda, Fransa’da gelişen bir okul da bu adla anılmakta ve okulun mensupları, “fizyokratlar” şeklinde adlandırılmaktadır. Okulun önde gelen temsilcisi Dr. F. Quesnay’nın bazı eserlerinden biri, Droit Naturel, yani “Tabii Hukuk” ya da “Doğal Haklar” adını taşımaktadır. Söz konusu dönemde etkinliği kısa sürmekle birlikte Fizyokratlar, iktisadi düşünce üzerine getirmiş oldukları yeniliklerle günümüzde de anılmaktadır. İktisadi sistemin işleyişini, soyutlama tekniğiyle kurdukları bir model üzerinde anlama çabaları, toplumu işlevlerine uygun bir şekilde birbirinden ayırmaları, servetin kaynağını üretim ile yaratmayı, tarım üretimini düşünce sistemlerinin merkezine almaları, başlıca özellikleridir (Aktan, 2000: 140).

Doğanın her zaman kendi dengesini koruyacak bir süreci işlettiği düşüncesini şiar edinen fizyokratlar aynı şekilde beşeri durumların da nihayetinde kendi kendine bir denge durumuna kavuşacağı çıkarımına varmaktadır.

Fizyokrasi, merkantilizme tepki olarak doğmaktadır. İnsan doğanın bir parçasıdır ve doğa kanunları insan için de geçerlidir. Servetin kaynağı toprak ve üretimdir. Net hâsılayı oluşturan yegâne faaliyet tarım üretimidir. Toplumun sınıfları, toprak sahipleri, sanayici-tüccarlar ve çiftçilerdir. Tek vergi politikası söz konusudur. Dış ticaretin temel görevi tarım ürünlerine dış ticarete yeni alanlar yaratarak ihracatını arttırmaktır. Ülkeye avantaj yaratan sanayi malları ihracatı değil, tarım ürünlerinin ihracatıdır. Bundan dolayı tarım ürünlerinin satışının önünü açarak ihracatı artırmak gerekmektedir Ticaretin amacı tarımsal fiyatları yükseltmektir (Aktan, 2003: 189).

1.2.3. Klasik İktisatta Devlet

Klasik iktisat anlayışı 1776- 1843 yılları arasındaki iktisat alanı üzerinde etki yaratan ve Batı Avrupa’da ortaya çıkan bir iktisadi düşünce akımıdır. 1776 yılında klasik iktisadın asli kurucusu Adam Smith’in eserlerinden biri olan “Ulusların Zenginliği” eseriyle başlayarak 1843 yılında John Stuart Mill’in yayınladığı “Siyasal İktisadın İlkeleri” eseri ile sona ermektedir. İktisadi alandaki faaliyetler ve gelişim süreci Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren Merkantilizm felsefesi doğrultusunda yürümektedir (Savaş, 1997: 528). 18. Yüzyılın ortalarından sonra liberalizmin başlayışı ve endüstrinin gelişimi sonrasında merkantilist siyasetin sonu gelmektedir. 18. yüzyıl sonuna doğru Ortaçağa özgü olan kapalı ekonomi yerine dışa açık ve küresel ticaret anlayışının yer aldığı iktisadi dönem başlamaktadır. 18. yüzyılın ortalarından sonra birçok yeni hammadde kaynakları bulunmaktadır. Tüm bu buluşlar birçok yeniliği de beraberinde getirmektedir. Söz konusu yıllarda deniz ve demir (tren) taşımacılığı gelişim göstermektedir. O dönem içerisinde İngiltere’de buharlı makine keşfedilmektedir. Bu buluş sonrası üretim tekniklerinin gelişmesiyle birlikte maliyet açısından düşük ve daha fazla üretim yapılmasına olanak sağlanmaktadır (Demir, 1996: 207). Bütün bu gelişmeler üretim kavramına küresel bir boyut ve vizyon kazandırmaktadır. Başta İngiltere ve Batı Avrupa ülkelerinde üretilen bütün ürünler bu ülke dışından temin edilen emek gücü sayesinde üretilmektedir. Söz konusu dönemde nüfusların artışı yiyecek maddelerine olan talebin artmasına neden olmakta ve bahsedilen yüzyılda küçük tarım işletmelerinin birbirleri ile birleştirilmesi sonucunda dev işletmeler haline gelmektedir.

18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyılın ortaları arasındaki dönem gerek siyasi gerekse de iktisadi açıdan büyük gelişmelerin olduğu dönem olarak dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde tarım alanında iyi yönlü olarak büyük değişimler yaşanmaktadır. O dönemdeki aristokratların bir kısmı toprak mülkiyetini ele geçirmektedir. Sanayinin çok hızlı bir biçimde geliştiği bu dönemde, yerel halklar topraklarını terk ederek sanayinin hızlı bir şekilde geliştiği büyük kentlere göç etmektedir. Hızlı ve düşük kontrollü bir biçimde gelişen kentler ise mülk sahibi ile emek gruplarının olduğu işçi sınıfı anlayışının doğmasına neden olmaktadır. Ayrıca İngiltere’de bu sınıf Sanayi Devrimi’nin yaşanmasında bir hayli etkin olmaktadır. O dönemin büyük işletmeleri ölçek ekonomisinden faydalanarak hem gıda üretimini

hem de üretimin kaliteli bir şekilde gerçekleşmesine önayak olmaktadır. Tarım alanı o dönemlerde klasik üretim anlayışından ziyade çağdaş üretim anlayışına geçmeye başlamaktadır. Tüm bu gelişmeler sonrasında küresel ticaret aktif hale gelmekte ve bu doğrultuda gelişim göstermeye başlamaktadır (Savaş, 1997: 528). Bütün bu yenilikler öncelik olarak Adam Smith ve diğer tüm Klasik İktisatçıların yaşadıkları dönem olarak onların iktisadi ve siyasi açıdan perspektiflerini ortaya koymaktadır. Bu durum dünyanın iktisadi ve politik sürecini etkileyen gelişmelere sahne olmaktadır. Avrupa’da liberal bir iktisat anlayışının yararları ve oldukça büyük etkileri görülmektedir. Tüm bu anlayışların neticesinde klasik iktisadın temel ilkelerini ve devlet anlayışını özetle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Demir, 1996: 208):

- Klasik iktisatçıları açısından devletin olması gerekir. Ama bu görevler belirleyicilikten uzak bir bakıma sınırlı bir anlayış ile kısıtlandırılmalıdır. Klasik iktisatçılara açısından devletin görevlerinin artmış olması maliyet açısından negatif bir etki yaratmaktadır. Klasik iktisatçıları devletin, gerek iç gerekse dış ticarete müdahale etmemesi düşüncesini savunmaktadır.
- Klasikler iktisatçıları; iktisadi faaliyetleri etkileyen, doğru bir şekilde yönlendiren doğa yasalarına inanmaktadır. Doğal denge yalnızca fiziki yaşamda yoktur. Bu aynı zamanda iktisadi anlayışta da vardır. Bundan dolayı devletin doğal düzeni bozmaması gerektiğini savunmaktadırlar.
- Klasik iktisatçıları üzerinde en çok durduğu hususların başında “birey özgürlüğü” gelmektedir. Bireyin yararlı, sağlıklı ve nitelikli bir kişi olması ancak onun özgürlüğü ile olabileceği fikrini savunmaktadırlar.
- Klasik iktisat anlayışında; toplumun refahının sağlanabilmesi için toplumsal birliğin çok önemli olduğu üzerinde durulmaktadır.
- Klasik iktisadi anlayışının hipotezleri genellikle üretime ve rekabet üzerine yoğunlaşmaktadır.
- Klasik iktisat anlayışında bireylerin faydalarının en yüksek düzeyde olması savunulmaktadır. Çünkü bireylerin tek tek hepsinin faydası tüm toplumun faydasını oluşturmaktadır.
- Klasik iktisat anlayışında serbest rekabetin önemini vurgulamaktadır ve piyasanın gelişmesi açısından serbest rekabeti gerekli görmektedir.

➤ Klasik iktisatçıların anlayışına göre para yalnızca bir değişim aracı olarak görülmektedir.

1.2.4. Keynesyen İktisatta Devlet

Yirminci yüzyılın ilk yarısı ikinci dünya savaşına ve büyük krizlere sahne olmaktadır. Bu dönem gerek Avrupa, gerekse de Amerika açısından buhranlarla dolu bir dönem olma özelliğine sahiptir. 1921 yılında İngiltere’de yaşanan kriz, sonrasında 1929 Büyük Buhranın yaşanması ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Söz konusu dönemde işsizlik ve durgunluk türündeki iki önemli problemle karşı karşıya kalan piyasa ekonomileri işleyemez duruma gelmektedir. Bahsedilen yıllarda Neo-klasik düşüncenin etrafındaki pek çok düşünce ve fikir üzerinde Keynesyen Devrim şeklinde anılan teorik gelişme doğrultusunda yeni tartışmalar yaşanmaya başlanmaktadır (Demir, 1996: 183).

İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes’in 1936’da yayınlamış olduğu “İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi (The Yeneral Theory of Employment, Money and Interest) isimli kitabı iktisatçıların dikkatini Neo-klasik iktisattan başka makroekonomiye yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Esasında makroekonomiye ilgi İngiltere’deki kriz öncesinde başlamakta, İngiliz iktisatçı Keynes’de bu akımın bir devamı niteliğinde boy göstermektedir. Bilhassa İsveçli iktisatçı Knut Wiksell ekonomik dalgalanmalar hakkındaki görüşleri söz konusu dönemde pek çok iktisatçının dikkatini çekmekte ve bu dalgalanmaların sebepleri ile bu dalgalanmaların kontrolünün sağlanmasında para ve kredi gibi enstrümanların etkisinin varlığı ile ilgili yoğun bir tartışmanın başlamasına sebep olmaktadır. Fakat bu iktisatçılar Neo-klasik teoriye bağlı kalarak ekonominin kendi kendini düzenleyebileceğini ve ekonomideki durgunluğun da bir dönem sonra yeniden toparlanarak dengeleneceğine inanmaktadır. (Dinler, 2011: 21).

Keynesyen analiz ile piyasa mekanizmasının görünmez elinden daha çok devletin görünür eli ön plana çıkmaktadır. Keynes likidite tuzağı olgusuna dikkatleri çekerek para politikası yerine maliye politikasını savunmaktadır. Bu bağlamda Keynes maliye politikasının kurucusu olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 2015:61).

1.2.4.1. Tam İstihdam

Keynes, 1929 Büyük Ekonomik Krizinde milyonlarca insanın işsiz kaldığını gördükten sonra tam istihdam dengesinin Neo-klasiklerin iddia ettikleri gibi, piyasa güçlerince otomatik olarak gerçekleşen bir denge olmadığını öne sürmektedir. Ona göre çoğunlukla her ekonomi, kalıcı bir eksik istihdamla karşı karşıyadır. Keynes'in getirdiği yenilik, hem dengenin hem de eksik istihdamın aynı anda oluşmasıdır.

1.1.4.2. Parasal Analiz

Keynes, paranın; Neo-klasiklerin savundukları gibi tarafsız olmadığını, ekonomik sistemi etki altına alabileceği fikrini öne sürmektedir. Para arzındaki değişimin, istihdam ve milli geliri etkileyeceği fikrini savunmakta ve ayrıca yeni bir para teorisi ortaya atmaktadır.

1.2.4.3. Devletin Ekonomik Hayata Müdahalesi

Neo-klasikler, devletin sadece rekabetin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik önlemler alması gerektiğini savunmaktadır. Ekonomide eksik istihdam düzeyinde de dengenin olabileceğini öne süren Keynes, ekonomiyi tam istihdam dengesine yönleltebilmek için, devletin ekonomiye müdahalesini öngörmektedir. Devletin, gerekli olunması halinde talepteki yetersizliği ortadan kaldırabilmek amacıyla ekonomiye para ve maliye politikalarıyla müdahale etme gerekliliğini savunmaktadır.

1.2.4.4. Ekonomik Analize Makro Yaklaşım

Keynes, Klasikler ve Neo- klasikler gibi her mal ve hizmet ile üretim faktörüne ilişkin özel piyasaları tek tek analiz etmeye yönelme yerine, ulusal planda, toplam gelir ve istihdamı düzeyinin nasıl oluştuğunu saptamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımıyla Keynes, makroekonomik akımın kurucusu sıfatını taşımaktadır.

Keynes; hükümetlerin ekonomiye müdahalelerinin normal bir durum olduğu fikrini savunmaktadır. Bu anlayıştaki amaç; ekonomiye müdahale edebilen devlet, ekonomik sistemde hareket edeceği ilke ve kurallar biçimindeki rolü çok ileriye taşımaktadır. Keynesyen iktisatçılar; ekonomideki istikrarın yakalanabilmesi amacıyla devletin ekonomideki rolü ve işlevlerinin çapının genişletilmesinden yana bir tavır takınmaktadır. Keynesyen iktisatçıları “Fonksiyonel Devlet Teorisi”

kapsamında yer alan unsurları başlıklar halinde sıralamak olasıdır (Savaş, 1994: 192);

- Kaynak kullanımı ve dağılımında optimum etkinin sağlanması,
- Adil gelir ve servet dağılımının sağlanması,
- İktisadi mekanizmada etkinlik,
- Büyüme ve kalkınmanın sağlanması,
- Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması.

Bu teori, ekonominin "kendi kendine" ve "sürekli" tam istihdam yakalamasının olanaksız olduğunu iddia etmektedir. Bu açıdan tam istihdam yakalamak amacıyla devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır (Savaş, 1994: 192). Keynesyenlerin bu müdahaleci devlet anlayışı, kamuda belirli bir zaman sonrasında büyümeyi gerçekleştirecek nedenlerden biridir.

Keynesyen iktisatçılar denk bütçe anlayışından ziyade "telafi edici bütçe" ilkesini kabullenerek, politikacılara toplanan vergilerden harcama olanağı tanımaktadır. Kamu maliyetlerinin vergilemeyle beraber emisyon ve borçlanma ile finansmanı, keynesyen iktisadın bir mirası olarak değerlendirmek mümkündür. Başka bir deyişle; kamu sektöründeki büyümeden politikacıların dışında, Keynesyenler de sorumludur (Aktan, 2000: 280). Keynes'in bu fikir ve önerileri yirminci yüzyılın ikinci dilimi ile beraber ekonomik alanda istikrar yakalanmaktadır. Ama devletin ekonomiye sürekli müdahalesi ve bu müdahaleler için maliyetleri devlete yüklemesi, gerek bütçe açıklarına gerekse de açıkların artmasına ve ekonomi yönetimine yerleşmesine sebebiyet vermektedir. Bu açıkların sonucunda hızla artan devlet borçları, artan faiz hadleri, ülke parasının değerini yitirmesi, enflasyon, dış ticaret açığı gibi pek çok istikrarsızlığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Küçükkalay, 2015: 355).

Enflasyon ve işsizliğin aynı anda yaşandığı stagflasyon krizi Neo-liberal yaklaşımların yeniden gündem gelmesine neden olmuştur. Enflasyon ve işsizliğin birlikte arttığı, ekonomik büyümenin yavaşladığı, Keynesyen politikaların etkinliğine duyulan güvenin sarsıldığı bu dönemde kapitalizmin yeniden yapılanması gerektiğini dile getiren ve piyasa ekonomisinin önündeki engellerin hızla kalkınmasını savunan yeni bir anlayış gündeme gelmektedir. Neo-liberal yaklaşımlar olarak adlandırılan

bu anlayış, kamu kesiminin küçültülmesini ve devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılmasını savunmaktadır.

1.3. MODERN DEVLET YAKLAŞIMLARI

Arz yanlı iktisatçılar ve Monetaristler ile başlayan, Rasyonel beklentiler, Avusturya iktisat okulu ve Anayasal İktisatçılar ile zirveye ulaşan Neo-Liberal yaklaşımlar piyasa mekanizmasını mucizeler tahtına tek başına oturtmayı ve devletin ekonomiye müdahalesini yok etmeyi amaçlamaktadır (İnsel, 2004:12).

Çalışmanın bu kısmında modern devlet yaklaşımları ele alınmaktadır. İncelenecek olan konular; arz yanlı iktisat, monetarizm, rasyonel beklentiler, Avusturya iktisat okulu, kamu tercihi kuramı, anayasal iktisat, kurumcu iktisat ve Neo Keynesyen iktisat olmak üzere sekiz başlık altında incelenecektir.

1.3.1. Arz Yanlı İktisat

Arz Yanlı İktisat terimi; ilk olarak yirminci yüzyılın son çeyreği ile birlikte ortaya atılmış bir terimdir. Bu ifade 1976 yılında Virginia Üniversitesi'nden Dr Stein tarafından kullanılmaktadır. Toplam talep ağırlıklı bir anlayış ve Keynesyen Teori'sine karşıt ve bir nevi tepki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışta Keynesyen talep genişletici politikalardan uzaklaşılması ve devletin kamu maliyetleri aşılmalı ve açık bütçe politikalarından vazgeçilmesi gerekliliği fikri savunulmaktadır. Aynı monetarist düşüncede olduğu gibi, arz yanlı iktisat anlayışında da para arzı ya yavaşlatılmalı veya da kontrol altına alınması gerekliliği fikri savunulmaktadır. Toplumdaki tasarrufları, vergi gelirlerini ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen vergi oranları yeniden düzenlenmeli ve bu oranlar bir iktisat politikası gibi kullanılabilmelidir. Bu genel ilkeler doğrultusunda önerilerini geliştirecek olan arz yanlı iktisatçılar kendi aralarında da iki temel akıma ayrılmaktadır. Baskin, Evans ve Feldstein gibi iktisatçıların içinde olduğu ilk grup genel olarak klasik ve neo-klasik iktisatçıların bakış açılarına sahip olduğundan aşırı politik uygulamalara yanaşmamaya çalışmaktadır. İlk gruptaki iktisatçılar devletin talebi değil, tam aksine arzı artıracak politikaları izlemesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Küçükcalay, 2015: 445).

Arz yanlı iktisatçılar, Keynesyen düşünce ile devletin faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkisinin nasıl gerçekleşeceği konusunda görüş ayrılığı içindedir.

Keynesyen iktisadi düşünceye göre, devletin ekonomik faaliyetleri doğrudan doğruya kişilerin harcanabilir gelirleri üzerinde etkide bulunmakta, bunun neticesinde toplam efektif talebi etkileyerek eksik istihdamdaki ekonominin canlanarak ivme kazanması manasına gelmektedir. Bu bakış, talep yönlü bir bakış açısı olarak nitelendirilmektedir (Savaş, 1994: 236).

Arz yanlı iktisatçılar; devlet faaliyetlerinin reel talep üzerinde etkisi olmayacağı fikrini ileri sürmektedir. Arz yanlı iktisatçılara göre, devlet faaliyetlerinin sebebiyet verdiği emisyon hacmindeki artış reel talep üzerinde etkili olmamakta ancak nominal talebin (parasal) artmasına sebep olmaktadır. Ancak herhangi bir ekonomide toplam talep, o ekonomi içerisindeki kişilerin gelirine, gelirler de yine o ekonominin içerisindeki toplam üretim değerine eşit olmaktadır. Şu halde, üretimdeki girdilerin miktarında bir değişim (üretim artışı) olmadan gelirleri ve talebi artırma olasılığı pek olanak dâhilinde görünmemektedir. Devletin para miktarındaki artma etkisinin sebebi de budur. Özetle; devletin faaliyetlerinden dolayı para arzı artmadan evvel 200 tane kalem tüketen bir ekonomide, para arzının artması sonucunda yine 100 kalem, ancak yüksek fiyat düzeyinden talep edilmekte, bundan dolayı da reel talep artış göstermemiş olmaktadır. Ayrıca, devletin faaliyetleri önce malların nispi fiyatlarını bozmakta ve kaynak dağılımının şeklinin değişmesine neden olmaktadır (Küçükcalay, 2015: 445).

Bu durumun doğal bir sonucu olarak, gelir dağılımında da köklü değişimler meydana gelmektedir. Zaten bireylerin reel taleplerinde bir değişimin ortaya çıkabilmesi için üretim faktörlerinin kullanımında da bir değişimin ortaya çıkması gerekmektedir. Çünkü bireyler bir yönleri ile üretim faktörlerinin arz edicisi durumunda olduklarından üretim girdilerinin de sahibidirler. Bu nedenden dolayı, reel talepte bir değişikliğin meydana gelebilmesi için önce üretimin ve üretim girdilerinin miktarının değişmesi gereklidir. Devletin de tam olarak bunu yapması gerekmektedir. Devletin bunu yapabilmesi için de talebin değil arzın üzerinde durması gerekmektedir. Ancak hızlı değişim, üretim girdilerinin miktarının ve özelliklerinin değişmesi, hem reel üretimi artırmakta hem de bireylerin reel gelirleri üzerinde olumlu yönde etkili olmaktadır. Bundan dolayı da arzın artırılabilmesinde vergiler çok etkin olarak kullanılabilmelidir ki; vergiler yoluyla oluşacak bütçe

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Arz yanlı iktisatçılar açısından, hem talep yönlü politikalar hem de maliye politikaları önem arz eden enstrümanlardır. Arz yanlı iktisatçılar piyasanın işlerliğine ve kaynak dağılımında üstlendiği rolün önemine de güvenmektedir (Tekelioğlu,

1993: 309). Arz yanlı iktisatçılar para arzının artışı ile ilgili de yine monetaristler ile benzer düşüncededir ve para arzı artışının ekonominin büyümesi ile aynı doğrultuda bir seyir izlemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Arz yanlı iktisatçılar, vergilerdeki indirimlerin neticesi olarak ortaya çıkabilecek bütçe açıklarının enflasyonist olma zorunluluğu olmadığını da belirtmektedir. Çünkü önemli olan bütçenin açık vermesi değil, bu açığın hangi yöntemlerle kapatıldığıdır. Nitekim vergi gelirlerindeki düşüşünün bütçede ortaya çıkaracağı negatif etki, istihdamın, tasarrufların ve yatırımların artmasıyla birlikte gelişen ekonomik yapının desteği ile giderilebilmektedir. Onlara göre bu önerileri ABD’de 1980’li yıllarda önemli düzeyde uygulama alanı bulmaktadır. Söz konusu dönemlerde de arz yanlı iktisatçıların ortaya koydukları gibi enflasyon, arzın yetersizliği, verimsizlik ve ABD halkının ekonomik hayat standartlarının belirgin bir biçimde aşağıya doğru inişi görülmektedir.

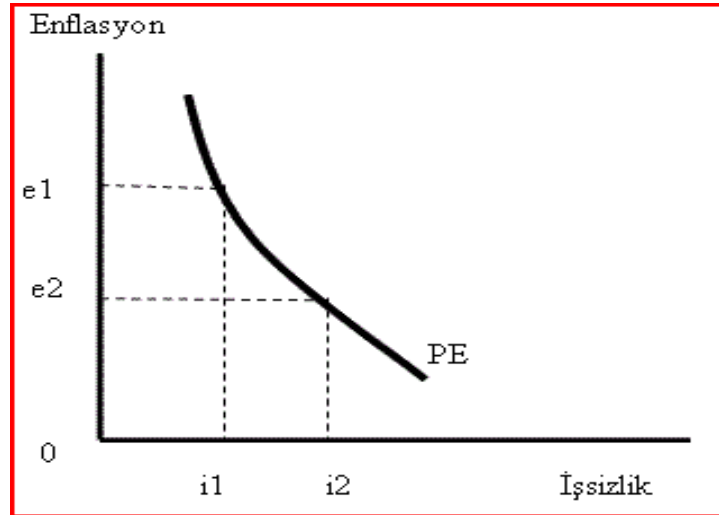
Reagan’ın ABD Başkanı olmasının ardından ABD’de ulusal arzın artışı öne çıkmaktadır. Reagan’lı dönemde; özel sektörün üretiminin artırılması için üretimin önündeki engeller yıkılmaya çalışılmaktadır. ABD hükümeti bu engellerin yıkılmaya çalışılmasının haricinde aynı zamanda enflasyonun da düşürülmesini de öncelikli hedefler arasına almaktadır. Fakat bu iktisadi anlayışın önerileri uzun döneme dayalı bir anlayış olduğundan dolayı kısa dönemde ABD ekonomisi, vergi gelirlerinin azalması sonucunda büyük bir bütçe açığıyla karşılaşmaktadır. Arz yanlı iktisatçılar tüm bu negatif etkileri de uygulamada ortaya çıkan olumsuzluklara bağlamaktadır. Arz yanlı politikalar Başkan Clinton tarafından da az da olsa devam ettirilmesine karşın arz yanlı iktisadın teorilerine yöneltile eleştiriler giderek artmaktadır (Küçükkalay, 2015: 447).

1.3.2. Monetarizm

Monetarizm, 1976 yılında Nobel Ekonomi Ödülü alan ABD’li iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmektedir. Milton Friedman; 1976’da “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” adlı bir kitap yayınlamaktadır. Adı geçen çalışmayla beraber Friedman aslında Monetarist anlayışın ilkelerini ortaya koymaktadır. İlerleyen dönemlerde çalıştığı Chicago Üniversitesi’ndeki meslektaşlar ve öğrencileriyle beraber, teorik bakımdan görüşlerini geliştirerek bir takım ampirik çalışmalar vasıtasıyla görüşlerini doğrulamaktadır (Wikipedia, 2016). Monetarizm;

Friedman'ın öncüsü olduğu fakat sonrasında Becker, Brumer, Schivartz, Meltzer ve Lucas gibi küresel düzeydeki iktisatçıların geliştirmiş olduğu, genel olarak bazı bir kaç önemli hususta iktisadî anlayışa katkıda bulunmuşlardır. Bundan dolayı bu iktisatçılar yeni bir felsefî temel üzerine yeni bir iktisadi öğretiyi tesis etmemişler ancak bu sözü geçen iktisatçılardan evvel iktisadi öğretiler üzerinden giderek Monetarist anlayışı oluşturmuşlardır. Bu şekilde ele alındığında Monetarizm iktisadi anlayışı klasik ve neo-klasik iktisat düşüncelerinin izlerini sürdürüyor denilebilir (Erim, 2014: 287).

Monetarizm hususunda öncelikli olarak belirtilmesi gereken Friedman ile arkadaşlarının saf bir liberal ekonomi ve özgürlük yanlısı olduklarıdır. Bu temel özelliklerine ilave olarak, isminden de anlaşılacağı üzere bu anlayışın inceleme alanı da para üzerinde yoğunlaşmaktadır. Friedman ve arkadaşları bilhassa 1929'daki Büyük Buhran ve 1970'li yıllardaki ekonomik krizlerin, devletin ekonomiye yaptığı müdahaleden ve Keynesyen mirası ile ilgili yapılan hatalı para politikalarından dolayı ortaya çıktığı fikrini savunmaktadır. Bundan dolayı Keynes'in para talebini yeniden ele alarak, miktar teorisine yaptıkları katkılarla para miktarı ve fiyatların birbirleriyle ilişkili olduğu klasik miktar teorisine yeniden hayat vererek, paranın, politik açıdan ekonomide geri planda olan önemine dikkat çekmektedirler.

Şekil 2: Philips Eğrisi

Şekil 1.2'de gösterilen Phillips eğrisi ile enflasyon ve işsizlik arasında var olduğu ifade edilen bulguyu da geniş çaplı irdelemektedirler. Monetaristler tüm bu bulgulardan sonra ekonomi politikalarında bazı önerilerde bulunmaktadır (Orhan, 1989: 76; Parasız 1998:264).

Monetarizm ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda Friedman, pozitif iktisat temelli anlayışı oturtmaya gayret etmektedir. Aynı Keynes'in perspektifindeki gibi Friedman'da iktisadı pozitif ve normatif olarak ikiye ayırmakta ve pozitif iktisadın ne sorusuyla, normatif iktisadın da ne olması gerekir sorusuyla ilgilendiğini ileri sürmektedir. Kendi yöntemini pozitif olarak belirleyen Friedman, iktisadın diğerk bilim dallarındaki gibi araştırma alanını belirleyebilmesinin olabileceğini düşünmektedir. Ona göre iktisat biliminin inceleme alanının merkezinde imanın yer alması ve bundan dolayı da iktisadın pozitifleşme sürecinin problemli olacağı doğru değildir. Bu nedenle Friedman, geleneksel Ortodoks iktisadın devamı olarak da kabul edilebilir. Aynı zamanda Friedmana göre normatif iktisat herhangi bir biçimde pozitif iktisadın tahmin ve bulgularına dayanmak zorundadır. Pozitif iktisat, normatif iktisat için adeta bir gerekliliktir. Friedman'a göre iktisatçının görevi geleceğin öngörülmesine ve geçmişin açıklanmasına yönelik kuram ve hipotezler ortaya koymaktır (Erim, 2014: 245; Orhan, 1989: 76; Parasız, 1998a: 264).

Friedman bu perspektif doğrultusunda bir iktisadî model kurma yoluna girmekte ve onu geliştirmek amacıyla yoğun bir çaba harcamaktadır. Friedman, günümüzde ele alınan iktisadi teorilerin hedeflerinin ilerleyen dönemlerdeki olayları öngörü gücü olduğunu, bu güç ne kadar büyükse ortaya konulan kuramın da o denli faydalı ve başarılı bir kuram olacağını ifade etmektedir. Friedman, gerçekçi bir bakış açısıyla kapsamlı modellere yöneldiğı ve bundan dolayı ifade etme bakımından zorluk çektiğini iddia ederek bu hususta Keynes'i eleştirmektedir. Friedman, bu bakış açısını biraz daha farklı şekilde değerlendirmekte ve iktisatçılar arasında kuramsal bakımdan herhangi bir biçimde ayrılığın olmayacağı neticesine ulaşmaktadır (Orhan, 1989: 76; Küçükkalay, 2015: 416).

Friedman'a göre iktisatçılar, iktisat biliminin amaçlarının neler olduğunu hakkında saf bir biçimde anlaşılmış gibi görünmektedirler. Neredeyse tüm iktisatçılar tam istihdam, istikrar ve ekonomik büyüme gibi konulara ulaşma anlamında aynı görüşü taşımaktadır. Anlaşmazlık ise farklı sebeplere dayanmaktadır. Friedman, araştırma aşamasında iktisatçıların değer yargılarının da kuramları üzerinde önemli bir yere sahip olduğunu ve iktisatçıların iktisadi konulardaki birikimleri ve bilgileri arttıkça değer yargıları ile objektiflik arasındaki çatışmanın da sona ereceğı düşüncesindedir. Friedman esasında, iktisat biliminin değer yargılarından

kurtarılarak pozitifleştirilmesinden yana olan düşünceleri benimsemektedir. Friedman, örneklerin seçilebilir ve öngörülebilir olması ile teorinin her şeyi açıklayabilecek bir niteliğinin olamayacağı olasılığını da göz ardı etmemektedir. Friedman açısından kuram gerçek hayatın küçük bir denemesini yapabilmeye olanak sağlayan modeli oluşturmak amacıyla oldukça işe yarayacağı düşüncesindedir (Küçükkalay, 2015: 416; Turanlı, 2008: 140).

Sonuç olarak Monetarizm; devleti doğası itibariyle etkin olmayan bir varlık olarak görmektedir. Bilhassa da özel mübadele aracılığı ile yerine getirilmesi olasılığı olan amaçların hayata geçirilmesinde bir aracı şeklinde değerlendirildiğinde bu etkinsizlik belirgin hale gelmektedir. Bu anlamda, devlet görevlilerinin optimize etmeye çalıştıkları kendi amaçları vardır ve görevliler kaçınılmaz bir biçimde tasarrufları altındaki kaynakların bir kısmını vergi ödeyenlerin amaçları dışındaki alanlara taşımak eğilimi içinde olurlar. Bu bakış altında, monetarist düşünce, mevcut fiyatların ve ücretlerin uzun dönemde rekabetçi fiyat ve ücretlerle işbirliği ve uyum içinde olacağını ifade etmektedir (Erim, 2014: 246; Parasız, 1998: 265; Orhan, 1989: 81; Wikipedia, 2016).

1.3.3. Rasyonel Beklentiler

1970’li yıllarda Monetarist görüş içinde Friedman’ın öğrencilerinden olan bir grup ekonomist, - Rasyonel Beklentiler Teorisi adı verilen yeni bir teoriyi ortaya atmaktadır. Rasyonel Bekleyişler Teorisi olarak adlandırılan bu yeni teori de, enflasyonun yoğun olduğu dönemlerde hükümetlerin almış olduğu kararların negatif etkilerini ortadan kaldırmak isteyen karar birimlerinin (kişiler/kurumlar/kuruluşlar), alınan kararların sonuçlarını önceden tahmin ederek, karşı vaziyet alacakları ve bunun neticesinde alınan kararları etkisiz bir duruma getirilmesi hipotezine dayanmaktadır. Bu teoriye göre, bir ekonomide ev halkı, işçiler ve firmalar, hükümetin ortaya koyduğu politikayı ne kadar önceden doğru olarak tahmin ederlerse, politikanın kendileri üzerindeki etkisini o denli ortadan kaldırma şansını yakalamaktadır. Ancak her şeye rağmen, hükümetler hiç beklenmedik anlarda almış oldukları şok kararlarla ekonomiyi etkileme şansını elde edebilmektedir (Savaş, 1994: 224). Rasyonel Beklentiler Teorisi, Klasik Teori ilkelerinin tüm ekonomik sorunlarından ve bilhassa makroekonomi politikaya uygulanma aşamalarından oluşmaktadır. Bundan dolayı Rasyonel Beklentiler Teorisini temel alarak Yeni

Klasik Teori yaratılmaktadır. Bu teori bakımından Klasik teorinin iki esas önerisi bulunmaktadır (Savaş, 1997: 992):

➤ Bireyler optimize ederler: yani tüketici fayda maksimizasyonu, üretici de kar maksimizasyonuna ulaşmayı hedeflemektedir. Bu bahsedilen hedeflere varmak istenirken gelirlerinin ve mevcut teknolojinin kısıtlamaları ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

➤ Piyasalar arz-talebi dengeler: Bunun yapılabilmesi için piyasada yasal kısıtlamalarla karşılaşılması, enformasyon farklılığının olmaması ya da devlet müdahalesinin olmaması gerekmektedir.

Bu teori, para politikasının kısa ve uzun vadede ekonomide yalnızca fiyatların genel seviyesini etkileyeceği fikrini savunurken, maliye politikasının uzun dönemde istihdam ve üretim açısından negatif etkilerin olacağını da iddia etmektedir (Savaş, 1997: 993).

Rasyonel Beklentiler Teorisini savunan ekonomistler, aynı zamanda Klasiklerin düzgün işleyen piyasa mekanizmasının, üretim ve tüketim kararlarında en uygun ortamın sağlanacağı ve bundan dolayı toplum refahının da en üst seviyeye çıkacağı fikrini savunmaktadır. Bu teoriyi savunanlar açısından devlet, üretici ya da tüketiciyi korumak amacıyla, piyasaya hiç bir müdahalede bulunmamalıdır. Klasik ekonomistlerin, piyasa mekanizmasının ekonomideki işlevleri hakkındaki görüşlerini, yirminci yüzyılın sonlarında savunan Rasyonel Beklentiler Teorisini benimseyen ekonomistlere, Yeni Klasik Makroekonomik Akım (ya da kısaca Yeni Klasikler ve hatta Yeni Liberaller) denilmektedir (Savaş, 1994: 226)

1.3.4. Avusturya İktisat Okulu

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger'in 1871 yılında çıkardığı "Ekonomi Biliminin Temelleri" adlı kitap ile doğmaktadır. Ancak kitap basıldığı dönemde çok fazla ilgi ve kabul görmemektedir. İlerleyen yıllarda Menger'in öğrencisi olmayan fakat kitabından etkilenen iki Avusturyalı iktisatçı olan Böhm Bawerk ve Friedrich von Wieser, 1880'de yapmış oldukları çalışmada, Avusturya İktisat Okulu hakkında literatür oluşturmaktadır. Bawerk ve Wieser'den sonraki kuşağın önde gelen temsilcileri olarak J. A. Schumpeter ve Ludwig von Mises dikkat çekmektedir. Yeni kuşağın liderliğini ise hiç kuşkusuz F. A. von Hayek yapmaktadır. Ama Hayek yalnız değildir. Yeni kuşakta ona Ludwig Lachmar ve Murray Rothbard gibileri de daha

modern dönemde Avusturya İktisat Okulu'nu temsil eden iktisatçılar olarak dikkati çekmektedir (Küçükkalay, 2015: 416). Bu bağlamda Avusturya İktisat Okulu'nun metodolojik ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1.3.4.1. Sübjektivizm

Bu kavram iktisat yazınına 1870'lerin marjinal fayda devrimi ile girmesine karşın, Menger ve Avusturyalılarından başka, tüketici zevklerini de içerisinde barındıran bir kavram olma özelliğine sahiptir. Söz konusu okulun hedefi de kavramın iktisat alanına genişlik kazandırmaktır. Onlara göre sübjektivizm, iktisadi açıklamanın esaslarını oluşturan unsurlardan biri ve bir iktisat metodolojisidir. Bu açıdan Avusturya İktisat Okulu sübjektivizmi, iktisadın öncelikle, nesneler ile objektif büyüklüklerin birbirleriyle olan ilişkilerinden ziyade; insanların nesnelerle, insanların insanlarla giriştikleri ilişkilerde ve insanların seçim/tercihte bulunmasına sebep olan düşünceleri öne sürmektedir. Sübjektivizm, piyasa mekanizmasının fonksiyonel yapısını açıklamak amacıyla, bireylerin sübjektif tatminlerini alarak, emek-değer teorisi değil de fayda değer teorisini öne sürmektedir (Turanlı, 2008: 160). Özetle; piyasa ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik bütün aktiviteler temel olarak sübjektif değer mantığını esas almaktadır.

1.3.4.2. Metodolojik Bireycilik

Metodolojik bireycilik, temel olarak sübjektif fayda teorisinin tabii bir uzantısıdır. Bu ilke bir grup bireyin veya toplumun davranışları, bunları oluşturan bireylerden hareketle incelenmesi gereklidir. Bu ilke, kurumcu iktisatçıların inceleme tekniklerin tam olarak zıt bir anlayışa sahiptir. Metodolojik bireycilik devlet veya ulus gibi büyük, toplu karar alıcılarla değil, onları oluşturan bireyler ile çalışmayı hedeflemektedir. Bundan dolayı metodolojik bireycilik, Keynes'in perspektifine de uygun değildir. Öyle ki; Keynesyen makro bakış açılarından sağlanan sonuçların yanlış olduğuna inanılır. Bu ilke; bir bakıma istatistik ve ekonometriye önem verilmemesi gerekliliğini savunmaktadır. Çünkü istatistiksel veriler elde edildikleri zaman aralığına hapsolmuşlardır ve sadece bir insan grubunun faaliyetleri ile ilgili rakamları yansıtır. Genelleştirilmesi inceleme yönünden sakıncalı olmasının yanında süreç içindeki değişimleri de istatistiksel verilerden yola çıkılarak analiz etme olanağı yoktur (Küçükkalay, 2015: 465).

1.3.4.3. Amaçlanmayan Sonuçlar, Spontane Kurumlar, Bilgi ve Zamanın Önemi

Kendi kendine düzen veya kendiliğinden kurumlar tanımı, Avusturya İktisat Okulu'nun geliştirdiği sosyal kurumların evrimi olarak ifade edilmektedir. Bu teoride, devlet, dil, yasa, para, piyasa ve benzeri kurumlar bireylerin bazı temel prensiplerinden yola çıkarak bilinçli bir biçimde ürettikleri kurumlar değil, insanlığın varoluşundan günümüze amaçlanmadan, tesadüf eseri ortaya çıkmış kurumlardır. Burada iktisadın cevaplaması gereken soru şudur; “insanların herhangi bir şekilde kurmadığı veya oluşturmadığı aynı zamanda bir uğraş göstermemesine rağmen ortaya çıkabilecek bu kurumlar milletin refahına nasıl katkı sağlayacak?” (Turanlı, 2008: 162).

Avusturya İktisat Okulu'nda piyasa süreç şeklinde değerlendirilir ve bilgi de bu süreçte temin edilir. Söz konusu süreç içerisinde meydana gelen değişim aynı zamanda bilgide de değişimi içermektedir. Bundan dolayı merkezi bilgiden ziyade kısmi bilgi daha çok önem arz etmektedir. Hayek açısından piyasa her zaman değişim ile iç içe olan bir süreçtir ve bu süreç beklenmedik ani değişimleri de içinde barındırmaktadır. Bu açıdan bilgi tek yerde toplanamaz ve merkezi otoritenin, bireylerin elindeki bilgileri bilme olanağı yoktur. İletişim ve bilişim alanındaki gelişmeler, piyasadaki etkinlikle boy ölçüşemez. Bu bağlamda piyasa, bireylerin birbirlerinin faaliyetlerinden bir şeyler öğrenebilmektedir. Aynı zamanda birbirlerine bakarak kendi faaliyetlerini düzenlemesini sağlar. Bireylerin tepkisi haber alma ve ileriye görme esasına dayanmaktadır (Turanlı, 2008: 161).

1.3.5. Kamu Tercihi Kuramı

Kamu Tercihi kuramını, “politik süreçte ortaya çıkan karar mekanizmasını iktisadi araç ve tekniklerle değerlendirme çabası” (Ekşi, 2006: 27) şeklinde tanımlamak mümkündür. Kamu tercihi kuramı devlet konusundaki anlayışı, devletin hacim olarak büyüdüğü ve bu büyüme ile birlikte de çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olduğu inancına dayanmaktadır (Parasız, 1998: 326). J. Buchanan, kaleme aldığı birçok yazısında devletin büyüme gerekçelerini ve bunun nedenlerini açıklamak yolunu tutmaktadır (İşçi, 2004: 188). Buchanan, “Why Does Government Grow?” isimli makalesinde açık bir biçimde, devletin neden hızlı bir şekilde

büyüdüğüne tespit edilmesi ve bu sebeplerden yola çıkarak bu büyümenin durdurulmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir (Tekelioğlu, 1993: 281).

Kamu kesiminin ekonomi içindeki rolünün büyümesi konusunda ilk düşünce, kamu tercihini savunan iktisatçılar tarafından ortaya atılmış değildir. Kamu maliyesi literatüründe bu konu Wagner tarafından incelenmekte, hatta Peacock ve Wieseeman da savaş dönemlerinde kamu harcamalarının sıçrama yaptığı tezi ile kamu harcamalarındaki artışa farklı bir yönden dikkat çekmektedir (Ekşi, 2006: 28). Devletin hacim ve dolayısıyla harcamalarının artması ile devletin ekonomiye müdahale etmesi arasında da doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Devletin ekonomik arenada yer alması yalnızca pratik nedenlerden kaynaklanmamakta, teorik olarak yapılan ispat çalışmaları da, devletin ekonomiye müdahale etmesi ve ekonominin içinde bulunması gerekliliğini de ortaya koymaktadır (Şenel, 1994: 225; Tekelioğlu, 1993: 281).

Kamu tercihi kuramı ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacı, yazar, akademisyen ve düşünürlerin bazıları piyasa aksaklıklarından, bazıları da piyasa tarafından üretilmesinin söz konusu olmadığı kamusal mallardan yola çıkarak devletin ekonomi içinde olması gerekliliğine dikkati çekmektedir. Bu husus ile ilgili en güçlü teorik iddia, efektif talebin yetersizliğinden yola çıkan Keynes'ten gelmektedir. İlerleyen zamanlardaki kamu harcamalarındaki artışın sebeplerinin farklılık türleri ele alınmaktadır (Turanlı, 2008: 168). Hükümetlerin yapılan harcamalardaki artışlarının birçok sebebi vardır. Nüfus, güvenlik, demokrasi ve insan hakları talebinin arttığı sosyal devlet anlayışının gelişimi, fiyat dalgalanmaları, kamu hizmet standart kalitelerinin iyileştirilmesi, en uygun vergi oranı ve gelirinin elde edilememesi türündeki sebeplerden dolayı kamu harcamalarındaki artışın esas sebepleri olarak saymak mümkündür (Çaklı, 1998: 251; Buchanan, 1991: 192). Söz konusu kamu tercihi kuramını yukarıdaki sebeplerden ötürü Buchanan kabul etmekle beraber devletin hacim olarak büyümesi ve harcamalarının artmasını temelde iki nedene bağlamakta ve kamunun etkinsizliğinin de tıpkı piyasa sisteminde olduğu gibi söz konusu olabileceğini ifade etmektedir (Parasız, 1998: 326; İşçi, 2004: 189).

Buchanan'ın kamu yararı tercihini kabul etmesindeki iki nedenden ilki, teorinin genel yapısına uygun olmasıdır. Kamuda karar alıcılar, aynı zamanda siyasi kimliğe de sahip kişiler olduklarından, amaçları kamu yararı ve toplumsal çıkar etrafında

değil de, kendi çıkarlarının maksimizasyonu etrafında toplanmaktadır. Bu nedenle bir yandan gelecekteki siyasî konumlarını garanti altına almak için oylarını artırmak ve seçmenlere şirin görünmek, diğer yandan da kamunun imkânlarını kendileri adına kullanabilmenin sınırlarını genişletmek yolunu tutmaktadır. Bunlar ise beraberinde zaten harcamaların vergi dışı gelirlerle finanse edilmesini beraberinde getirmektedir. Sonuç, direkt olarak enflasyonist baskının, açık bütçenin ve kamu kesimi borç stokunun habercisi olmaktadır (Buchanan, 1991: 192). Buchanan'a göre devletin büyümesinin ikinci nedeni gerek Keynesyen iktisat ve gerek demokraside ortaya çıkan alanındaki gelişmelerdir. Keynesyen iktisat hem müdahaleci devlet anlayışını yerleştirirken hem de denk bütçe ilkesini bertaraf eden bütçe mantığını gündeme almakta ve bütçede ortaya çıkan açıkların devletin ekonomik yapısında normal bir şeymiş gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Ancak bu halde kamu açığının kapatılması için kaynak nereden nasıl bulunacak sorusu akıllara gelmektedir. Denk bütçe anlayışında vergi yoluyla temin edilen kaynağın kamu harcamaları, telafi edici bütçe uygulamasıyla beraber, karşılıksız emisyon ve borçlanmaya başvurulma gerekliliğini gündeme getirmektedir (Şenel, 1994: 226).

Kamu tercihi kuramını savunan iktisatçılara göre, Keynes'in bu karmaşık mirası uzun yıllar kontrol etmek için uğraşılan ve bundan dolayı da farklı tedbirler alınan emisyon hacminin artık devletin eline, hem de kontrolsüz şekilde terk ediliyor anlamına gelmektedir. Sonuç olarak devletin ekonomideki rolü ve hacmi büyümektedir. Bu genel açıklamalara kuşkusuz Buchanan detaylı bir şekilde katkıda bulunmaktadır (Tekelioğlu, 1993: 282). Devletin ekonomik ve kurumsal anlamda büyümesi, siyasal yapı içerisinde yer alan unsurların rasyonel ve çıkar maksimizasyonu bağlamında bir davranış sergileyeceklerinden ve bu yapıdaki devlet, güçlü tarafın temsilcisi olduğundan, yozlaşmayı lehlerine çevirerek avantaj sağlayabilmektedir (Küçükcalay, 2015: 468).

Büyük ve kontrolü olmayan bir devletle birlikte ortaya çıkacak ilk yozlaşma, akraba ve yakın kayırmacılık olan nepotizmdir (Parasız, 1998: 327). Bu da devlet kadrolarına işin uzmanı olmayan, sadece siyasi erklere yakınlığı olan ve onların yönlendirmeleriyle hareket eden kişilerin yer aldığı bir şekle dönüşmektedir (Buchanan, 1991: 192). Bunu, devlet hizmetlerinin partizanca dağıtılması ve aşırı

büyüme ve yozlaşma nedeniyle ortaya çıkan rüşvet ve partizanlık izlemektedir (Şenel, 1994: 226; Küçükkalay, 2015: 468).

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda kamu tercihi teorisinin temel ilkelerini Metodolojik Bireyselcilik İlkesi, Rasyonalite ve Maximand İlkesi ve Politik mübadele olmak üzere üç başlık altında analiz edilmektedir (İşçi, 2004: 192):

1.3.5.1. Metodolojik Bireyselcilik İlkesi

Bir toplum içerisinde alınan tüm kararların toplumu oluşturan bireylerin tercihlerine uygun bir şekilde alındığı ve o doğrultuda şekillendiği kabul edilmektedir. Bu kuramdan hareketle bireyler rasyonel davranışlar sergilemektedir ve bu şekilde davrandıklarından dolayı kendi çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmaya gayret etmektedir.

1.3.5.2. Rasyonalite ve Maximand İlkesi

Kamu tercihi kuramı ve ekonomisinde esas, hedef şeklinde kabul edilen kamusal faydanın maksimizasyonunu reddetmektedir.

1.3.5.3. Politik mübadele (Mübadele paradigması)

Kurama göre, siyasi karar alıcılar, politik sürecin tarafları arasında gerçekleşen politik bir mübadeledir. Seçmenler ve politikacılar arasında çıkar elde etme ticareti vardır. Ancak bu durum oldukça olumsuz bir durumdur.

Kamu tercihi kuramı; gelişmiş ülkelerde bilhassa ABD ve pek çok gelişmiş ülkenin faydalandığı bir kuram olmaktadır. Kamu tercihi kuramındaki analizler ile bir çok ülkede söz konusu olan politik yozlaşma, rant kollama, yolsuzluklar, seçmen tercihinin kavranabilmesi, kaynakların etkin kullanımı, baskı gruplarının olumsuz faaliyetlerinin giderilmesi ve adam kayırmacılığının bertaraf edilmesi hususlarında koymuş olduğu çözüm yolları ile siyasal ve sosyal süreçte ortaya çıkabilecek negatif etkilerin ortadan kaldırılmasına bir alternatif olabilmektedir (Küçükkalay, 2015: 468).

1.3.6. Anayasal İktisat Kuramı

Anayasal iktisat kuramı; devletin iktisat alanındaki gücü ve yetkilerinin ne şekilde sınırlı bir hale getirileceğini ele alan bir disiplindir. Buchanan anayasal iktisat

kuramını; “ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütünü’nün işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır.” (Buchanan, 1991: 202). Bir başka tanıma göre; “klasik iktisadın kurumsal bakış açısını canlandırmaya çalışan, modern iktisatta yer alan ve pek çok çalışma alanından oluşan bir araştırma programıdır.” (Aktan, 2000: 311). Bu kuram temel olarak devletin ve bireylerin ekonomik özgürlüklerini ve yükümlülüklerini düzene sokan anayasal normların bütünü’nün nasıl olacağı ve nasıl işleyeceği ile ilgili bir öngörü niteliğindedir. Ekonomide devletin yetki ve sorumluluklarını, aynı zamanda yurttaşların da hak ve özgürlüklerini ele alarak bunların sınırlılıklarının tespit edilmesi anayasal iktisadın inceleme alanlarından biridir. Bu şekilde, anayasal iktisadın amacı büyüyen devletin sınırlılıklarını belirlemek, bu sınırları kontrolünde tutmak ve devletin yurttaşlar üzerinde bir baskı unsuru ve faşizan bir yönetim şeklinin vücut bulmasını önlemektir (Erim, 2014: 317).

Geçmişte elde edilen deneyim doğrultusunda; demokratik yönetimlerin dahi bazı hallerde faşist ve baskıca bir anlayışa dönüşebilme olasılığı arasında ince bir çizginin varlığından söz edilebilir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, anayasanın üst bir kurum olarak şekillendirilmesi, kanun koyucunun da hukuksal kurumlar vasıtası ile denetimin kontrol altında tutulabilmesi gibi gelişmelerle siyasî karar alma merciinde olan erklerin gücünün kısıtlı bir hale getirilmesi ve faaliyet alanlarının tespit edilmesini sağlamaya çalışmaktadır (Parasız, 1998: 334). Sözü edilen tüm çabaların nihai hedefinde, önceden belirlenen genel hukuk kuralları ile siyasî otoriteyi de kapsayacak şekilde tüm toplumun bağlılığını artırmaya çalışmaktır. Ancak 20. yüzyıldaki ortaya çıkan kapsamlı değişimler ve savaşların da etkisiyle anayasanın üstünlüğünün söz konusu olamayabileceği anlayışının yerleşmesine sebep olmaktadır. Anayasa da yer alan metinlerin genel ve yoruma açık bir şekilde ele alınması ile bu metinlerin siyasî otoriteler tarafından bertaraf edilebilmelerine ve kendi istedikleri doğrultusunda yorumlanabilmelerine sebebiyet vermektedir. Hatta bazı zamanlarda anayasaların sadece yetkileri vermiş ve sınırlılıkları belirlenmemiş olması da pek çok kez problem kaynağı şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çaklı, 1998: 259). Yönetimde olan hükümet yetkililerinin anayasaya uygun bir şekilde kanunlar yapmaları teorik ve teknik olarak bir üst yasaya uyulduğu için arzulanır olmakla

birlikte, düzenlemenin detaylarının belirlenmemesi de uygulama esnasında ortaya büyük sorunlar çıkarabilmektedir (Erim, 2014: 317).

Anayasal iktisat kuramı, inceleme alanı bakımından Neo-klasik iktisada kıyasla farklılıklar göstermektedir. Anayasal iktisat, Neo-klasik iktisat anlayışının tersine, meseleye sadece üretici ve tüketici perspektifini baz alarak ele almamaktadır. Üretici, tüketici ve kamu ekonomisini de kapsayacak şekilde ekonomide yer alan tüm bu unsurların sınırlılıklarının neler olduğunu ve bu sınırlamanın hangi yollarla sağlanacağını incelemeye tabii tutmaktadır. Ancak anayasal iktisat, ekonominin unsurları arasında yalnızca kamuya yönelik sınırlamalar ile uğraşmaktadır. Bunlar yasal olarak ortaya çıkabileceği gibi kurumsal olarak da ortaya çıkabilmektedir (Şenel, 1994: 235). Daha basit söylemle açıklamak gerekirse, anayasal iktisat devletin ve kamunun ekonomik faaliyetlerini ve bu faaliyetlerle ekonomiye müdahalesinin sınırlılıklarını incelemektedir (Küçükkalay, 2015: 471). Anayasal iktisat; devletin faaliyetlerinin sınırlılıklarını belirlediği için makro anayasal iktisat olarak nitelenebilir. Ancak bunun yanında bir de mikro anayasal iktisat bulunmaktadır. Buna, bireysel anayasal iktisat ismini vermek de doğru olur. Bireyler bazı durumlarda kendi tercih ve imkânlarını kendileri belirlemekte ve ortaya kendi kendini kontrol iktisat gibi yeni bir araştırma programı çıkmaktadır. Buchanan, bireysel anayasal iktisat ismi altında anayasal iktisat içinde bir bölüm oluşturmanın mümkün olabileceğini ifade etmesine rağmen ona göre; “anayasal iktisadın gerçek inceleme alanı makro anayasal iktisat politikası olmalıdır” (Erim, 2014: 318) şeklinde bir görüş bildirmektedir.

Anayasal iktisat kuramının amacı, yanlış anlaşılmalıdır. Bu kuramın amacı; siyasî karar alma konumundaki erklerin daha iyi, etik ve dürüst olanları ile değiştirilmesi değildir. Amaç, siyasî karar alma pozisyonuna kim gelirse gelsin yasal ve kurumsal bir değişimle onların davranışlarını kontrol altına alabilmektir (Çaklı, 1998: 260).

1.3.7. Kurumsal İktisat Teorisi

Kurumsal iktisat anlayışı, gerek kurumsal iktisat, gerekse de Neo-klasik iktisat alanlarında çalışmalar yapan John Maurice Clark gibi farklı düşünce ve sistemleri bağdaştıran bazı araştırmacılardan olan Wesley C. Mitchell, John R. Commons ve Thorstein Veblen'in yapmış olduğu çalışmaların neticesinde ortaya çıkan bir teoridir

(Aktan, 2000: 381). Kurumsal iktisat heterodoks iktisat okulları arasında sosyolojik anlayışa en yakın olanıdır. Toplumsal olanı analizinin merkezine alma, doğa bilimlerinin benzerlerinden uzak ve sosyolojik imaları bünyesinde barındıran bir okul olma niteliğini taşımaktadır. Kurumsal iktisat yüzyıldan daha fazla bir zamandan beri Neo-klasik iktisadın karşısında olan bir anlayıştır. Kurumsal iktisat anlayışı aynı zamanda birey, firma, piyasa/pazar ve ekonomiyi kurumsallaştıran aşamalar şeklinde ve tümsel bir perspektifle algılayan bir tercih oluşturmayı da amaçlamaktadır (Şenel, 1994: 236).

Veblen ile birlikte hayat bulan bu yaklaşım ekonomik davranışların kurumsal tarafını ele alarak yerleşik iktisadın fikir temellerine eleştiriler yöneltmektedir. Veblen'e göre yerleşik iktisat kuramı, insan davranışlarını meşru bir zemine oturtabilmek için, Mill ve Bentham'ın yararcılık anlayışını farklılaştırarak, bireyi, hazcı bir akılcılık bağlamında dar bir anlayış içerisinde hapsedmektedir. Kurumsal değişim, kişilerin fikirlerindeki alışılmışlığın değişimine endekslidir. Ekonomiyi piyasaya endeksleyen yerleşik iktisat, işletme gibi kurumsal faktörleri göz önünde bulundurmamaktadır. Kurumsalcılar açısından yerleşik iktisat; firmayı bir kişi gibi tabii tutarak, kişinin kurumsal niteliğini göz önünde bulundurmamasına rağmen piyasada firmaların kişilerden daha etkin davranışlarından dolayı üretimin esas birimleri niteliğindedir. Kişilerin yalnız başlarına yerine getiremediklerini firmalar yaptığına göre kişilerden daha farklı bir niteliğinin olması gereklidir. Bu bağlamda bir kurum niteliğinde olan firma yerleşik iktisat açısından da bir sorun teşkil etmektedir. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru yerleşik iktisatta bulunan bu problemlerden ortaya çıkan yeni kurumsal iktisat teorisinin de temelinde de bu firma kavramı bulunmaktadır (Özveren, 2005: 22).

Yeni kurumsalcı iktisat, Neo-klasik teoriyle ters bir anlayışın aksine onun boşluklarını doldurmaya çalışan bir teoridir. Burada da özçıkarcı ve rasyonel davranan birey esastır. Yeni kurumsalcı iktisat şu iki temel soruya cevap arayışı içindedir: Rasyonel bireyler, kurumları, muamele maliyetlerini minimize edecek şekilde nasıl oluştururlar ve bu kurumlar birey davranışlarını nasıl şekillendirir? Kurumsalcı iktisadın, evrimci iktisat ile de birçok ortak noktası vardır. Evrimci biyolojiyi iktisada ilk uygulayan Schumpeter olmaktadır. Ancak, biyolojinin tersine, ekonomide mutasyon bilinçli ve amaca yöneliktir, tesadüfî değildir. Schumpeter,

teknolojideki ilerlemelerin ekonominin itici gücü olduğunu ve kurumsal yapının, bu ilerlemeleri sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini öne sürmektedir. Schumpeter'e göre, tam rekabetçi piyasalar bunu sağlamaz, tersine rekabet aşırı kârları azaltacağı için teknolojik yatırımlara zarar vermektedir (Kirmanoğlu, 2007: 15). Bu noktada devletin çok büyük bir rolü vardır. Örneğin patent haklarının korunması ve AR-GE hizmetlerinin finansmanı devletin bu itici gücü sağlamasının önemli koşullarıdır. Yeni kurumsalcı iktisat çerçevesinde daha sonra yapılan çalışmalarda, devletin fonksiyonları farklı bir açıdan değerlendirilmektedir. Piyasa aksaklıkları olarak ortaya çıkan birçok durumun (örneğin asimetrik bilgi, ahlâki tehlike) devlet ya da başka kolektif yapılarda nasıl çözülmesi gerektiği konusundaki araştırmalar bunlar arasında sayılabilmektedir (Özveren, 2005: 23).

1.3.8. Neo-Keynesyen İktisat

İktisat literatüründe yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan uzlaşma anlayışı, petrol krizi ile açıklama konusundaki deneysel açıdan yetersizliği ve makro sonuçların mikro temellere dayanmamasından ötürü çöküşe geçmektedir. Bu dönem genel olarak teorik araştırmalar ve yeni tartışmaların olduğu bir dönem olarak da nitelendirilmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreği ile birlikte Lucas, Wallace ve Sargeant'ın liderliğinde geliştirilen Yeni Klasik iktisat anlayışı; kısa bir zaman içerisinde yeni teorik tartışmaların başı olmaktadır.

Rasyonel beklentiler teorisini temel alan bu anlayış, iktisat politikalarının uygulanma aşamasında reel ekonomik aktiviteler üzerinde fakat eksik bilgilenme gibi durumlardan etkilenmektedir. Ortaya konulan politikaya dönük olarak bilgiler ekonomik ajanlarca algılanmış ise, beklentiler ve göreceli fiyatlar yeni politika ile uyumlu bir duruma getirilerek, bu politikaların reel ekonomik aktivite üzerindeki etkisi de bertaraf edilmektedir. "Politika etkinsizliği" ismi verilen bu çıkarsama, kısa bir süre sonrasında iktisadi açıdan tartışma konusu olmaktadır. Ancak, rasyonel beklentiler teorisinin temel aldığı modellerin teorik açıdan gösterim olduğu başarı uygulama alanına taşınamamasından ötürü bu modellere dönük eleştirilerin dozu da bir hayli artmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2010: 1270).

Reel İş Çevrim Modellerinde makro iktisadi değişimleri tespit edebilmek maksadıyla üretkenlik, tasarruf ve yatırım kararlarındaki değişimler gibi reel faktörlerin rolü önem arz etmektedir. Kişilerin dönemler arası seçimlerinden

hareketle, dinamik niteliğe sahip bir denge modeli tasarlanmaktadır. Bu bağlamda teknik açıdan yenilik, sonrasında oluşturulacak olan uzlaşmanın ana bileşeni durumuna gelmektedir (Yıldırım ve diğerleri, 2010: 1270).

Neo-Keynesyen İktisat'ın özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

➤ Piyasa dengesizliği esastır. Bunun nedeni; fiyatların piyasaları dengede tutabilecek düzeyde hızlı bir ayarlama yapamamasından dolayı talepte ve arzda meydana gelebilecek şokların ekonominin üretim ile istihdamı üzerinde önemli etkiler yapamayacağındandır.

➤ Keynesyen bakımından dönemsel dalgalanmalar, hem büyük ölçekli hem de uzundur. Aynı zamanda iktisadi olarak zarar verebilme potansiyeline sahiptir. Bu teorinin savı; piyasa dengesizliği konjonktür teorisi, yeni klasik ve yeni klasik reel konjonktür teorisi alternatifleri ile kıyaslandığında daha gerçekçidir.

➤ Para kısa vadede yanlı, uzun vadede ise yansızdır. Paranın vadeye göre yanlı olması fiyatların katı olmasından dolayıdır ve fiyatta ortaya çıkan katılık piyasadaki rekabet koşullarının yetersizliğinden ortaya çıkmaktadır.

➤ Oluşturdukları bu modele; Phelps - Friedman beklentili Phillips eğrisini ve arz şoklarından ortaya çıkabilecek etkileri ilave etmektedirler. Böylece Ortodoks Keynesyen makro iktisat kuramının temellerini güçlendirmektedirler.

➤ Yeni klasik ve yeni Keynesyen modelleri karşılaştırıldığında; fiyat oluşum davranışlarından kaynaklanmaktadır. Yeni klasik modelde ise fiyat, rekabet koşullarına uygun belirlenmektedir.

➤ Yeni Keynesyen model; fiyatların tekelci firmalar tarafından belirlendiği hipotezini öne sürmektedir. Bundan dolayı firmalar fiyat yapıcı olarak nitelendirilmektedir. Bu şekilde yeni Keynesyenler eksik rekabet piyasalarını, piyasa dengesizlik modeline eklemektedir. Ayrıca eksik rekabet, piyasalar, heterojen işgücü ve asimetrik enformasyon gibi önemli sayılabilecek belirlemelerde bulunmaktadır.

➤ Gerek arz, gerekse de talep şokları ekonomi açısından önemli bir istikrarsızlık unsurudur. Bu nedenle aktivist (duruma göre) politikalardan yanadırlar. Yani ekonomiye devlet müdahalesini savunmaktadırlar. Ancak; kurala göre iktisat politikalarını savunanlar da vardır

➤ Ekonomide istek dışı işsizlik mevcuttur.

➤ Yukarıda da belirtildiği üzere; rasyonel beklentiler hipotezi kabul edilmektedir. Fakat ücretler ve fiyatlar yapışkan olduğundan dengesizlik durumunda piyasaların temizlenmesi olanaksızdır.

➤ Gerek öngörülen gerekse de öngörülmeyen para politikaları üretimi artırmaktadır. Ama bu politikalar, öngörülene göre çıktı düzeyi daha çok artmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ DEVLETİ EKONOMİYE ÇEKEN NEDENLER VE DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Geçmişten günümüze, devletin ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde üstlendiği işlevler değişmektedir. Özellikle 1929 Büyük Buhran sonrasında devlet; toplumsal temel gereksinimlerin giderilmesi, kalkınma, ekonominin istikrara kavuşturulması ve adil gelir dağılımı tarzındaki hususlarda önemli düzeyde görevleri üstlenmeye başlamaktadır. Sosyal ve refah devlet anlayışının benimsenerek küresel olarak yaygınlaşması ile birlikte ekonomik ve sosyal yaşama olan devlet müdahalesinde artışlar yaşanmakta, mali araçlar daha fazla ele alınan bir iktisat politikası aracına dönüşmektedir. Günümüzde devletin toplam ekonomideki nispi pay ülkeden ülkeye farklılıklar içermektedir. Devletin ekonomideki rolünün artmasında; devletin toplum yaşantısının modern bir duruma gelmesi ile birlikte hizmet ağının genişlemesi, adalet, eğitim, sağlık ve benzer alanlarda devletin her geçen gün yeni ek bazı görevleri üstlenmesi, kamunun teknik ilerlemelerle sonucu ortaya çıkan altyapı yatırımlarını yapması, yine sosyal belirsizliklerin ve risklerle sosyal güvenlik maliyetlerinin artması, sosyal devlet fikrinin yaygınlaşması gibi nedenler etkili olmaktadır (Batirel, 2007: 165).

Devletin ekonomideki boyutu, kamudaki mevcut problemlerin giderilmesi, daha etkin olarak işleyen bir kamu düzeninin tesis edilebilmesi bakımından oldukça önemli bir unsurdur. Bilhassa yirminci yüzyılın son çeyreğiyle birlikte yalnızca ülkemizde değil küresel olarak kamu kesimi faaliyetlerinin yoğun bir gündemi oluşturduğu apaçık bir şekilde görülmektedir. Bu durum her ülkeye göre farklılıklar göstermenin dışında, sosyal ve refah devlet ilkesinin benimsenmesi, askeri, eğitim ve sağlık alanlarında da bütçe harcamalarının değişmesine sebep olmaktadır. Küresel etkilerden tüm dünya ekonomileri etkilenmektedir. Bir ekonomide kamuya ait ölçek değişimi küresel değişkenler üzerinde de oldukça etkili olabilmektedir (Batirel, 2007: 165).

Bu bölümde devletin ekonomideki rolü analiz edilmektedir. Kuramsal bazda devleti ekonomiye çeken nedenler ve devletin ekonomide yarattığı sorunlar üzerinde durulmaktadır.

2.1. DEVLETİN EKONOMİDEKİ PAYINI BELİRLEYEN KRİTERLER

Devletin ekonomideki rolünü belirlemede çok çeşitli kriterlerin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında, kamu harcamalarının büyüklüğü, kamu gelirlerinin büyüklüğü, kamu borçlarının büyüklüğü, bütçenin büyüklüğü, toplam istihdam içinde devletin payı, toplam yatırımlar içinde devletin payı, regülasyon / deregülasyon uygulamalarının yaygınlığı ve kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomideki payı belirleyici olmaktadır.

2.1.1. Kamu Harcamalarının Büyüklüğü

Devletin ekonomi içindeki payını belirlemede kullanılan en önemli kriterlerden biri kamu harcamalarının büyüklüğüdür. Kamu harcamalarının hem mutlak olarak büyüklüğü hem de GSMH'ya oran olarak büyüklüğü devletin ekonomideki etkinliğini yakından belirlemektedir. Kamu yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu bir biçimde etkilerken, iç ve dış borç faizi ödemelerine ayrılan kamu harcamaların ise ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesi için yapılan harcamalar kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Devletin veya kamu mali yönetimlerinin yaptıkları harcamalara kamu harcamaları denilmektedir. Kamu harcamaları mal ve hizmet üreten tüm kamusal birimlerin yapmış olduğu harcamaları içermektedir. Kamu harcamaları hem mutlak olarak hem de GSMH'ya oran olarak sürekli büyümektedir. Bu olgu, Wagner yasası **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ya da “kamu faaliyetlerinin sürekli genişleme yasası **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**” olarak ifade edilmektedir. Artan devlet faaliyetleri ve kamusal faaliyetlerin çeşitlilik kazanması kamu harcamalarının artmasında önemli rol oynamaktadır. Jandarma devlet anlayışından müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına geçişin doğal bir sonucu olarak devletin görevlerinin arttığı görülmektedir. Artan görevler yeni harcamaları gerekli kılmakta, artan kamu harcamaları ise devletin ekonomideki ağırlığını belirlemektedir. Kentleşme ve nüfusun giderek artması, pek çok hizmetin bizzat devlet tarafından üretilmeye başlanması kamu harcamalarının giderek artmasında etkili olmaktadır. Savunma, güvenlik, adalet, altyapı, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik bağlamında devlet önemli harcamalar yapmaktadır (Öztürk, 2011:11).

2.1.1.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar bir yıl içerisinde kamu hizmetlerinin görülebilmesi amacıyla gereksinim duyulan üretim faktörlerinin doğrudan satın alınması için yapılan ve her yıl yinelenen, tamamen tüketime yönelik harcamaları içermektedir. Kamu kesimi tarafından bir yıl içerisinde yapılan her türlü harcamalar cari harcamalar olarak adlandırılmaktadır. Kamu personellerine yapılan maaş ödemeleri, yolluklar, bakım ve onarım giderleri, her türlü mal hizmet ve malzeme alımı cari harcama olarak adlandırılmaktadır.

Kamusal hizmetlerin sunulması için cari harcamalar yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Cari harcamalara daha çok devlet tarafından sunulan kamusal mal **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ve hizmetlerin üretilebilmesi için gereksinim duyulmaktadır. Kamu kesiminin kamusal mal ve hizmet üretmek için satın aldığı mal ve hizmetler, ekonominin genel talep yapısını değiştirdiğinden milli gelirin istihdamın seviyesini yakından etkilemektedir. Cari harcamaların artması ekonomi üzerinde genişletici, azalması ise daraltıcı etki yaratmaktadır.

2.1.1.2. Yatırım Harcamaları

Kamu kesimi tarafından yapılan ve daha uzun dönemli yatırıma yönelik, özellikle altyapı başta olmak üzere yol, baraj, enerji, fabrika gibi tesislere yönelik yapılan harcamalar yatırım harcamaları olarak adlandırılmaktadır. Yatırım harcamaları, üretimi artıran, üretkenliği olumlu yönde etkileyen, ekonomik kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini artıran genel olarak dayanıklı nitelikte ve faydası birden fazla yıla yayılan mal ve hizmetlere yapılan harcamaları içermektedir (Öztürk, 2016:116-117).

Yatırım harcamaları; üretimin ve onunla birlikte hizmet gücünün artırılması için üretim araçlarına harcanan maliyetler olarak tanımlanabilmektedir. Üretim alanında etkinliğin artırılması için alınacak olan çağdaş üretim araçları bu harcamalar vasıtasıyla yapılmaktadır. Hızlı tren projeleri, duble yollar, hava limanları, nükleer enerji tesisleri, hastane ve okul inşaatları gibi eğitim ve sağlık alanına yapılan giderler, büyük çaptaki onarım giderleri yatırım harcamalarına verilebilecek en iyi örneklerdir. Yatırım harcamaları aynı zamanda cari giderleri de beraberinde getirmektedir. Örnek olarak bir okulun yapımında kullanılan malzeme, makine ve

temin edilen cihazlar yatırım harcaması sayılırken, işçilik ise cari giderler olarak nitelendirilmektedir (Kirmanoğlu, 2007: 104).

Yatırım harcamaları ekonomik yapı üzerinde kapasite artırıcı bir etki yaratmaktadır. Özellikle ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve işsizlikle mücadelede kamu yatırım harcamaları belirleyici rol oynamaktadır. Yatırım harcamaları ekonominin doğrudan üretim gücünü artıran bir nitelik taşımaktadır. Yatırım harcamaları GSMH'ya katkısı yanında kamu kesiminde sermaye birikiminin sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Yatırım harcamaları hem toplam talep düzeyi üzerinde hem de ekonomik kalkınmada belirleyici olmaktadır. Yatırım harcamalarının ekonomik yapı üzerindeki etkileri uzun dönemde ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.3. Transfer Harcamaları

Bir mal ya da hizmetin, devlete ait kamu organlarının karşılıksız bir şekilde alınarak belli kişi veya gruplara aktarılması suretiyle yapmış olduğu giderler transfer harcamaları şeklinde tanımlanmaktadır. Devletin hiçbir karşılık beklemeeksizin sosyal ekonomik veya mali amaçlarla yapmış olduğu harcamalara transfer harcamaları denilmektedir. Transfer harcamaları herhangi bir mal ve hizmet karşılığı olmaksızın yapılan harcamaları içermektedir. Transfer harcamaları kaynakların kamu kesimi aracılığıyla bireyler arasında yeniden dağılımını sağlamaktadır. Transfer harcamaları ile devlet, mal ve hizmet satın alarak doğrudan tüketimde bulunmamakta, bunun yerine sosyal devlet olmanın doğal bir gereği olarak toplumun bazı kesimlerine bir anlamda karşılıksız ödemelerde bulunarak satınalma gücü aktarmaktadır. Transfer harcamaları aracılığıyla yeniden kaynak dağılımı yapılmaktadır. Transfer harcamaları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** sosyal, iktisadi ve mali transfer harcamaları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ve iç ve dış borç faiz **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ödemelerinden oluşmaktadır.

Sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, burslar, gazilere ödenen maaşlar, vergi iadeleri, ihracatı teşvik amacıyla yapılan sübvansiyonlar transfer harcamalarına verilecek örneklerdir. Transfer harcamaları her geçen yılda artış göstermektedir. Transfer harcamaları uzun vadede üretimi, gelir dağılımını ve tüketimi de etkileyebilecek niteliktedir. Ayrıca transfer harcamaları (Kanca ve Bayrak, 2014: 131);

- Vatandaşlara gelir,

- Kamu hizmetlerine finans ve
- Hazine yardımı sağlamaktadır.

Toplam harcamaların ortalama olarak yarısına eşdeğer durumda olan transfer harcamaları arasında en fazla harcama kalemi olan faiz ödemeleri, hükümetin ülkenin iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla yapacağı işleri mali açıdan sınırlandıran bir engel niteliğindedir.

2.1.2. Kamu Gelirlerinin Büyüklüğü

Kamu gelirleri; devletin mal ve hizmet üretme yükümlülüğünü yerine getirebilmesinde ihtiyaç duyduğu temel unsurların başında gelmektedir. Devlet yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, mal ve hizmet üretebilmek için bir takım harcamalar yapma mecburiyetindedir. Devlet yaptığı harcamaları ödemek maksadıyla bir ya da daha fazla gelir kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Bir oluşumda eğer gider varsa, bu gideri karşılayacak bir gelirinde olması gerekmektedir. Burada oluşum olarak tanımlanan devlet; yaptığı harcamaları karşılayabilmek için kuşkusuz kamu gelirlerine gereksinim duymaktadır.

Devletin ekonomi içindeki payını anlamak için devletin topladığı gelirlerin GSMH'ya oranı da önemli bir kriter olmaktadır. Kamu gelirleri, devletin egemenliğinden kaynaklanan, dolayısıyla gönüllü ekonomik ilişkilere değil zora ve yaptırıma dayalı olarak elde edilen gelirleri içermektedir. Kamu hizmeti yapmak durumunda olan devlet, kamu hizmetlerini kamu gelirleri ile finanse etmektedir. Kamu gelirleri içerisinde vergi, resim, harç, şerefiye, parafiskal gelirler, mülk ve teşebbüs gelirleri, para cezaları yer almaktadır

2.1.2.1. Vergi

Kamu gelirleri içerisinde en önemli yeri vergiler almaktadır. Vergi, kamu gelirlerinin çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Vergilerin kamu gelirleri içerisindeki payı yaklaşık %90'dır. Vergi; kamunun gelirleri arasında en önemli yere sahip unsurlardan biridir. Meblağ bakımından önemli yere sahip olan vergiler, kamu gelirleri arasında ortalama olarak %90'lık bir kısmı oluşturmaktadır. Bundan dolayı halk arasında kamu gelirleri denildiğinde akla ilk gelen unsur hiç kuşkusuz vergilerdir. Vergi, devletin vatandaşlarından topladığı bir paradan ziyade her vatandaşın ödemekle yükümlü olduğu bir para olarak nitelendirmek daha mantıklı

olacaktır. Bundan ötürü vergi, toplumu oluşturan bireylerin kamu harcamalarını karşılamak maksadıyla mali gücüne göre ve kanunlar doğrultusunda ödemekle yükümlü olduğu bir borç olarak da nitelendirilmektedir. Bu tanım doğrultusunda verginin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Şenyüz, 2008: 39):

- Vergi, vergilendirme yetkisi olan kuruluşlar tarafından alınmaktadır.
- Vergi, kanun esasına dayanır ve mecburidir.
- Verginin direkt bir karşılığı yoktur. Mükelleflere ve vatandaşlara hizmet (yol, su, elektrik, güvenlik, eğitim, vb.) şeklinde geri döner.
- Vergi, gerçek ve tüzel kişilerden alınır.
- Vergi, para ile ödenir.

2.1.2.2. Resim

Daha çok halk dilinde “resim vergisi” şeklinde tanınan bu gelir türü devlet kurumlarının yapmış olduğu hizmetler sonucunda almış olduğu paralardır. Vergi ve harçlar ile eşanlamli olarak kullanılan resimlerin özelliği kişiye özel karşılığının olmasıdır. Avlanma ve ruhsat resmi, trafik resmi, damga resmi, eğlence resmi bunlara verilebilecek en güzel örneklerdendir. Resimlerde kanun esaslı olarak zorla alınan bir gelir türüdür. Resimler yerel yönetimlerin sıkça elde ettiği gelirler arasındadır (Pehlivan, 2009: 83).

2.1.2.3. Harçlar

Harçlar kamuya ait kurum ve kuruluşların yapmış oldukları hukuki işlem ve vermiş oldukları hizmetin karşılığında alınan paraya verilen isimdir. Harca konu olan hizmetler yalnızca devlet tarafından yapılabilmekte ve karşılığında elde edilecek geliri devlet tahsil etmektedir. Harca konu olan hizmetler noter, adliye, tapu hizmetleri ve benzeri hizmetlerdir. Harç da resim gibi kanun esaslı olarak zorla alınır. Harcı, harca konu olabilecek işlemlerden yararlanacak kişiler öder. Örnek olarak, pasaport alacak kişiler pasaport harcı öderler. Bu hizmet kişiye özel olduğundan yalnızca hizmet alan kişinin ödediği kamu gelir türlerinden biridir. Harç miktarı siyasi, sosyal ve mali imkânlar göz önünde bulundurularak kamu yetkilileri tarafından belirlenmektedir. Harç vergi gibi zorunlu değildir. Harç tarifeleri, vergiler gibi sürekli değişikliğe uğramaz. Vergi gelirlerine kıyasla daha az gelir sağlanır.

Bundan dolayı kamu gelirleri arasında harçlar küçük bir paya sahiptir (Bilici, 2011: 107).

2.1.2.4. Şerefiye

Merkezi ya da yerel yönetimlerin yapmış oldukları imar ve bayındırlık hizmetlerinden dolayı hizmetlerin yapıldığı yerlerde yer alan taşınmazların fiyatlarında artışlar ortaya çıkar ve bu artıştan ötürü taşınmaz sahiplerinden tespit edilen ölçülerde para alınır. Bu paralara “şerefiye” şeklinde adlandırılmaktadır. Şerefiyeler özellik bakımından harçlara benzemektedir. Şerefiye ödeyen bireyler, ödemiş oldukları paranın karşılığında bir kazanç (taşınmaz değer artışı) sağlamaktadırlar. Şerefiyeler, belediye meclisleri tarafından belirlenir ve yerel yönetim kuruluşlarının gelirleri arasında yer almaktadır (Akdoğan, 2013: 140) .

2.1.2.5. Parafiskal Gelir

Parafiskal gelir; kamuya ait kurum ve kuruluşların topladığı ve bütçe gelirleri içerisinde olmayan bir zorunlu ödemelerdir. Bazı amaçların hayata geçirilmesi amacıyla kurulan ekonomik, sosyal ve mesleki kuruluşların, bu amaçların finansmanını karşılamak için devletin vermiş olduğu yetkiyle ilgililerden elde ettiği bir gelir türüdür. Yurttaşların sosyal güvenliğinin sağlanması için Sosyal Sigortalar Kurumunun (SGK) devlet yetkisi ile kişilerden sağladıkları sigorta primleri parafiskal gelire verilebilecek en doğru örnektir. Sigorta primlerinin haricinde sanayi, ticaret ve ziraat odalarının, baroların kendi üyelerinden almış oldukları aidatı da parafiskal gelir şeklinde nitelendirmek mümkündür. Parafiskal gelirlerin de aynen harç ve şerefiyeler de olduğu gibi karşılığı vardır. Bu primleri ödeyen bireyler, ödemelerinin karşılığında kendilerine ilerleyen dönemler için menfaat sağlamaktadırlar. Parafiskal gelirler, bütçede yer almaz ve bu özelliği ile diğer gelirlerden ayrılır. Kanun esaslı olarak zorla alınır. Kişilerin, primleri ödememe gibi seçenekleri yoktur ve mutlak surette tahsilâtı yapılır (Bilici, 2011: 109).

2.1.2.6. Borçlanma

Devletler gelişim düzeyleri ne olursa olsun ekonomik ve sosyal hedeflerini hayata geçirebilmek için borçlanma yoluna gidebilmektedir. Bu teknik, geçici bir kaynak yaratmış olsa da yine de tüm ülkelerin kullandığı tekniklerden biridir. Devlet

borçlanması, devletin isteği doğrultusunda ve bedel karşılığında alacaklıya faiziyle beraber geri ödeme şartıyla iç ve dış fonlardan sağlamış olduğu bir gelir türüdür. Borçlanmada faiz, vade ve ödenme şekli yapılan sözleşmenin içerisinde belirtilmektedir (Pehlivan, 2009: 177).

Borçlanma aşamasında borçlu konumundaki devlet, alacaklılar ise özel sektörler, bankalar, finans çevreleri ve yabancı ülkelerden bir veya birden çok olabilmektedir. Borçlanma tekniğiyle gelir sağlanırken bu borçlar, yine bir borçlanma ile ödenmekte ve bu şekilde borçlanma durumu ortadan kalkmamaktadır. Borçların yapılandırılması ve kontrol edilmesi oldukça büyük önem arz etmektedir. Borçlanmanın fayda getirebilmesi için borçların doğru bir şekilde kullanılarak gelir artışına neden olabilecek bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Borçlar sayesinde elde edilen paraların doğru değerlendirilmediğinde borç faiziyle beraber geri ödeme sürecinde halkın sırtına bir yük olarak binebilmektedir. Borç miktarı düşürülmeyip üzerine bir de yeni borçlanmalarla birlikte yeni yüklerin üzerine eklendiği durumlarda artık borç bir gelir elde etme özelliğini kaybetmektedir. Bundan dolayı mecbur olmadıkça borçlanmayı bir gelir kaynağı şeklinde görmemek gerekmektedir (Bilici, 2011: 135).

Borçlanma ile gelir elde etme yöntemi için sadece aşağıda sıralanan hallerde devlet borçlanmasını gerektirmektedir (Akdoğan, 2013: 80):

- Vadesi gelen borçlar
- Bütçe açıkları
- Olağanüstü harcamalar
- Ekonomik krizler
- Büyük çaplı yatırım projeleri
- Atıl kaynakların kullanılması
- Askerî ve teknolojik harcamalar

Borçlanma tıpkı vergi gibi bir kamu geliridir. Fakat vergide elde edilen para direkt para olarak geri ödenmez. Ancak borçlanmada ise temin edilen para yine para karşılığı şeklinde geri ödenmektedir. Vergi bir zorunluluk iken borç ise isteğe bağlı bir şeydir. Kişi, kurum veya devletler gerekirse borç verirler. Borçlanma yoluyla elde edilen paranın geri ödemeleri yine vergiler yoluyla yapılmaktadır. Devlet borçlanması nihai olarak vergi artışını ortaya çıkarmaktadır (Şenyüz, 2008: 176).

2.1.2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin sahip oldukları taşınmazlardan sağlamış oldukları gelirlere mülk gelirleri adı verilmektedir. Devlet birçok yerden (yol, köprü, liman, okul, müze, kütüphane, arazi ve binalar) gelir elde etmektedir. Mülk gelirleri de bu taşınmazların satışları ve kiralanması ile sağlanmaktadır. Devletin bünyesindeki mali kuruluşlar, odalar ve ticari sanayi kuruluşlarından sağlamış olduğu gelirleri de teşebbüs geliri şeklinde tanımlamak mümkündür. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), hizmet ve kâr sağlamak için çalışan kuruluşlardır. KİT'lerin sağladıkları kârlar teşebbüs gelirleri olarak önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Devletin bünyesindeki bu kuruluşlar özel hukuk hükümleri doğrultusunda ve devlet hazinesi haricinde bağımsız birer kurum şeklinde hizmet vermektedirler. Kamu gelirleri arasında mülk ve teşebbüs gelirleri hatırı sayılır bir yere sahiptir (Pehlivan, 2009: 201).

2.1.2.8. Para Cezaları

Para cezaları halkın konulan kurallara riayet etmemesi halinde uygulanan bir yaptırım olarak tanımlamak mümkündür. Para cezalarındaki temel mantığı sadece gelir elde etmek olarak düşünmemek gerekmektedir. Fakat kuralları ihlal edenlerden sağlanan paralar vergi borcunu ödemeyenlerden alınan vergi cezaları, yapılması gereken yükümlülüklerin yapılmaması ya da geciktirilmesinden dolayı cezalar kamu gelirleri içinde yer almaktadır. Para cezası, konulan kurallara halkın riayet ettirilmesi şeklinde de yorumlanabilir. Para ve vergi cezaları yargı organlarınca ve vergi dairelerince tahsil edilmektedir (Şenyüz, 2008: 144).

2.1.3. Kamu Borçlarının ve Bütçenin Büyüklüğü

Kamu borcundan; ekonomik ve kullanım amacına paralel olarak ülke borçluluğunun göstergesi olması açısından farklı türde büyüklük ve tanımlarından söz edilebilmektedir. Kamu borçları farklı şekillerde ölçülebilmektedir. En basit ölçümle, kamu borç büyüklüğün milli gelirdeki payı kamu borçlarının göreceli boyutunu göstermektedir. Belki daha iyi bir gösterge, kamu borçlarının vergi gelirlerine oranıdır. Çünkü ileride ödenecek olan borçların vergiler vasıtasıyla ödeneceği gerçeği kamu borçlarının büyüklüğünü anlamamıza daha iyi yardımcı olabilmektedir. Ancak kamu borçlarının büyüklüğünü anlayabilmek amacıyla tüm bu

ölçüler de yetersiz kalabilmektedir. Borçların vadeleri ile borçlanılan piyasadaki büyüklüğünü de önemli parametrelerden biri olarak saymak mümkündür (Pehlivan, 2009: 181).

Borçlanma da aynı vergide olduğu gibi devletin egemenlik hakkının gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet borçlanmaları da borçlu durumdaki ülkenin kendi anayasasında yer alan kanunlar doğrultusunda belirlenebilmektedir. Türkiye’de borçlanma yetkileri de anayasalarda açık bir biçimde belirtilmektedir. Fakat uygulamalarda hükümetlerin borçlanma kanunlarını genel olarak bütçe kanunuyla beraber yapmış oldukları görülmektedir. Borçlanma karşılıklı bir akdin esas alınarak yapıldığından söz konusu bu durum alacaklılar ile devleti pek çok kez karşı karşıya getirebilmektedir. Bazı özel durumların haricinde borçlanma tarafların birbirlerine sunmuş oldukları koşullar doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. Burada asıl mesele devletin nasıl borçlanırsa borçlansın şartlarını daha evvelden belirlemesi ve borç veren tasarruf sahiplerinin buna uymasındır (Bilici, 2011: 138).

Kamu kesimi borçlanma gereğinin en önemli nedeni ise konsolide bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır. Konsolide bütçe açıklarının sürekli artmasında zaman içerisinde büyüyen iç ve dış kamu borç stokunun bütçe üzerindeki baskısının payı yüksek olmuştur. Kamu kesimi borçlanma gereğine yol açan ikinci önemli unsur Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının açıklarıdır (Pehlivan, 2009: 181).

Bütçenin büyüklüğü kamu kesiminin ekonomi içindeki payını göstermektedir. Günümüzde denk ve küçük bütçe anlayışı yerine telafi edici bütçe anlayışına bırakmış bulunmaktadır. Bütçe bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Konjonktürel yapıya bağlı olarak devlet ekonomiyi durgunluktan kurtarmak için ekonomik daralmaların yaşandığı dönemlerde bütçe açıkları vererek pump priming policy**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** uygulamaktadır. Ekonominin aşırı ısındığı ve fiyatlar genel düzeyinin artmaya başladığı dönemlerde ise daraltıcı bütçe politikası uygulayarak bütçe fazlası vererek ekonomik yapı üzerinde etkili olmaktadır (Türk, 2008:150). Bütçenin hem mutlak rakam olarak hem de ekonomideki toplam ulusal gelire oran olarak büyüklüğü kamu kesiminin ekonomi içindeki payını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1.4. Toplam İstihdam İçinde Devletin Payı

Günümüzde en önemli işverenlerden biri de devlettir. Devlet, kamu hizmetleri yanında bizzat kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**) kurarak ekonomiye müdahale etmektedir. Birçok ülkede ulaşım, iletişim, madencilik, çelik, bankacılık sektörleri gibi geniş bir alanda yer alan kuruluşlar devletleştirilmektedir. Sağlık, eğitim, konut, çocuk yardımı, yaşlılığa bağlı emeklilik, işsizlik**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** sigortası gibi alanlarda devlet**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** önemli görevler üstlenmektedir. Müdahaleci sosyal refah devleti özellikle çalışan kesimler için refah ve güvence sağlayıcı işlevleri yerine getirmekte, böylece kapitalizmin çaresiz bıraktığı bireyleri koruyucu önlemleri yaşama geçirmektedir. Ekonomik bakımdan güçsüz sınıf ve grupları korumak ve sosyal adalet ilkesini gerçekleştirmek sosyal refah devletinin başlıca kaygısı olmaktadır. Kapitalist sistemin doğası gereği yol açtığı bireyin sorunları ve karşılaştığı riskler devlet tarafından karşılanarak sistemin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Ghai, 1995:48).

Toplam istihdam içerisinde kamu kesiminin**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** payı arttıkça devletin ekonomideki rolü de artmaktadır. Toplam istihdam içerisinde kamu kesiminin payının azalması kamu kesiminin**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ekonomideki ağırlığının azalması anlamına gelmektedir. Artan özelleştirme uygulamalarına bağlı olarak, kamunun toplam istihdam içindeki payı giderek azalmaya başlamaktadır. Kamu kesimine ait KİT'lerin özelleştirilmesi kamu kesiminin ekonomide etkinliğinin azalmasına, toplam istihdam içerisinde özel sektörün ağırlığının artmasına neden olmaktadır. Ancak altyapı, savunma, adalet, eğitim, sağlık gibi pek çok sektörde kamu kesimi en büyük işveren olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** tarımın istihdam**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** içindeki payı yüksek, kentleşme zayıf, sosyal hizmetlerin toplumu kapsama derecesi düşük olduğundan kamu kesiminin toplam istihdam içindeki payı düşüktür. Finlandiya'da bu pay % 24, Fransa'da % 22, ABD'de % 15, İspanya'da % 15, Portekiz'de % 15 oranındadır. Türkiye'de ise devletin toplam istihdam içindeki payı % 9 oranında olduğu tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımın istihdam içindeki payı % 5'in altında bulunmaktadır.

Kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı oldukça düşüktür. Gelişmiş ülkelerde kamu kesimi tarafından sunulan kamusal mal ve hizmetlerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında kamusal hizmetlerin büyük ölçüde devlet tarafından sunulmakta olması toplam istihdam içinde kamu kesiminin payının yüksek düzeylerde olmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2011:28; Şenatalar ve diğerleri, 2008:11).

2.1.5. Toplam Yatırımlar İçinde Devletin Payı

Kamu yatırımHata! Yer işareti tanımlanmamış. harcamalarıHata! Yer işareti tanımlanmamış. ve toplam harcamalar içinde kamu yatırım harcamalarının payı kamu kesimininHata! Yer işareti tanımlanmamış. büyüklüğünü belirleyen bir diğer kriterdir. Kamu kesimi tarafından yapılan ve uzun dönemli yatırıma yönelik, özellikle altyapı başta olmak üzere yol, baraj, fabrika gibi tesislere yönelik yapılan harcamalara kamu yatırım harcamaları adı verilmektedir. Altyapı yatırımların tamamı devletHata! Yer işareti tanımlanmamış. kanalı ile yapılmaktadır. Aynı zamanda serbest piyasa ekonomisine konu olmayan iç güvenlik, adalet, savunma gibi alanlarda yatırımlar kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamu yatırımlarının yeri, zamanı, ölçeği kamu kesimi tarafından belirlenmekte ve finansmanı devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Toplam yatırımlar içerisinde kamu kesiminin payı arttıkça devletin ekonomideki rolü de artmaktadır. Toplam yatırımlar içerisinde kamu yatırımHata! Yer işareti tanımlanmamış. harcamalarının giderek azalması diğer bir ifade ile kamu kesimininHata! Yer işareti tanımlanmamış. yatırım yapamaz hale gelmesi devletin ekonomideki rolünün azalması anlamına gelmektedir (Öztürk, 2011:28).

Sabit sermaye yatırımları sermaye stokuna yapılan eklemelerdir. Her ülke ekonomisinde yatırımların belirli kısmının devlet eliyle finanse edilme zorunluluğu vardır. Bunun sebebi; piyasa sistemine konu olmayan iç güvenlik gibi, yargı gibi ve savunma gibi alanlarda ve altyapının büyük kısmında yatırımlar sadece devlet eliyle yapılabilmektedir. Devletin yapmış olduğu yatırımlarla özel sektörün yatırımları arasında birbirine benzeyen iki tür ilişki vardır. Bunlar; tamamlama ve rekabet ilişkisi olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Örnek verecek olursak; devlet tarafından yol yapıldığında, ulaşım hem rahat bir hale gelir, hem de maliyetleri düşürerek pazarın büyümesine ve özel yatırımların yapılmasına özendirilip güdülenmesine olanak

sağlar. Bunu tamamlama ilişkisi şeklinde nitelendirilmektedir. Diğer taraftan devlet yatırımları ve özel sektör yatırımları benzer bir tasarruf mantığındadır ve devlet yatırımlarının belli bir düzeyde genişlemesi neticesinde faizler artar ve özel sektör yatırımlarının sektöre uğramasına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum ise özel sektör yatırımlarının bir hayli yavaşlamasına veya gerilemesine sebebiyet verebilmektedir. Bunu da rekabet ilişkisi şeklinde nitelendirmek mümkündür (Akdoğan, 2011: 44).

Devletin ekonomiye yapacağı müdahale tekniklerinden ve kanallarından bazıları üstte yer alan ölçülerde görülemeyebilir. Bu yöntemlerden ilki devletin para basmasıdır. Diğer önem arz eden husus ise regülasyon (denetleme-düzenleme) gücüdür. Örnek olarak, iş gücü için en düşük (asgari) ücret, bazı tarımsal ürünler için en alt fiyat, bazı ürünler için tavan fiyat belirleme, döviz ve faiz haddini tespit etmek veya yönlendirme gibi pek imkâna devlet sahiptir. Bundan dolayı kamu harcamalarının GSMH'ye oranının alt seviyede olduğu ekonomilerde devlet piyasalara yönetmelik vasıtasıyla müdahale ettiği gibi, bahsedilen oranın yüksek seviyede olduğu ekonomilerde, devletin piyasalara yapacağı müdahale oldukça düşük bir seviyede olabilmektedir (Kirmanoğlu, 2007: 116).

Yatırımlar ile ilgili oran, tüm yatırımlar da hesaplandığı gibi özel kesim ve devletin birlikte yer aldığı sektörlerde de tek tek hesaplanabilmektedir. Söz konusu bu değerlendirme, o sektörde devletin mi yoksa özel kesimin mi payının büyüdüğüne sorusuna cevap aramaktadır. Bu açıdan ele alınan ölçülerin hiçbirisi tek başına devletin ekonomi içindeki payını, yerini tam anlamıyla aydınlatmada yeterli olamamaktadır (Akdoğan, 2011: 44).

2.1.6. Regülasyon / Deregülasyon Uygulamalarının Yaygınlığı

Devletin elinde bulunan en önemli bir ayrıcalık, regülasyon (düzenleme denetleme) gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişinden kaynaklanan olumsuzlukları gidermek için bu türden düzenlemelere başvurulduğu görülmektedir. Günümüzde birçok ülkede piyasada tekelleşmeyi önlemek, aşırı karHata! Yer işareti tanımlanmamış. sağlayıcı bir fiyatlama yapılmasına engel olmak, bireyler arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözmek, kimi zaman tüketicileri kimi zaman da üreticileri korumak için devlet tarafından kamusal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Aksak rekabetçi

oluşumların hüküm sürdüğü piyasalarda, üretimde ve tüketimde optimal kaynak dağılımının gerçekleşmemesi durumunda devlet tarafından gerekli düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Emek piyasasında asgari ücret düzeyinin belirlenmesi, belirli tarımsal ürünler için taban fiyat uygulamaları, döviz kurlarının, faiz **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** oranlarının ve kiraların belirlenmesi bu uygulamalara örnek oluşturmaktadır (Şenatarlar ve diğerleri, 2008:12). Devletin bu araçlardan yararlanarak piyasalara müdahale etmesi kamu kesiminin büyüklüğünü belirleyen bir diğer etmen olmaktadır.

Deregülasyon, devletin ekonomideki rolünün azaltılması için düzenleme yapma yetkilerinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Deregülasyon rekabet üzerindeki yasal kısıtlamaların hukuki idari veya ekonomik düzenleme ve kontrollerin gevşetilmesi veya kaldırılmasıdır. Bu kavram, kural ve kurumsal düzenlemelerle giriş engelleri konularak devlet tekellerinin oluşturulduğu piyasalarda bu giriş engellerinin kaldırılarak, özel girişimcilerin piyasaya serbest girişini ifade etmektedir. Bu bağlamda genel ve yerel kamu hizmetlerinde fiyat ve ücret kontrollerinin ve kamu tekellerinin kaldırılması, kamu girişimlerine sağlanan sübvansiyonlara son verilmesi şeklindeki yasal kurumsal serbestleşme anlamına gelmektedir. Temel sorun hükümetin rolünün azaltılıp azaltılmaması ve hükümet düzenlemelerinin yerini piyasa güçlerinin alıp almamasıdır. Değişik sektör ve endüstrilerdeki bütün kamu düzenleme türlerinin sona erdirilmesi deregülasyon olarak adlandırılmaktadır (Delice ve Yavilioğlu, 2010:18; Öztürk, 2013:53-54).

Regülasyon ve deregülasyon olarak tanımlanan bu iki kavram “Regülasyon / Düzenleme” ve “Deregülasyon / Serbestleştirme” şeklinde dilimize çevrilmekte ama günümüzde bu iki kavrama farklı bazı anlamlar da yüklenmektedir. Kamu yönetiminde birer terim şeklinde eklendikleri 1970-1980’li yıllardan klasik kamu yönetimi modellerini köklü olarak farklı bazı değişimlere doğru yöneltmektedir. Belirleyicilik açısından “piyasa” ya ve rekabetçi-serbest girişimci-etkinlik, verimlilik ve kar esas piyasa anlayışına bırakmayı seçen Neo-liberal akım, bu yolda engel teşkil eden “devlet” kavramının kapsamını kamusalıktan çıkarma düşüncesindedir (Erdoğan, 2006: 25).

Regülasyon uygulamalarının geçmişi iki farklı dönem olarak ele alınabilir. İlk dönem, devletin oluşturduğu teşebbüsler ile mal ve hizmet üreterek kendi piyasasını

kurması ve özel teşebbüse sınır koyduğu dönem olarak değerlendirilmektedir. Diğer ise devletin üretim sürecinin içerisinde olmadan, yalnızca piyasaları denetim altına alma uğraşında olduğu dönemdir. İkinci dönem çok kısa bir dönem olmakla beraber, iktisat tarihine hâkim olan birinci dönemdir. Uzunca bir süre iktisadi yapı üzerinde hâkim olan devlet, son dönemlerde yasal ve kurumsal serbestleşme ile beraber serbest bir piyasanın kurulmasına olanak tanımaya başlamaktadır. Uzun yıllar boyunca özel girişimciyi ikame etmek için uğraşan devlet, bir hayli ağır mali yüklerin altında kalmaktadır. Üretimdeki aktif görevini özelleştirme ile beraber, birlikte piyasaya aktarmak için uğraşan devlet, kendine yeni iktisadi görevler ihdas etme uğraşları içerisine girmektedir. Bu yeni görev anlayışı kendini, son on yıldır yaygınlaşan, regülasyon kurumlarıyla göstermektedir.

Regülasyonun yaygın bir hale gelmesine neden olan iki faktör vardır. İlki, regülasyon kurumlarının ortaya çıkması ile devletçilik uygulamasının başka bir deyişle ekonomik bir yapıda kamu sektörünün bittiğinin işaretidir. İkinci faktör ise, regülasyon kurumlarıyla devletin üretim alanından çekilmesidir. Fakat regülasyon kurumları üretimde olmamalarına karşın, “piyasayı denetleyen” rolüyle daha büyük bir bütçenin olmasını talep edecek ve bu durum sonucunda da daha çok işlem masraflarının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Erdoğan, 2006: 26). Regülasyon bağlamında çok önemli kurumların oluşturulduğu görülmektedir. Bunlar arasında,

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Kamu İhale Kurumu
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- Telekomünikasyon Kurumu
- Rekabet Kurumu
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yer almaktadır.

2.1.7. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) Ekonomideki Payı

Devlet kurmuş olduğu kamu iktisadi teşebbüsleri ile de ekonomide söz sahibi olabilmektedir. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT), genellikle kamu kaynakları kullanılmak suretiyle işletmecilik faaliyeti yapan kuruluşları ifade etmek için kullanılmakta, tüzel kişiliği bulunan, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı, ekonomik alanda ticari esaslara göre faaliyet gösteren karlılık ve verimlilik ilkeleri

doğrultusunda, özerk bir tarzda yönetilen kuruluşları içermektedir. KİT, devletin ekonomik alanda mal ve hizmet üreten kuruluşlarının genel adıdır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Kamu İktisadi Kuruluşları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** (KİK) ve İktisadi Devlet Teşekkülleri **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** (İDT)' inden oluşmaktadır. Ekonomik yapı içerisinde kamu iktisadi teşebbüslerinin sayısının artması kamu mali kesiminin payının artması anlamına gelmektedir. KİT'lerin sayısının azalması ve özelleştirme uygulamalarının yaygınlaşması söz konusu olduğunda ise kamunun ekonomide payının azaldığı görülmektedir.

Devlet kimi durumlarda bizzat kendi kurduğu kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla ekonomide mal ve hizmet üretebilmektedir. Kamu İktisadi teşebbüslerinin oluşturulmasında, piyasa başarısızlıkları, özel kesimin ve sermaye birikiminin yetersizliği, kaynak dağılımında etkinlik sağlama ve adil gelir dağılımı gibi etmenler belirleyici olmaktadır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK), İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT), Müessese, bağlı ortaklık ve iştirakler gibi çok çeşitli türlerden oluşmaktadır (Sayıştay, 2015: 19);

2.1.7.1. Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü

İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT), sermayesinin tamamı devlete ait olan iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan, kar etmek için oluşturulan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Temel amaç kar elde etmektir. Tüm sermayesi devlete ait ve ticari esaslara uygun olarak faaliyet göstermektedir.

2.1.7.2. Kamu İktisadi Kuruluşları

Kamu İktisadi Kuruluşları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** (KİK), sermayesinin tamamı devlete ait olan kamu hizmeti sunmak için oluşturulan, tekel niteliğindeki mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve gördüğü bu kamu hizmeti dolayısıyla ürettiği mal ve hizmetler imtiyaz sayılan kamu iktisadi teşebbüsleridir. Temel amaç kamu hizmetidir.

2.1.7.3. Müessese

Müessese**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**; sermayesinin tamamı bir iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olup, ona bağlı işletme veya işletmeler topluluğudur. Müesseseler tüzelkişiliğe sahiptir.

2.1.7.4. Bağlı Ortaklık

Bağlı ortaklık; sermayesinin yüzde ellisinden fazlası iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketlerdir. Bir müessesenin bağlı ortaklık haline getirilmesi, teşebbüsün iştiraklerdeki hissesinin % 50'nin üstüne çıkması, teşebbüsün sermayesinde % 50'den fazla hisseye sahip olduğu yeni bir şirket kurulması durumunda söz konusu olmaktadır.

2.1.7.5. İştirakler

İktisadi devlet teşekkülleri ya da kamu iktisadi kuruluşlarının ve/veya bağlı ortaklarının sermayelerinin en az %15'ine, en çok %50'sine sahip oldukları anonim şirketlerdir.

2.2. DEVLETİ EKONOMİYE ÇEKEN NEDENLER

Piyasa ekonomisi taraftarları bütün düşüncelerini tam rekabet piyasası varsayımına dayandırmakta, piyasanın kendi kendine bütün sorunları çözeceğini, üretim, tüketim ve gelir dağılımında kendiliğinden etkinlik sağlayacağını ve devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Oysa piyasa mekanizması aracılığıyla kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması her zaman olası değildir. Piyasa ekonomisi her zaman tek başına Pareto etkin dağılımı sağlayamamakta, kimi alanlarda ekonomik etkinliği sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Piyasa başarısızlıkları olarak ifade edilen bu ekonomik etkinlikten sapmaların başlıca nedenleri, kamusal mallar, dışsallıklar, aksak rekabetçi oluşumlar, asimetrik bilgi, risk ve belirsizlik, fiyatların yapışkanlığı, arz ve talep arasındaki gecikme, negatif eğimli arz pozitif eğimli talep, gelirin hakça paylaşılamaması ve ekonomik istikrarsızlıktır. Piyasanın başarısız olduğu bu durumlar, devleti ekonomiye çeken önemli birer gerekçe olmakta ve devlet fiyat mekanizmasının eksikliklerini gidermek amacıyla ekonomiye müdahale etmektedir. Günümüzde devlet yalnızca yönetsel

işleviyle kendini sınırlandırmamakta, dışışleri hizmetinden tüketim malları üretimine dek uzanan geniş bir alan içinde faaliyete bulunmaktadır (Öztürk, 2004:173-187).

Bu kısımda, devletin ekonomiye müdahale etmesinde son derece önemli rol oynayan ve piyasa başarısızlığına yol açan bu etmenler üzerinde durulmaktadır.

2.2.1. Kamusal Malların Devlet Tarafından Üretilmesi

Kamusal malı; devletin üretmiş olduğu tüm mal ve hizmetler şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu mal ve hizmetler tam ve yarı kamusal mal ve hizmetler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

2.2.1.1. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler

Bu mal ve hizmetler yalnızca devlet ve kamu kesiminin sunduğu mal ve hizmetlerdir. Tam kamusal mal ve hizmetler özel kesimin öncülüğünde sunulamamaktadır. Tam kamusal mal ve hizmet genel olarak ülke geneline sunulmakta ve toplumun tamamı bu mal ve hizmetlerden yararlanmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin farklı bazı ayırt edici özellikleri vardır. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Bulutoğlu, 2004: 107):

- Kamusal mal ve hizmetlerin faydaları bölünemez.
- Kamusal mal ve hizmetlerdeki talepler belirsizdir.
- Tam kamusal mal ve hizmetler fiyatlandırılmazlar.
- Kamusal fayda öncelik arz etmektedir.
- Kar amacı gütmeyizler.
- Kamusal mal ve hizmetlerin üretiminin finansmanı devlet ve kamu gelirleriyle yapılır.
- Kamusal malların hizmet ve tüketimlerinde rekabet yoktur.
- Bazı hususlarda tüketimi zorunlu olabilmektedir.

Tam kamusal mal ve hizmetler toplumun geneline sunulan mal ve hizmetlerdir. Topluma mensup her bir kişinin bu mal ve hizmetlerden ne düzeyde yararlandığı belli değildir. Kısaca; faydası toplumun tamamınadır (Kirmanoğlu, 2007: 122). Kişi düzeyine indirgemek mümkün değildir. Bu mal ve hizmetler topluma devlet tarafından sunulduğundan bireylerin herhangi bir talepte bulunmasına gerek yoktur. Talep oluşmadığından dolayı bir fiyatlandırmanın da olması söz konusu değildir. Bahsedilen bu mal ile hizmetlerin neler olacağı ve hangi miktarlarda üretileceği ise

siyasi erkler tarafından belirlenmektedir. Siyasal erkler de kısaca seçimlerde kişilerin parti programlarını oylaması sonucunda tespit edilmektedir. Tam kamusal mal ve hizmetleri üreten kamu kesimi kar amacı gütmemektedir. Temel amacını ise sosyal yarar olarak nitelendirmek mümkündür (Nadaroğlu, 2000: 163). Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanları kamu kesiminin toplayacağı vergi ve benzer gelirler sayesinde sağlanmaktadır. Tam kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde kişiler arası bir rekabet söz konusu değildir. Bir kişinin diğerinden daha çok yararlanıp yararlanmadığının tespit edilme olasılığı yoktur (Kirmanoğlu, 2007: 122).

Tam kamusal mal ve hizmetler için ünite bazında fiyat oluşmamaktadır. Özel mal ve hizmetler için piyasada var olan ve fiyat mekanizmasına dayanan arz-talep ilişkisi tam kamusal mallar için söz konusu olmamaktadır. Hangi kamusal malların ne miktarda üretileceğine kamu otoritesi karar vermektedir. Ulusal savunma, iç güvenlik, adalet, diplomasi gibi tam kamusal malların üretimi konusunda piyasa mallarının devre dışı kalması, piyasa başarısızlığının nedenini oluşturmaktadır. Tam kamusal mallar herkes tarafından eşit bir şekilde tüketildiğinden ve ödemede bulunmayanların bu tür mal ve hizmetlerden yararlanmalarına engel olunamadığı için bireyler bu tür mal ve hizmetlerin maliyetine gönüllü olarak katılmak istememektedir. Bu nedenle piyasa düzeni kamusal malların üretilmesinde etkili bir biçimde işlememektedir. Bu tür gereksinimler ancak bütçe ile giderilmektedir (Öztürk, 2011:281). Ayrıca gerekli görülmesi halinde kamusal mal ve hizmetlerin tüketimi devlet tarafından zorunlu olabilmektedir. Tam kamusal mal ve hizmet örneklerinin en bilindiklerini adalet, sağlık, güvenlik ve diplomasi şeklinde sıralamak mümkündür (Bulutoğlu, 2004: 108).

2.2.1.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Bu mal ve hizmetler genel olarak kamu kesimince sunulan mal ve hizmetlerdir. Ancak özel kesiminde bazı yerlerde bu mal ve hizmetleri verdiği de görülmektedir. Özel kesim, bu mal ve hizmetleri genellikle devletin vermiş olduğu özel izinler ya da ruhsat gibi unsurlarla verebilmektedir. Bu mal ve hizmetler genelde toplumun tümüne değil, bireylere sunulurlar. Fakat bu mal ve hizmetlerden toplumun sağladığı faydayı bireyler ile kıyaslayınca, toplum daha çok fayda sağlamaktadır. Bu mal ve hizmetler genel olarak ülkenin genelinde verilen hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetlerin genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Nadaroğlu, 2000: 164);

- Yarı kamusal mal ve hizmetlerin faydaları bölünebilir niteliktedir.
- Fiyatlandırılabilirlik özelliğine sahiptirler.
- Yarı kamusal mal ve hizmetlere talep vardır.
- Gerek bireysel gerekse de kamusal faydadan söz etmek de mümkündür.
- Bu mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabetten söz etmek mümkündür.
- Bazı hallerde bu mal ve hizmetlerin tüketilmesi zorunlu hale gelebilmektedir (Aşı örneğindeki gibi).

2.2.1.3. Özel Mal ve Hizmetler

Bu mal ve hizmetleri genel olarak özel kesim sunmaktadır. Özel kesimin yatırımının olmadığı ya da dışsallık etkisine sahip olan alanlarda da kamu kesiminin, özel kesimin üretim alanında yer aldığı görülmektedir. Bu mal ve hizmetlerde faydalar genelde kişiseldir. Bu konuda bazı görüşlere göre de bu mal ve hizmetlerin vermiş olduğu bireysel haz, toplumsal refahın artmasına yardımcı olmakta ve bir bakıma kamusal etkide yaratabilmektedir. Bu bağlamda da özel mal ve hizmetlerin genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kirmanoğlu, 2007: 127; Bulutoğlu, 2004: 109);

- Bu mal ve hizmetler bireysel tüketimi de kapsamaktadır.
- Bu mal ve hizmetlerde faydalar paylaştırılabilir niteliktedir.
- Özel mal ve hizmetlerin fiyatlandırılma özelliği vardır.
- Pazar/Piyasa mekanizması işlemektedir.
- Bu mal ve hizmetlerde tüketimde rekabet vardır.
- Bu mal ve hizmetlerin tüketimleri zorunlu tutulmamaktadır.

Özel mal ve hizmetler, bazı hallerde kamu kesimince de üretilmektedir. Kamu tarafından üretilme nedeni ise; ülkemizin ilk kuruluş zamanlarında olduğu gibi, özel kesimin sermayesinin yetersizliğinden dolayıdır. Bu bazen, toplumu oluşturan bireylerin çıkarlarını korumak amacıyla, bazen de devletin ekonomik ve sosyal politikaları ile ilgili olabilmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda savaştan çıkmış bir halk ve neredeyse yok denecek kadar az bir özel kesim sermayesi bulunmaktadır (Bulutoğlu, 2004: 121). 1922 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresinde de bu belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Ülkemizin o dönemde tarıma endeksli olan bir özel kesimin varlığından söz etmek mümkündür. Kaldırılan

Aşar vergisi de bu sebepten ötürü oldukça önem arz etmektedir. Tüm bu gelişmelerle birlikte devlet, pek çok alanda üretim yapmakta ve bunun neticesinde devletçi politikaların geliştirilmesine de ön ayak olmaktadır. Devlet ayrıca özel kesimin canlandırılması için oldukça büyük çaba sarf etmektedir. Sonuç olarak devlet dışsallıkların yoğun olduğu hallerde üretim görevini üstlenebilmekte, kontrolü altına alabilmekte ve özel kesimin üretimini artırıcı politikalar izleyebilmektedir (Kesbiç ve Ark., 2010: 126).

2.2.2. Dışsallıkların İçselleştirilmesi

Dışsallıkların içselleştirilmesi; “dışsallıkların maddiyata çevrilmesi” şeklinde basit bir tanımla ifade edilebilir. Dışsallıklar hususundaki tartışmanın odağında onun nasıl içselleştirileceği vardır. Gerek üretim, gerekse de tüketim faaliyetlerinin neticesi olarak dışsal maliyetler ile yararlar ortaya çıkmaktadır. Bunun aksinin olabilmesi için üretim ve tüketim sürecinde kullanılan maddelerin hiçbir atık ya da artık bırakmaması gerekir. Dışsallıkların içselleştirilmesi hakkında iki önemli sorun bulunmaktadır ve bu sorunlar oldukça karmaşık ve spesifik sayılabilecek sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikli sorun olarak nitelendirilen “anlayış” sorunudur. Örnek olarak; arabada giderken bir kabuklu yiyecek yemek için kabuğu soyup camdan dışarı atıldığında bir dışsallık yaratılmaktadır. Araba temiz dururken kabuğun atıldığı yerde ise kabuk bir çevre sorununa dönüşmektedir. Soyulan kabuklu yiyeceğin kabuğunu saklayarak, herhangi bir çöp kutusuna atılması da aslında bu sorunu gidermek için yeterli olmamaktadır. Diğer ülkeler ile kıyaslandığında, ülkemizdeki bireylerin diğer ülke bireylerine kıyasla daha fazla sokaklara çöp attığını söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. Bunun sebebini söz konusu ülkelerdeki cezalar ile açıklamak her ne kadar mümkün olsa bile, söz konusu ülkelerin bu sorunu yalnızca kanunlarla çözüp çözmediğini biraz irdelemek gerekmektedir. Örneğin; “bir Alman içtiği içeceğin şişesini çöpe atarken bunu polisten ceza yememek için mi yapmaktadır, yoksa almış olduğu kültürün ve eğitimin o kişinin bu dışsallığı kendiliğinden içselleştirmesine sebep olur” sorusuna cevap niteliğindedir. Bu kişiler davranışlarını polisin kendilerini görme ihtimali olan bir yerde çöpü yere atmayıp, polisin olmadığı bir yerde rahat bir şekilde çöpünü atıyorsa, bu olgu ceza ile birleştirilebilir. Ancak konu ile ilgili o ülkelerde yapılan araştırmalarda durumun böyle olmadığı bir gerçektir. Çoğu yerde, hatta ormanda bir tek başına gezerken dahi

öplerini toplayarak geri getirdiklerine göre bunu bir eğitim ve kültür meselesi olarak nitelendirmek gereklidir (Kurnaz, 2013). Bu açıklamalar doğrultusunda; dışsallıkların özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Rosen, 1995: 92);

- Dışsallıklar gerek üretici, gerekse de tüketiciler tarafından meydana getirilebilir.
- Ekonomik bir yapıda dışsallıkların taraflarını tespit edebilmek mümkündür. Fakat bu tarafların dışsallıklardan ötürü katlandıkları maliyet ve sağladıkları yararları fiyatlandırmak bir hayli zordur.
- Dışsallıklar hem olumlu hem de olumsuz olabilme özelliğine sahiptir.
- Kamusal mallar, dışsallıkların özel bir türü şeklinde nitelendirilebilir.

2.2.3. Aksak Rekabetçi Oluşumların nlenmesi

Piyasa; en yalın şekliyle hızlı değişimlerin olduğu bir ortam özelliğine sahiptir. Piyasaların birçok türü olmakta birlikte, tam rekabet piyasası bu piyasa türlerinden biri ve genel olarak piyasalar ele alındığında ise en az olanlarından biridir. Gerçek dünyadaki piyasalar ise aksak rekabet piyasaları şeklinde tanımlanan piyasalardır. Bu piyasaların başlıcaları, satıcıların tür bakımından monopol ve oligopol, alıcılar da sayı bakımından monopson ve oligopson şeklinde belirtilebilir. Bu ayrımların dışında, esasında oligopol piyasası özelliklerine sahip olmasına rağmen tanıtım, pazarlama ve ürün farklılaştırma vasıtasıyla monopolcü özelliklerdeki rekabet piyasasına da dönüşebilmektedir (Savaş, 2000: 10).

Aksak rekabetin olduğu ortamda alıcı ve satıcılar kendi başlarına ya da birbirleriyle anlaşma yoluyla piyasadaki fiyatı etkileyebilmektedir. Bu bir bakıma serbest piyasa ekonomisi ile de benzerlikler göstermektedir. Fiyatları kabullenenden ziyade fiyatları oluşturan konumuna gelen üreticiler ürün/mallarını pazardaki fiyatının üzerinde bir fiyattan satmaktadırlar. Tam rekabet piyasa anlayışı yerini aksak rekabet anlayışının almasından dolayı firmaların malın piyasa fiyatını etkileyebilmeleri, piyasa sistemi vasıtasıyla Pareto etkin dağılımın sağlanamamasına sebep olabilmektedir. Tam rekabet piyasasında fiyat son birim maliyete eşit iken, aksak rekabet piyasalarında fiyat son birim maliyetinden yüksek olabilmektedir. Bu halde marjinal ikame haddinin dönüşüm haddinden yüksek düzeyde olması ekonomik etkinliğin tesis edilememesine yol açabilmektedir (nsal, 1998: 542).

Kaynak dağılımında bir etkinliğin oluşturulması amacıyla herhangi bir mal/hizmet arzının ortalama gelir, son birim maliyeti ve fiyatın birbiriyle eşit olabilecek düzeye varana dek artırılması gereklidir. Mal/hizmetler etkinlik seviyesinden daha az miktarda sunulduğunda fiyat son birim maliyetinin üzerinde olmaktadır. Tüketiciler malın bir ünite fazla birimi için, söz konusu malın üretim giderinin üzerinde bir ödeme yapmaya razıdır. Bu açıdan, daha fazla üretimde bulunulması toplumun faydasıdır. Marjinal maliyetin ortalama gelire eşit olması, piyasa tarafından tam rekabet koşullarının söz konusu olduğu durumda gerçekleşebilmektedir (Savaş, 2000: 10).

Aksak rekabet koşullarında ise ortalama gelir son birim maliyetini aşmaktadır. Aksak rekabet piyasalarında fiyat son birim gelirinden ve son birim maliyetinden fazla olduğundan üretimde etkinlik elde edilememekte ve buna paralel bir şekilde tüketim etkinliği gerçekleşmemektedir. Tam rekabet piyasalarından farklı olarak aksak rekabet piyasalarında, firmanın ürününe olan talebi olumsuz olduğundan, otomatik bir denge sistemi kurulamamaktadır. Talep eğrisinin olumsuz yönlü olmasının neticesinde firmanın ilave bir ürünün satışından sağlamış olduğu gelir, ilave ürünün pazardaki/piyasadaki satışından daha küçüktür. İşletme açısından marjinal getiri, kâr maksimizasyonu kararlarında fiyat unsurundan daha mühim bir değişken sıfatını taşıdığından dolayı aksak rekabet piyasalarında, fiyat Pareto etkinlik şartlarının oluşturulabilmesi açısından asıl önemini koruyamamaktadır. Aksak rekabet piyasalarında fiyat son birim maliyetinin altında olduğu için, tam rekabetteki etkinlik şartlarının sağlanabilme olasılığı mümkün değildir (Nicholson, 2002: 516. Aktaran: Öztürk ve Bayraktar, 2009: 80). Tam rekabet şartlarının işlerlik kazanamadığı günümüz piyasa sistemleri ve ekonomilerinde, kaynak dağılımı hususunda etkinsizliklerin varlığı önemli düzeyde sosyo-ekonomik problemlere sebep olmaktadır.

2.2.4. Asimetrik Bilgi Sorununun, Risk ve Belirsizliklerin Önlenmesi

Tam rekabet şartlarının hâkim olduğu bir finansal sistemde sağlanan kaynaklar en verimli alanlara optimal bir şekilde tahsis edilmektedir. Fakat içerisinde bulunduğumuz çağda finansal mekanizma bir hayli karışık bir durumdadır ve tam rekabet şartlarının uzağında bir işleyişe sahiptir. Gerçek yaşamda finans piyasalarındaki katılımcılar tam rekabet piyasasındakine benzer bir şekilde “tam

bilgi” değil; “asimetrik bilgi” sahibidirler. Bu bağlamda asimetrik bilgi finansal mekanizma ve ekonomide önemli problemlere sebep olabilmektedir (Kirmanoğlu, 2007:104) .

Asimetrik bilgi ve ona bağlı problemler, finansal sistemin fonksiyonları üzerinde de oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Uygulamada, asimetrik bilgi sorununu gidermek amacıyla önerilen önlemlerin hepsi, piyasalardaki mevcut bilginin arttırılması amacını gütmektedir. Fakat bu problemi tam bir şekilde ortadan kaldırmakta neredeyse imkânsızdır. Bu hususta bankalar, ‘özel’ konumlarından dolayı asimetrik bilgi sorununu en aza indiren kurumlar olma özelliğine sahiptir. Piyasaların iyi işler bir halde ve bilginin doğru olduğu zamanlarda, kaynak sağlama hususunda herhangi bir problemin olmaması ve kaynakların en etkin kullanıcılara aktarılması esastır. Bu durumda işletme içi kaynaklarla, işletme dışı kaynaklar arasında belirgin bir fark olmayacağı gibi, firmaların borç veya öz kaynak yoluyla finansman sağlamaları da işletme performansında herhangi olumsuz bir duruma sebep olmayacaktır. Fakat bunlar günümüzde pek gerçekçi değildir. Günümüzde finansal piyasalar tam rekabet şartlarında çalışmadıklarından, önemli miktarlarda işlem ve bilgi maliyetleri taşımaktadır (Savaş, 2000: 39).

Tüm bu koşulların sağlanamaması ve asimetrik bilgilerin varlığı engellenmediğinde, belli bir zaman sonrasında tasarruf fazlası olan birimler, boyutunu ön göremedikleri bir riskle karşı karşıya kalmak yerine kaynaklarını ellerinde likit olarak tutma yoluna başvuracaklardır. Bu bağlamda asimetrik bilgi sorununa neden olan iki unsur; ters seçim ve ahlaki risk unsurları gündeme gelmektedir.

2.2.4.1. Ters Seçim:

Bu unsur piyasada işlemin yapılmadan evvel asimetrik bilgi sorununun ortaya çıkardığı bir durumdur. Örnek olarak, piyasada borç temin etmek isteyen kişiler/kurumlar kaynak bulmalarını engel olacağını düşündükleri bazı negatifleri gizleyebilir ya da farklı bir şekilde gösterebilirler. Bu şekilde temin etmek istedikleri miktardaki kaynağı hem de risk primi ödemeksizin daha düşük bir maliyet ile sağlayabilirler. Borç temin etmek isteyen kişilere güven duyulmadığından, ya kaynak bulamazlar veya bulsalar da risk primleri artırdığı yüksek maliyetlere katlanma mecburiyetinde olabilirler. Bu durum, büyük resimde ele alındığında piyasadaki

kaynak temin etme maliyetlerinin en uygun düzeyden hayli yüksek miktarda oluşmasını, iki nedene bağlamak mümkündür. İlki; fon arzında olan kişilerin asimetrik bilgi riski karşısında piyasaya sürmüş oldukları fonları kısıtlamaları, toplam fon miktarını düşürerek fiyatların yükselmesine sebep olmaktadır. Diğeri ise asimetrik bilgi problemine karşın fon sunma kararı alan birimlerin yüksek risk primi şartını öne sürmeleri ile fon fiyatları artmaktadır. Görüldüğü üzere pozitif nitelikteki borç talep eden kişiler de yukarıda sözü edilen sebeplerden ötürü yüksek fiyat ödeme mecburiyetinde kalmaktadır. Bu iyi özellikleri olan kişileri de piyasadan uzaklaştıracaktır. Böylece piyasada art niyetli borçlular artacaktır. Sonuçta piyasada fon arz edenlerin iyi nitelikli kişiler yerine kötü nitelikli kişilere kredi sağlama yani “ters seçim” olasılıkları artmaktadır. Piyasalarda bu tip şeylerin olması fonksiyonlarını yapamadığı anlamını taşımaktadır (Çolak, 2007: 214).

2.2.4.2. Ahlaki Risk:

Piyasalarda bazı işlemlerin yapılmasından sonra asimetrik bilgilere paralel bir şekilde ortaya çıkan sorun “ahlaki risk” olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ile ilgili çok net bir örnek vardır. O da 2007 Subprime Mortgage Krizi’dir. Kriz başlamadan evvel, bankalar ve diğer finansal araçların piyasa ve sektörde yeterli araştırma yapmadan sorumsuz bir şekilde vermiş oldukları mortgage kredilerinin altında yatan sebeplerden biri hiç kuşkusuz zor durumda kaldıklarında FED tarafından son aşama olan iflas aşamasına gelindiğinde kurtarılabacaklarını bilmeleridir. Ahlâki risk olarak tanımlanan bu durum sebebiyle, finansın küreselleşmiş olması nedeniyle riskli kredi ve yatırımcıların sayısında büyük artış gözlemlenmiştir. İlk büyük krizlerden olan 1929 Büyük Buhranından sonra oluşan krizlerin tamamında Merkez Bankaları son bir kredi ile iflas edecek duruma gelmiş birçok kurumu kurtarmışlardır. En son 2007 ABD Subprime Mortgage Krizi’nde de benzer durum yaşanmıştır. Krizin başlangıç noktası olan ABD’de FED başta olmak üzere, kapitalist ülkelerin hemen hepsinin Merkez Bankası zor durumdaki banka ve diğer finans kurumlarına likidite sağlamışlardır. Buna ek olarak, bunların büyük bölümünü mevduat sigortası kapsamı dışında kalan yatırım bankası, hedge fonlar gibi finansal kurumlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bankaların ve diğer finansal kurumların kurtarılabacaklarını bilerek riskli işlemler yapmaları hem ahlaki açıdan hem de 2007 ABD Subprime Mortgage Krizi’ne yol açan önemli nedenlerden biri olmaktadır (Kaykusuz, 2014: 311).

Bilginin asimetrik olarak dağılımı hem ters seçim hem de ahlaki tehlike sorunlarına yol açarak finansal piyasalardaki işleyişi büyük ölçüde bozabilmektedir. Finansal sistemin işleyişinde ortaya çıkan olan bu aksaklık ya da etkinsizlik nedeniyle, reel ekonomik aktivitede etkinlik sağlanamamaktadır.

2.2.5. Ücretlerin ve Fiyatların Yapışkanlığı

Ücretlerin ve fiyatların yapışkanlığını açıklamak amacıyla farklı yaklaşımlar geliştirilmektedir. Aşağıda özet şeklinde irdelenecek olan bu yaklaşımlar, yapışkanlık modellerinin hangi açıdan önemli olduğu ile ilgili çabalar. Bu modeller toplam arz eğrisinin bilhassa kısa dönemde olumlu olduğunu açıklayabilmektedir.

2.2.5.1. Etkin ücret teorileri

Verimlilik ve reel ücret arasında ilişki kuran bir teoridir. Ücretin yüksek olması işgücünün niteliği ile orantılıdır. İşgücü arzının fazla olması halinde ücretlerde düşüş uygulamak pek mantıklı değildir. Ücret düşüklüğü aynı zamanda verimliliği negatif olarak etkilemektedir (Parasız, 1998: 81).

2.2.5.2. Zımni sözleşmeler teorisi

Ücretler; işçi-işveren arasında yazılı bir anlaşma olmaksızın uzun dönemli olarak örtük bir biçimde belirlenmektedir. Konjonktürel genişleme dönemlerinde, ücret artışı ya da durgunluk dönemlerinde ücretlerde düşme gibi uygulamalar yapılmamaktadır. (Özata ve Esen, 2010: 60).

2.2.5.3. Süre Teorileri

Uzun bir zaman işsiz kalan bireylerin becerilerinde negatif yönlü bir düşüşün olduğu düşünülmekte ve ücret düşüğe olsa çalıştırılmak istenmemektedir (Köklü, 1984: 151).

2.2.5.4. İçeridekiler-Dışarıdakiler Modeli

Bu modelde içeridekileri çalışanlar, dışarıdakileri ise işsizler oluşturmaktadır. İşsizliğin olması halinde firmalar işsizleri işe alarak istihdam etmek yerine hâlihazırdaki işçileriyle çalışmak isterler. Ancak yeni işçileri işe alarak deneyim kazandırmak maliyet bakımından bir hayli yüksektir. Bu maliyet kadar hâlihazırdaki

işçilerin ücretlerine zam yapılarak çalıştırılma yöntemi daha rasyonel bir yöntemdir (Özata ve Esen, 2010: 61).

2.2.5.5. Koordinasyon Yetersizlikleri

Hem firmalar, hem de çalışanlar ve işçi sendikalarının birbirleri ile koordinasyon açısından yetersiz olmaları şeklinde gruplandırılabilir. Genel olarak talepte artışın yaşandığı firmalar önce üretimlerini sonra da fiyatları artırma yoluna gitmektedir. Bu durumda fiyat ayarlama aşamalarını bir hayli ağırlaştırmaktadır. Benzer bir biçimde işçiler veya sendikalar da ücretler ile ilgili kararlar alırken birbirlerine bakmaktadır ve bu da ücret ayarlama sürecini oldukça yavaşlatabilmektedir (Zaim, 1997: 114).

2.2.5.6. Fiyatların karışık ayarlanması

Düzgün işleyen bir ekonomide fiyatların birbirleriyle planlı ve koordineli bir şekilde değiştirilmesi olanaksızdır. Firmalar, fiyatı ilk değiştiren olmak istemezler. Bundan dolayı fiyat düzenlemeleri yavaş olabilmektedir (Köklü, 1984: 151).

2.2.5.7. Uzun dönemli sözleşmeler

İşçi ve işverenin birbirleriyle yapmış oldukları sözleşmeler genel olarak orta ya da uzun vadeli olacak şekilde yapılmaktadır. Hal böyle olunca, fiyatların artırılması halinde beklenen ücret artışı ancak sözleşme bitimiyle olmaktadır. Benzer biçimde işletmelerin birbirleriyle hammadde ve diğer alışverişlerinde de uzun vadeli sözleşmeler esastır (Zaim, 1997: 115).

2.2.5.8. Menü (Katalog) Maliyetleri

Fiyatlarda yapılacak olan değişikliklerin uygulamaya geçirilmesinin firma maliyetlerine getireceği yüke “menü maliyetleri” adı verilmektedir. Örneğin; turizm alanında hizmet veren bir otelin fiyat değişikliklerinin duyurulması, her türlü tanıtım ve ilanların maliyetleri bu bağlamda bir hayli yüksek olabilmektedir (Özata ve Esen, 2010: 61).

2.2.6. Arz ve Talep Arasındaki Gecikme

Mikroekonomi teorisinde, arz ve talebin birbirleriyle karşılıklı bir dengeye dayanan ekonomi modeli, rekabet içerisindeki pazar/piyasalardaki

malların/hizmetlerin fiyatlarını ve satışlarını tanımlamak, belirlemek ve öngörebilmek amacıyla Alfred Marshall ve Leon Walras tarafından geliştirilen bir modeldir. Bu model yalnızca önemli olan ve stilize edilmiş gerçekleri ele alarak bu kuramın gelişmesine yardımcı olamayan gerçeklerden sıyrılarak bilimsel varsayımların ne gibi uygulamalarla tespit edileceğinin güzel bir örneğidir. Bu bağlamda bu model belirsiz bir pazarı tanımlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır (Wikipedia, 2015).

Piyasa fiyatı üreticilerin arz miktarını etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Fiyatların yükselmesi ile birlikte arz da tabii bir şekilde artış göstermektedir. Bir piyasa sisteminde arz-talebin esnekliği, öncelikli olarak üretici ve tüketicilerin piyasada ortaya çıkabilecek değişmelere karşı, alım-satıma hazır oldukları miktarlardaki değişimlerle doğrudan ilgilidir. Esnek talep ya da arz durumunda, arz- talep miktarları piyasada ortaya çıkabilecek en ufak değişimlerde farklı bir duruma gelmektedir. Esnek olunmayan arz-talep durumunda ise fiyatta ortaya çıkabilecek her türlü değişime rağmen arz ve talep miktarlarında herhangi bir değişim yoktur (Ünsal, 1998: 392).

2.2.7. Negatif Eğimli Arz Pozitif Eğimli Talep

Toplam Talep-Toplam Arz Modeli; ekonominin büyüme ivmesini neden kazanamadığını anlamak, çıktılardaki dalgalanmaları engellemek, işsizlik düzeyini indirmek, fiyat düzeyi ve enflasyon oranını tespit etmek amacıyla önemlilik arz etmektedir. Bu model; ekonomideki reel gelir ve fiyat düzeyinde ortaya çıkabilecek dalgalanmaların anlaşılması maksadıyla geliştirilmiş bir modeldir.

2.2.7.1. Toplam Talep Eğrisi

Ekonomik sistem içerisinde mal ve para piyasalarının eşanlı bir şekilde dengede olduğu fiyat düzeyi ile çıktı miktarını gösteren bir eğridir. Bu eğri aşağı doğru (negatif) eğimli bir eğridir. Negatif eğimini ortaya koyan üç etki bulunmaktadır. Bu etkiler sırasıyla (Ünsal, 1998: 387);

▪ **Refah Etkisi:** Fiyatta bir düşüşün olması durumunda elinde para ve diğer finansal varlıkları bulunduranlar kişiler kendilerini daha varlıklı hissederek daha çok harcama yapmaktadır. Bu etki “Pigou etkisi” şeklinde adlandırılmaktadır.

▪ **Uluslararası Etki:** Fiyat düzeylerinde düşüş olduğunda döviz kuru değişmediğinde o ülke mallarının fiyatı, dış ülke malları fiyatına göre düşmekte ve bu bağlamda ülkenin rekabet edilebilirliği artmaktadır. Aynı zamanda ithalat düşüş, ihracatta artış olmaktadır.

▪ **Faiz Etkisi:** Fiyatların düzeyleri düştüğünde nominal para arzı sabit iken, reel para arzı artmaktadır. Bu durum faizlerin düşmesine, yatırım ve toplam talepte artış yaşanmasına sebep olmaktadır.

2.2.7.2. Toplam Arz Eğrisi

Verimli olan bir fiyat düzeyinde firmaların arz için istediği çıktı miktarının yer aldığı eğridir. Genel olarak pozitif eğimlidir. Çıktı ve istihdam artışı, aynı zamanda artan işgücü maliyeti anlamındadır.

2.2.7.3. Keynesyen Toplam Arz Eğrisi

Mevcut fiyatlarda talep ne düzeyde olursa olsun, firmalar bunu arz edeceklerdir. Firmaların çıktı düzeyinde değişim olurken ortalama olarak üretim maliyetinde değişim olmayacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı firmalar, fiyat düzeyinde talebin tamamını arz etme isteğindedir.

2.2.7.4. Klasik Toplam Arz eğrisi

Bu bir nevi ekonominin tam istihdamda yürüdüğü ve tam istihdamın da ücret değişiklikleriyle sürdürüldüğü hipotezini temel almaktadır. Keynesyen toplam arz eğrisi ise, ücretlerin çok değişmediği bu nedenle de işsizliğin uzun süreli olacağı varsayımına dayanmaktadır. Klasik toplam arz eğrisi yatay eksene diktir. Fiyatların düzeylerinde ayırım yapılmaksızın aynı miktarda malın arzını göstermektedir ve aşağıdaki iki varsayımı temel almaktadır.

- Ekonomi tam istihdam düzeyindedir.
- Tam istihdamın sürdürülebilmesi amacıyla çıktı fiyat düzeyi ve üretim maliyeti aynı oranda düşmektedir.

2.2.7.5. Yatay Toplam Arz Eğrisi Durumunda

Tabi kaynakların fiyatları, benzin ve ücretler gibi girdi fiyatlarında artışa ya da döviz kurunun yükselmesi halinde yatay toplam arz eğrisi yukarı eğilimli olarak artabilmektedir.

2.2.8. Gelir Dağılımı Adaleti Sorunu

Gelir dağılımındaki adaletsizlik sorunu, günümüzde yalnızca iktisatçı ve ekonomistler tarafından değil, diğer sosyal bilimciler tarafından da oldukça önem arz eden bir konudur. Gelir dağılımı, bir toplumu oluşturan bireylerce üretilen mal ve hizmetlerden sağlanan toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağıtılması veya paylaştırılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Söz konusu bu dağıtım ve paylaşımın nasıl olduğu, ülkenin ekonomik açıdan refahı yakalamasının önemli bir göstergesi olduğundan iktisat literatüründe oldukça önemli araştırmaların da konusu olmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği, adından da anlaşıldığı üzere o ülkedeki gelirin hakkaniyetli ve eşit bir biçimde bölüşülmediğinin bir delili niteliğindedir. Bu bağlamda gelir dağılımındaki eşitsizliğe sebep olan unsurları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Aktan ve Vural, 2002: 51; Kirmanoğlu, 2007: 202; Parasız, Ünsal, 1998: 377):

2.2.8.1. Sermaye Ve Toprak Gibi Üretim Faktörlerinin Dağılımındaki Adaletsizlik

Endüstrileşme sürecinin ilk dönemlerinde, bir ülkede toprak dağılımındaki adaletsizlik, sanayileşme ile birlikte sermaye dağılımına da yansımakta ve biriken ucuz emek sonucunda faktörel gelir dağılımı bozulabilmektedir.

2.2.8.2. Eğitimin Dağılımında Eşitsizlik

Eğitim ve gelir dağılımı arasında yakın ilişki olduğu hem teorik, hem de ampirik araştırmalar yardımıyla pek çok kez doğrulanmaktadır. Ayrıca bu durum ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekle beraber, pek çok ülkede, bilhassa mesleki ve yüksek eğitimin getirisi ihmal edilemez düzeydedir.

2.2.8.3. Düşük Gelir Gruplarının Daha Yüksek Nüfus Artış Oranına Sahip Olması

Birçok gelişmekte olan ülkede % 40'lık gelir diliminde olan ailelerin nüfus artış hızının yüksek gelir dilimindeki ailelerden fazla olması, bu alt gruptakilerin kişi başına gelirlerini azaltıcı ve dolayısıyla gelir dağılımını bozucu bir etkisi vardır.

2.2.8.4. Makroekonomik Dengesizlikler

Enflasyon ve işsizlik gibi bir ekonomide oluşan bazı makroekonomik dengesizlikler gelir dağılımının bozulmasına yol açabilmektedir. Enflasyonun en acımasız düzeyde olduğu dönemlerde, gelirleri enflasyona karşı ayarlanmayan kesimlerin, özellikle ücretlilerin, diğer kesimler ile aralarındaki gelir farkı reel olarak giderek açılmaktadır. İşsizlik de bu açıdan en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Çünkü bu durum, çoğu zaman en alt gelir gruplarının tamamen gelirden yoksun kalması anlamına gelmektedir.

2.2.8.5. Politik Faktörler

Bir ülkede siyasi özgürlüklerin, bilhassa sendikal hareketlerin, sınırlı bir hale gelmesi gelir dağılımını etkileyebilen faktörler arasındadır. Ücretli kesimin gelir payı, Neo-klasik iktisat teorisinde içsel olarak belirlenen bir büyüklük olsa da, gerçekte emek kesiminin örgütlü siyasi gücüyle daha çok ilişkilidir. Demokratik ülkelerde, gelir dağılımının daha iyi olmasının nedenlerinden bir tanesinin de sendikal hareketlerin daha yaygın olması olduğu kabul edilmektedir.

2.2.9. Ekonomik İstikrarsızlıkların Önlenmesi

Ekonomik istikrarsızlığın önlenmesi amacıyla pek çok türlü ve çeşitli olmak üzere birçok istikrar politikası araçları kullanılmaktadır. Ekonomik istikrarsızlıkları önleme araçlarının etkinlik düzeyleri, alanları ve sonuçları farklı olabilmektedir. Uygulanacak politika araçları politik hedeflerle doğrudan bağlantılıdır. Bu politikalar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

2.2.9.1. Para Politikası

Merkez Bankası; açık piyasa işlemleri, faiz ve reeskont, selektif kredi uygulamaları, karşılık oranları ve emisyon araçlarının yardımıyla bu politikaların

uygulayıcısı sıfatındadır. Merkez bankalarının yaptıkları para politikalarının hedefinde, enflasyonu belirgin bir düzeyde tutmak vardır. Geçmişte de örneklerine rastlanıldığı üzere sıkı para politikaları, enflasyon karşısında önerebilecek politikalardan biridir. Sıkı para politikaları ile bankaların özel sektöre ve devlete sağladığı kredilere kısıtlamalar yapılarak para arzının daraltılması sağlanmaktadır (Öztürk, 2017:120-130).

2.2.9.2. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ödemelerdeki açığı kapatarak ödemedeki güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla alınan tedbir ve müdahalelerin bir bütünü niteliğindedir. Dış ticaret politikasına; tarife-kotalar, kambiyo, ihracatta prim, vergi iadesi gibi araçlarla yön verilebilmektedir. Tarifelerin artırılması ithal malların yükselmesine sebep olmakta ve o mallara olan talep azalarak yerli mala olan yönelimle birlikte talepte artış yaşanmaktadır. Tarifelerdeki artış talep açısından esnek olan mallara uygulanarak vergi gelirlerinin artmasına sebep olurken, ithale olan talebi sınırlandırmamaktadır. Bundan dolayı artışlar yaşanırken malın özelliği dikkate alınmalıdır. Kota ya da kontenjan sistemine bağlanan ithalat ise sınırlı döviz miktarının planlı ithalat yöntemine göre harcanması ödemeler dengesi açıkları üzerinde pozitif bir etkinin olmasına neden olmaktadır. Kambiyo ve döviz kontrolü yardımıyla döviz kurunu sabitlemek ve paranın dış değerinin inmesini ya da çıkmasını engellemeye çalışmaktadır. Kambiyo kontrolü ile yapılacak olan kur istikrarının yerleştirilmesi için ödeme dengesinin açığı kronik bir hale gelmemelidir. Ekonominin açıklığından kaynaklanan bu tür problemler halledilmediği müddetçe kur istikrarının sürekli kontrol edilebilme olanağı yoktur (Kirmanoğlu, 2007: 231; Öztürk, 2012: 73-83).

2.2.9.3. Maliye Politikası

Maliye politikası; harcamalar ve gelirlerde ekonomik istikrarın tesis edilmesi ve arzu edilen büyüme seviyesine varmak amacıyla yapılan ayarlamaları içermektedir. Maliye politikası iki yönlüdür. İlki; bütçede açık ya da fazla verdirilmesi yöntemidir ve etki açısından para politikası ile benzerlik göstermektedir. Bütçede açık olması para miktarını artırırken, bütçenin fazla vermesi ise azalmaya sebebiyet verebilmektedir (Ünsal, 1998: 442).

2.2.10. Ekonomik Kalkınma ve Yakınsama-İraksama Sorunu

Serbest piyasa ekonomisi azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmada yetersiz kalması yakınsama ıraksama sorununu doğurmaktadır. Sanayi Devrimi'ni izleyen yıllarda giderek belirginleşen azgelişmişlik olgusu azgelişmiş ülke ekonomilerini huzursuz bir ortama iterek, dikkatleri üzerine çekmeye başlamaktadır. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ülkelerin refah düzeyleri giderek yükselirken, sanayileşmelerini gerçekleştiremeyen az gelişmiş ülkelerin giderek yoksullaşması yakınsama**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ve ıraksama olgusunu gündeme getirmektedir (Öztürk, 2011:390-391).

Bir ekonomi bir başka ekonomi ile kıyaslandığında benzer kaynakları olmasına rağmen neden ağır büyüme sorularının cevabı temel bir bilinmeyendir. Büyüme oranları arasındaki farkların kaynakları, bu farkları oluşturan dinamikler ekonomik açıdan birçok sorunun da cevabını oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme, ekonomide yer alan tüm değişkenlerle bir etkileşimdedir. Büyüme, ekonomideki yükseliş değerleri olduğu gibi dinamik bir yapının da göstergesidir. Ekonomik büyüme; ekonomik parametrelerle iki taraflı bir ilişkide olduğundan, hedef değişken bir niteliktedir. Her ülkenin ekonomi politikalarındaki başarı göstergesi hiç kuşkusuz ekonomik büyüme oranları ile tespit edilebilmektedir. Büyüme konusunda en önemli bilinmeyenlerden biri bölgeler arası büyüme oranları arasında oluşan farklılıklardır. Bölgeler arası büyüme performanslarının farklılığının altında yatan etkenler, büyümede etkili olan faktörlerin etki farklarından ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin tekil bir şekilde tahlil edilmesi yanlış neticelerin alınmasına sebep olabilmektedir. Örnek olarak; göç edilen iki bölgenin birbirleriyle aralarında belirgin bir büyüme farklılıkları oluşabilir. Bu farkı oluşturan ise; kolektif olarak, sermaye stokunun çapı ve üretkenliği, nüfusla birlikte artan üretkenlik, ekonomi politikaları ve kurumsal yapılar da büyüme üzerinde bazı farklılıkları oluşturabilmektedir (Sağbaş, 2002: 140).

Yakınsama olgusu, bölgeler arasında ortaya çıkabilecek gelir düzeylerinin arasındaki farkın azalması şeklinde tanımlanmaktadır. Bölgeler arasında gelir düzeyleri arasındaki farkın kapatılmasının yolu, düşük gelir düzeyi olan bölgenin hızlı bir şekilde büyümesidir. Hızlı bir şekilde büyüyen bölge ilk başta yüksek gelir

seviyesine sahip bölge ise, o zaman yakınsama olgusundan ziyade ıraksamadan bahsedilmelidir. Yakınsama, bölgeler arasında ortaya çıkabilecek gelir düzeylerinin arasındaki farkın azalması olduğu için, yakınsama direkt olarak büyüme ile ilgili paralellik gösteren bir süreçtir. Yakınsama dinamikleri de bu bakımdan ekonomik büyüme dinamikleriyle eşit seviyede olmalı veya doğrudan ilişkili olması gereklidir. Ekonomiler dinamik bir nitelikte olduğu için, “nüfus artışının” etkisi olumsuz bir durum olmakla beraber ekonomilerdeki etkisi çok yönlüdür. Nüfus artışıyla birlikte farklılaşan topluluğun üretimi belli bir düzeyde olduğunda, nüfusun artışının GSYİH üzerindeki olumsuz olabilecek etkisi azalmakta ve hatta olumlu bir etkiden söz edilebilmektedir. Bu halde nüfusun artan kısmının ekonomik üretkenliği önemlilik arz etmektedir. Başka bir deyişle; artan nüfus tek bir belirleyici sıfatında değildir. Nüfusun toplam üretim gücündeki artış önemlidir (Sağbaş, 2002: 141).

Ekonomik kalkınma ancak devletlerin ekonomiyle eklemlenmiş faaliyetleri ile sağlanabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik kalkınmanın sağlanmasında devletlerin önemli görevleri bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın kendi haline bırakılması, bu ekonomilerin yapılarında mevcut çeşitli darboğazlar ve kısır döngüler nedeni ile çok sakıncalı bir yol olarak değerlendirilmekte olup, özellikle kalkınma sürecinin ilk aşamalarında devletin ekonomiye müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır.

2.3. DEVLETİN EKONOMİDE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Devletin ekonomideki rolünün ve fonksiyonlarının artması çağdaş demokrasileri yeni sorunlar ile baş başa bırakmaktadır. Bütçe açıklarının hızla artması, kamu harcamalarındaki sürekli artışın kısmen veya tamamen özel sektör harcamalarını dışlaması, aşırı merkeziyetçiliğin doğal bir sonucu olarak devletin halkın taleplerine yeterince duyarlı olamaması, kırtasiyeciliğin ve işlem maliyetlerinin artması, oy peşinde koşan politikacıların rant toplumu yaratması, politik miyopluk sonucu etkin olmayan programların uygulamaya konulması, ekonomik sorunların daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Devletin ekonomi içerisinde payının artması, ekonomik ve siyasal yozlaşmanın en önemli kaynağını oluşturmaktadır (Öztürk, 2005:205-215).

Bu kısımda, devletin ekonomideki başarısızlığına neden olan en önemli sorunlardan bütçe açıkları, dışlama etkisi, merkeziyetçilik, işlem maliyetleri, rant

kollama, oy ticareti, politik miyopluk, mali yanılma, savurganlık ve kayıt dışı ekonomi üzerinde durulmaktadır.

2.3.1. Kronik Bütçe Açıkları

Keynes'in Klasik iktisatçılardan farklı olarak denk bütçe ilkesi yerine telafi edici bütçe görüşünü savunması devletin ekonomideki ağırlığının artmasını sağlamaktadır. Keynesyen iktisat politikaları sonucunda kamu harcamalarının ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılması bütçe açıklarının giderek artmasına yol açmaktadır. Devlet bir taraftan klasik görevlerini yerine getirirken, öte yandan kalkınma programlarını uygulama çabaları, daha fazla kamu harcamaları gerektirmekte, kamu harcamalarının kamu gelirleri ile finanse edilmemesi, emisyon ve borçlanma gibi ek finansman kaynaklarının aranmasına neden olmaktadır. Keynes, politikacılara vergilemeden harcama imkânı sağlamaktadır. Artan kamu harcamaları vergilerle değil, emisyon ve borçlanma ile karşılanması Keynesyen iktisadın mirasıdır Keynesyen teorinin sadece politikacılar tarafından değil seçmenler ve bürokratlar tarafından da bilerek ve isteyerek yanlış yorumlanması, devleti açık bütçelerle idare edilir hale getirmekte, “ver oyunu al istediğini” mantığı siyasi iktidarları kolayca ve cömertçe harcayan, fakat vergilemeye yanaşmayan bir tutum içine itmektedir (Öztürk, 2005:206).

Hükümetlerin yeniden seçilebilmek için popülist politikalar uygulayarak kamu harcamalarını sürekli artırmaları vergi reformuna da cesaret edemedikleri için harcamaları borçlanma ve para basma yoluyla finanse etmeleri kamu finansman dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Hükümetler ekonomik alanda sahip oldukları harcama, borçlanma ve para basma yetkilerini oy kaygısına dayalı kısa dönemli yaklaşımlarla kötüye kullanmakta ve uzun vadeli toplumsal çıkarları göz ardı etmektedir. Siyasi iktidarlar seçimle iş başına gelseler bile güçlerini kötüye kullanmışlar, yetkilerini istismar etmekte ve halkın çıkarı yerine parti yönetiminin ve yandaşlarının çıkarlarını maksimize etmek için çalışmaktadır.

Politikacıların popülist politikalar izlemesi sonucu bütçe açıkları artmakta, iç ve dış borçlar sürdürülemez hale gelmektedir. Vergilerin artırılmasında karşılaşılan ekonomik ve politik sınırlandırmalardan dolayı, kamu harcamalarının finansmanında daha fazla borçlanmaya gidilmesi, gittikçe büyüyen borçların anapara ve faiz ödemelerinin kamu harcamalarını artırması bütçe açıklarını daha da artırmaktadır.

Artan kamu borçlarının anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirleriyle karşılanamaması, borç sarmalı denen borcun borçla ödenmesi sürecinin oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Reel faiz oranlarının hızla yukarı tırmanması enflasyonist baskılara yol açmaktadır. Bütçe açıklarının para arzının artırılması ile finansmanı doğrudan enflasyon demekken, çeşitli iç borçlanma enstrümanları ile iç borçlanma faizlerinin yeterince düşük ve vadelerinin uzatılamadığı durumlarda dolaylı olarak enflasyona yol açmaktadır. İç borçların faiz yüklerinin bütçe üzerinde yarattığı etkiler de ayrıca bir enflasyon kaynağı olmaktadır.

Bütçe açığı; bütçeden yapılan giderlerin, gelirlerin üzerinde olması şeklinde tanımlanabilir. Bütçe açıkları, her bütçe döneminde ortaya çıkan beklenmedik harcama artışlarından olabildiği gibi bütçe döneme açıkla da girmiş olabilir. Bütçe açıkları hem gelişmekte olan ülkelerin, hem de gelişmiş ülkelerin bir problemi şeklinde ele alındığında gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanlar arasında bütçe açıklarının sebepleri bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki bütçe açığı sebeplerinin başlıcaları; sosyal güvenlik giderleri, kamu hizmetlerinden yararlanan yurttaşların hızlı bir şekilde artması, artan nüfusla birlikte işsizliğin artması ve verimlilik artışında görülen gerilemedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde; yapısal, kurumsal, ekonomik, siyasal ve askeri sebeplerden dolayı bütçe açığı ortaya çıkmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 157).

Bilhassa 1929 Büyük Buhranından sonra klasik bütçe dengesi anlayışından ziyade, ekonomik dengenin tesis edilmesi ve bu dengenin korunması önemli hale gelmektedir. Bu dengenin sağlanması amacıyla kamu müdahalelerinin yakın aralarla artarak çoğalması, birçok ülkeyi kronik olarak bütçe açıkları ve enflasyonist baskılarla karşı karşıya getirmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kamu gelirlerinin yetersizliğinden ötürü açık finansman politikaları uygulamalarına gitmektedir. Öte yandan bütçe açıklarının gerek ekonomik gerekse de sosyal etkileri ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarındaki farklılıklardan ötürü de farklı boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (Bulut, 2006: 212).

Bütçe açıkları uzun süre yüksek düzeyde seyredince, devlet **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** borç tuzağına düşmekte, kamu yatırımları aşırı daralmakta, bankalar devlete fon sağlayan kurumlar haline gelmekte, özel girişim dışlanmakta ve enflasyon beklentisi kuvvetlenmektedir. Yüksek enflasyon bir yandan tahsil edilecek

vergilerin reel deęerini dūřürmekte, dięer yandan devleti daha çok harcama yapmak zorunda bırakmaktadır. Bu sūrecin sonunda; yūksək būe açıkları, yūksək borçlanma, yūksək faiz**Hata! Yer iřareti tanımlanmamıř.** demeleri, yūksək emisyon, yūksək enflasyon, yūksək būe açıkları kısır dōngüsü doęmaktadır (Demir, 2003:80-86).

2.3.2. Kamu Kesiminin zel Kesimi Dışlaması

Kamu finansmanının açıklarının giderilmesinde en fazla bařvurulan mali kaynaęın i borçlanma olduęu bilinmektedir. Kamu kesiminin artan būe açıkları nedeniyle fon gereksiniminin artması sonucu mali sektōre girmesi, özel sektōre aktarılan fonlarda bir azalma yaratmaktadır. Dıřlama etkisi olarak bilinen bu olgu yūksək faiz**Hata! Yer iřareti tanımlanmamıř.** oranlarının özel harcamalar üzerinde daraltıcı etki yaratması sonucu gūndeme gelmektedir. Özel sektōr kendi kullanacaęı kaynakları devlete borç vermek suretiyle kamu kesimine aktarmaktadır. Būe açıkları ve buna baęlı olarak kamu borçları arttıęı zaman özel sektōrden aktarılan daha fazla tasarruf**Hata! Yer iřareti tanımlanmamıř.** kamu sektōrū tarafından kullanılıyor demektir. Bu baęlamda sūrekli būe açıkları özel sektōrū ekonomiden dıřlamaktadır (Ataç, 2009:226):

Finansman açığının bir maliye politikası enstrūmanı konumundaki “i borçlanma” ile giderilmesinin ekonominin dengesini ne gibi bir şekilde ve hangi yōnde etkileyeceği de önemli sayılabilecek başka bir konudur. Bazı iktisatçılar sōz konusu bir uygulamanın, yalnızca ekonomideki kaynak dağılımını değiştireceğini, yani özel kesimden kamuya doğru bir kaynak aktarılmasının sōz konusu olacağını; başka bir deyişle özel kesimin mali piyasalardan stabilize edileceğini ifade etmektedir. Keynesyen iktisatçılar da, dışlama etkisi hakkında dūn verilebilir fonlar açıklamasını reddetmektedir. Keynesyen iktisatçılar gibi yine Monetaristlerde dışlama etkisinin varlığını kabul edenlerdendir.

Ekonomide farklı sebeplerden tūrū ortaya çıkan ciddi dalgalanmaların temel sebebi olan kamunun mali piyasalardaki en önemli etkisi; hızlı bir řekilde būyūyen kamu açıklarının finansmanında, kamunun mevcut mali sistemde būyūk çaplı kaynak talebi ve özel kesime kullanılabilmesi için ayrılan fon arzını sınırlandırması olmaktadır. Kamunun maliyet-getiri karřılařtırmasının karřısında duramayan ve

bundan dolayı da ekonomik bakımdan rasyonel olmayan tutumu hem mali politikanın etkinliğini hem de para politikasının uygulanabilirliğini negatif bir biçimde etkilemektedir (Görgün, 1994: 197).

2.3.3. Merkeziyetçilik ve Kırtasiyecilik

Merkezden yönetimin en önemli ve üzerinde durulması gereken sakıncalarının başında, gereksiz bürokrasi ve kırtasiyeciliğe yol açması gelmektedir. Merkezi yönetimde, bütün yetki ve sorumlulukların merkezde toplanmış olmasından ötürü merkezi idarenin taşrada görevlendirmiş oldukları memurları yalnız başlarına herhangi bir karar alamaz ve yürütemezler. Taşrada görev yapan memurlar, yetkilerinin olmamasından dolayı sorumluluk altına da girmeyi istemediklerinden, hemen hemen her konuda merkezden direktif almak ve merkezin görüşü doğrultunda hareket etmektedir. Bu durum, uzun yazışma ve muamelelere yol açtığından idari hizmetler gecikmeli bir şekilde yürütülmektedir (Güler, 2013: 261).

Merkeziyetçiliğin başlıca zararları, kuralcılık, kırtasiyecilik, sorumluluktan kaçma, işlerin ağır yürütmesi, verimsizlik, yönetimde gizlilik, yetki devretmede isteksizlik, otoriteye aşırı bağlılık ve yeniliğe karşı direnmedir. Memur kurallara sıkıca bağlanıp, bürokrasi çarkının basit bir dişlisi haline gelince değişen koşullara uyma esnekliği kaybolmaktadır. Üstler astlara rasyonel olmayan emirler vermeye başlamaktadır. Denetimsiz memurun keyfi davranışları formel kuralların yerini almaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, yazışma, kırtasiyecilik ve iş yükü kendiliğinden artmaktadır. Aksayan işlere gerekçe olarak yasa ve kurallarda boşluk aranıp sorumluluktan kaçmaya çalışılmaktadır. Parkinson Yasası gereğince, her iş kendine ayrılan zamanı doldurur, erken bitmesi mümkün olsa bile erken bitmez. Peter Prentiss gereğince, hiyerarşik yapı içerisinde herkes başaramayacağı bir mevkiye kadar yükselmeye çalışır ve zamanla her görevin başına o görev için yeterli olmayan birisi geçer. Daha az kişiyle yapılması gereken işler daha çok kişiyle yapılıncı personel harcamaları hızla artmaya başlar. Artan harcamaların finansmanı amacıyla vergiler daha da artırılır. Vatandaşlar resmi işlerine daha çok zaman harcamaya başlar. Sonuçta işlem maliyetleri artar ve ekonomik performans düşer. Leibenstein'in belirttiği gibi aşırı merkeziyetçiliğin doğal bir sonucu olarak kaynak

kullanımında ve dağılımında X etkinliği (X-efficiency) sağlanamamaktadır (Demir, 1997:276-277, Savaş, 2000: 51).

2.3.4. İşlem Maliyetlerinin Giderek Artması

İşlem maliyetleri; fiyatlandırma mekanizmasının kullanılması ile ilgili maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu maliyetler mal ya da hizmetlerin üretim maliyetlerinden farklı olmaktadır (Wikipedia, 2015). Gelişmiş ülkelerde yükselen düzenleyici devletin en önemli kurumsal çıktılarından biri konumundaki Bağımsız Düzenleyici Kurullarla birlikte, hükümetler düzenleme yetkilerini bu kurullara devretmektedir. Bilhassa 1980’li yıllarla birlikte yapısal reformların artmasıyla birlikte bağımsız denetleyici kurulların sayısı geçtiğimiz otuz yıllık süreçte bir hayli artmaktadır. Bu kurulların çıkmasına neden olan sebeplerin başında uzman bakış açısının gerekliliği, düzenleyici istikrar ortamını sağlamak, bürokrasinin sebep olduğu işlem maliyetini düşürmek sayılabilir. Yapılan düzenlemeler, siyasetçilerin ve erklerin bu kurulları kendilerine göre makul bir duruma getirmek için rasyonelleştirmeye çalışmaları, piyasa, bürokrasi ve yatırımcılar bakımından belli bir maliyete ve külfete de sebep olabilmektedir (Güler, 2013: 288).

2.3.5. Rant Kollama ve Görünür Ayak

Adam Smith ve liberal öğretisi anlayışını savunan diğer düşünürler açısından devletin “görünen eli” devletin iktisat politikası araçları ve ekonomiye yapmış olduğu müdahaleler; ekonominin doğal işleyişini bozabileceğini savunmaktadır. Kısaca Smith' in açıklamak istediği, devletin görev ve fonksiyonlarının sınırlı hale gelmesinin gerektiği ve “görünmez el” in milletlerin refahı açısından kâfi olduğu düşüncesidir (Aktan, 2003: 290).

Son yarım asır içerisinde birçok dünya ülkesinde devletin milli ekonomideki gücü oldukça ağırlık kazanmaktadır. Devletin ekonomiye yaptığı direkt ve indirekt müdahalelerin hacmi genişlemektedir. Devlet büyürken ortaya Rant Kollayan Toplum (Görünmez Ayak) çıkmaktadır. Bu toplum veya kesim olarak nitelendirilenler, direkt verimli iktisadi girişimlerde bulunarak, kar sağlamak ve böylece ekonomiye katkı sağlamaktan ziyade, devletten karşılıksız bir rant elde etmenin daha kolay olduğu görülmektedir. Rant kollama faaliyetlerinin yaygınlaşmasının neticesinde rant ekonomisi ortaya çıkmaktadır. Rant kollamanın

sosyal maliyeti ve anlamı; israf, yağma, hırsızlık ve yağmacılıktır. Rant kollama ya da halk tabiri ile “rantçılığın” yok edilmesi için öncelikle devletin ekonomiye yaptığı müdahalelerin kısıtlı olması gereklidir. Denetime açık, sınırlı ve sorumlu bir devletin tesis edilmesi doğrultusunda gereken mücadele ile birlikte devletin güç ve yetkilerin anayasal normlar doğrultusunda belirlenmeli ve sınırlandırılmalıdır. Anayasal iktisat teorisinin duayenlerinden biri olan James M. Buchanan şunu ifade etmektedir: “rant konusunda daha ayrıntılı çalışmalar ile kamuoyu bilgilendirilmelidir. Şayet bu yapılırsa o zaman toplum devletin sınırlanması yönünde anayasal reform yapmanın gereğini, önemini ve hatta zorunluluğunu anlamış olur.” (Buchanan, 1980; 15. Aktaran: Aktan, 2003: 291).

Bu durum aynı zamanda siyasetçiler içinde geçerlidir ve benzer durum siyasal yozlaşmaya sebep olabilmektedir. Siyasal yozlaşma; süreç içerisinde pek çok tür ve şekilde ortaya çıkabilmektedir. Siyasal yozlaşma türleri aşağıda kısa başlıklar halinde sıralanmaktadır (Aktan, 2003: 291):

2.3.5.1. Rüşvet

Rüşvet, kamu görevlilerinin görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, işlemini yaptıkları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı davranarak bu yolla elde ettikleri para ya da diğer çıkar türlerini ifade etmektedir.

2.3.5.2. İrtikâp (Zorla Yiyicilik)

İrtikâp siyasal yozlaşmanın başka bir türü olarak ortaya çıkmaktadır. İrtikâp aslında rüşvetin biraz özel türüdür. Rüşvet, veren ve alan tarafların anlaşması ile olmaktadır. Ancak irtikâp, kamu görevlisinin tek taraflı bir biçimde kişiyi rüşvete zorlama eylemidir.

2.3.5.3. Zimmet ve İhtilas

Zimmet, dilimize Arapça’ dan gelmiş bir terimdir ve “emanet edilen şeyden aşırma”, “kendisine emanet edilen şeyleri kendi malı gibi kullanmak” ya da halk tabiri ile “emanete hıyanet” olarak da kullanılan bir terimdir. Siyasal terminoloji de zimmet, kamu görevlilerinin kamuya ait bir para veya mal niteliindeki bir kaynağı illegal bir biçimde kişisel amaçları için kullanmasıdır.

2.3.5.4. Adam Kayırmacılık (İltimas)

Siyasal karar alma sürecinde ortaya çıkan bir siyasal yozlaşma türü adam kayırmacılık' dır. İltimas kelime anlamı itibariyle "haksız yere ve yasa dışı kayırma, arka çıkma" anlamlarına gelmektedir. Halk dili ile iltimas ve adam kayırmacılık “torpil” şeklinde tabir edilmektedir.

2.3.6. Oy Ticareti ve Politik Miyopluk

Demokratik açıdan yozlaşmanın unsurlarında siyasiler ile seçmen arasındaki oy alışverişi büyük önem arz etmektedir. Seçimde iktidara geçmek isteyen parti yönetimleri seçmen gruplarıyla hem açık hem de gizli bazı pazarlıkları yaparak ekonomik hayatı tam manasıyla politize etme uğraşlarına girmektedir. Esasında oy ticareti halk dilindeki "bugün bana yarın sana" ilkesinin oylama esnasında kullanılması anlamını taşımaktadır.

Politik miyopluk ise politikacı ile seçmenlerin kısa dönemli kişisel çıkarları için uzun dönemli toplumsal çıkarları (toplumsal çıkarlar kişisel çıkarlardan daha büyük olsa bile) göz ardı etmek anlamında kullanılan bir kavramdır. Siyasiler oy alabilmek maksadıyla uzun vadeli verimli politikalardan ziyade, kısa vadeli ve verimsiz politikaları tercih edebilmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, yolsuzluk, adam kayırma gibi hakkaniyetli olmayan davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Seçmenler çoğu zaman seçim öncesi elde ettiklerine göre oylarını kullanmaktadır. Seçimlerden önce maaş artışları, okul harçlarının düşürülmesi, burslar, ev, araba vaatleri bunlara örnek olarak sayılabilir. Sonuç olarak politik miyopluk mevcut iktidarın devam etmesi için, politikacıların uzun vade yerine kısa vadeli politikalardan yana olması anlamını taşımaktadır. Günümüz demokratik ülkelerinde artan kamu giderleri, ölçsüz borçlanma ve emisyon ile finansmanı buna verilecek en güzel örneklerdir (Savaş, 1994: 121; Savaş, 1997: 19).

2.3.7. Mali Yanılma

Mali yanılma teorisine göre devlet, kamu harcamalarının yararlarını büyük olarak göstererek vergi yüklerini de gizleme uğraşındadır. Devlet tüm bunları yaparken planlı bir şekilde hareket etmemektedir. Eğer yöneticiler yapmış olduğu işlerde başarılı olursa, beraberinde bir mali yanılma da ortaya çıkmaktadır.

Mali yanılma üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, devlete gelir getiren kaynaklar incelenerek bir mali yanılmanın olduğu söylenebilir. Devlet kamuya ait mal ve hizmetlerin üretilmesi amacıyla olabildiğince fazla bir gelire sahip olmayı istemektedir. Devletin bu arzusuna karşın kişilerin kendi üstlerinde net bir vergi yükünün olmayacağı fikri, fırsat maliyetinin kişiselleştirilemeyişi ve kamu maliyetleri üzerinde bir kontrol sağlanamamış olması mali yanılmanın geçerli sebeplerindendir. Mali yanılmanın oluşmasına sebebiyet veren ikinci neden ise, doğrudan sağlanan vergilerden ziyade dolaylı vergilerin kullanılmasıdır. Vergi mükellefi olan bir kişi, almış olduğu malın fiyatında, satıcı firmanın ne kadar vergi verdiği ya da vergi yükünün ne olduğuna bakmamaktadır. Üçüncü ve son neden ise, para politikalarından ötürü oluşan enflasyonun kamu gelirlerinin artırılması yoluyla, yani enflasyon vergisi ile oluşmaktadır (Odabaş, 2001: 47).

2.3.8. Savurganlık

Adam Smith, “Klasik Bölüşüm Teorisi” isimli eserinde gelir dağılımını işçi, kapitalist sınıf ve toprak sahipleri olarak üçe ayırmaktadır. Smith çalışmasında gelir paylarını nasıl sağladıklarını ele almaktadır. Adam Smith’e göre ulusal gelirden işçi sınıfına ayrılan payın düzeyi arttığında işçilerin hayat şartları ve standartları iyi olmaktadır. Böylece çalışma ve üretim ile birlikte verimlilikte artmaktadır. Üretken olmayan emeğin payı arttığında ise işçi sınıfındakinin tam tersi bir durum olmaktadır. Üretken olmayan emek en fazla kamu kesiminde yer aldığından, savurganlıkta en fazla bu sınıfta olmaktadır. Bundan dolayı kamu kesiminde savurganlık ve kötü yönetimler olmadığında devlet ekonomik büyüme açısından etkin bir duruma gelmektedir. Smith, savurganlık anlayışının bilhassa devlet yönetiminde olduğuna dikkat çekmektedir. Smith’e göre, “devleti yöneten kişilerin yapmış oldukları harcamalar, özel kişilerin harcamaları ile kıyaslandığında devleti yönetenler daha savurgandır.” (Açıkgöz, 2009: 144):

Savurganlık ile birlikte kamu harcamalarındaki yüksek düzeydeki artıştan ötürü kamu sektörünün kara deliği, ekonominin gelişimine katkı sağlayacak kaynakları yutmaktadır.

➤ Kamu harcamalarında bir kontrol ve disiplinin sağlanamaması, yüksek iç borçlanmayı mecburi hale getirmektedir.

➤ Yolsuzluklar, rant ve benzer durumlardan ötürü kamu harcamalarının denetimi bir hayli güçleşmektedir. Dünya yolsuzluk sıralamalarında ilk on ülke arasına girdiğinden ötürü Türkiye'nin küresel kredi piyasalarındaki ülke riskini ve bunun neticesi olarak da faiz yükünü artırarak, ekonomiye iki yönlü zarar vermektedir.

➤ Hükümetler, finansal açıdan zayıf kadrolarla çalıştıklarından söz konusu alanlarda ortaya çıkabilecek riski yönetemediklerinden, ekonomi kronikleşmiş halinden kurtulamamaktadır. Bu dönemlerde meydana gelen bazı krizler ekonomiyi oldukça sarsmaktadır.

2.3.9. Kayıtdışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi kavram bakımından oldukça karmaşık ve çok yönlü bir kavram olma özelliğine sahiptir. Genel literatüre bakıldığında kayıt dışı ekonomi; “elde edilen gelirlerin GSMH hesaplarına yansımayan, gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır” (Derdiyok, 1993. Aktaran: Bozkurt ve Özbey, 2015: 76).

Kayıt dışı ekonomi, hem özel kesimde ortaya çıkardığı etkiler hem de devletin vergi gelirlerine olumsuz bir şekilde yansımamasından ötürü üzerinde çok tartışılan bir kavramdır. Gelişmiş ülkelerde bu kavram daha az önem arz etmekle birlikte, gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomilerinde önem arz eden bir ekonomik problemdir. Hem tanımlanmasına hem de ölçümüne dair ekonomistler ve benzer meslek grupları tarafından kabul gören bir ölçümü yoktur. Daha basit bir deyişle, ulusal gelir hesaplarında herhangi bir kaydı olmayan tüm faaliyetler kayıt dışı ekonomi sayılmaktadır. Bahsedilen bu faaliyetler, sosyal ve ekonomik problemlerin kaynağı olmakta devlet bütçesine de oldukça büyük zarar vermektedir.

Son yüzyılın en önemli ekonomik mücadele konularından biri olan kayıt dışı ekonomi, yasal olsun veya olmasın kayıt altında olmayan ya da faaliyetleri ve geliri hakkında noksan bilgiler veren gerçek ve tüzel kişiler suç işlemiş sayılmaktadır. Kayıtdışılık ile mücadele etmek, devletin en önemli ekonomik zorunluluklarından biridir. Bahsedilen kayıt dışı faaliyetler/işlemler, toplumun hem sosyal hem de ekonomik yapısına zarar vermektedir. En önemlisi de sosyal devletin topluma hizmet sunmak amacıyla gerekli olan en önemli finansal kaynağı olan vergiyi her kesimden

gerektiği şekilde elde edememesine ve nihai olarak da bütçenin zarar görmesine neden olmaktadır (Avşar ve Bozdereli, 2012: 55).

2.3.10. Rekabetin Ortadan Kaldırılması

Düzgün işleyen bir rekabet ortamının oluşturulması hükümet ve yasama organının bir görevidir. Rekabet Kurumu da yardımcı ve danışman sıfatındadır. Geçmişten kalma ve rekabet politikası ile çelişen yasaların gözden geçirilmesi veya kaldırılması bu görevin esasını oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisinde ekonomik karar, davranış ve planların yönlendirilmesi, koordinasyonu ve kontrolü rekabet ilişkileri yardımıyla yapılmaktadır. Rekabet sürecinin ortaya çıkardığı enformasyonun etkisiyle mikro ekonomik sürecin yönlendirilmesi ile birlikte piyasada da kontrol sağlanır. Bundan dolayı piyasa ekonomisinin merkez unsuru rekabettir.

➤ Piyasa ekonomisi ancak rekabet ekonomisi olarak adlandırılabilir. Çünkü piyasa ekonomisi ancak bu rekabet sistemi içinde şekillenebilir. Rekabet de sadece piyasa ekonomisi ile hayat bulan bir kurumdur. Devletin uygulamaya koyduğu herhangi bir rekabet politikası olmaması halinde, rekabet yarışı ortadan kalkmakta ve piyasa işlerliğinden uzaklaşmaktadır. Rekabetin tesis edilmediği bir piyasa ekonomisinde toplumsal ve bireysel ekonomik refahtan söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni ise; piyasadaki rekabet korumasının varlığı olmadığında piyasaya yapılan giriş ve çıkışlar gücün kötüye kullanılmasıyla, mevcut ekonomik olanaklardan faydalanmak olanaksız bir hale gelecektir. Tüm ekonomik politikaların sağlam zemine oturtulabilmesi ve reel bir perspektifle düzenlenebilmesi amacıyla uygulanacak ekonomi politikası amaçlarının belirlenmesi, mevcut ekonomik durumun tanınması, kullanılacak araçların belirlenmesi ve ekonomi politikası önlemlerinin uygulanması kaçınılmaz olmaktadır (Eren, 2003: 88):

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETİN ROLÜ

Devletin ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak ve sermaye birikimine katkıda bulunmak için ilk kamu iktisadi teşebbüsleri oluşturma girişimleri 19. yüzyılda başlamaktadır. Sanayileşme, Osmanlı'nın son döneminden itibaren gündeme gelen en temel amaç olarak görülmektedir. KİT özelliği taşıyan kuruluşlar 19. yüzyıldan itibaren devletin çeşitli nedenlerle ekonomik yaşama müdahalesinin bir sonucu olarak oluşturulmaktadır. Ordunun gereksinimlerini karşılayabilmek için silah fabrikaları ıslah edilmekte, dokuma, deri ve kundura fabrikalarının kapasitesi yükseltilmektedir. İlk kamu teşebbüsleri olarak, 1816 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası kurulmaktadır. 1835'de İstanbul'da Feshane Fabrikası, 1836'da İslimiye Çuha Fabrikası, 1843'de Hereke' de Kumaş Fabrikası, 1844'de İzmir Kâğıt Fabrikası, 1845'te İzmit'te Çuha Fabrikası, Balıkesir'de Yün İpliği Fabrikası, 1846'da Zeytinburnu'nda Demir Fabrikası, 1892'de Yıldız Çini Fabrikası, faaliyete geçmektedir. 1883-1913 yılları arasında ulusal sermaye ile kurulan işletmelerin sayısı 46'ya ulaşmaktadır (Martal, 1992:18-45; Sevgi, 1994:23-26; Eldem, 1970:114-117).

Tarım kredi kooperatifleri 1888 yılında Ziraat Bankası'na dönüştürülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde devlet tarafından kurulan fabrikaların demir, dokuma ve kâğıt üretiminde yoğunlaştığı, sabun, cam, fayans, tutkal ve tuğla gibi daha fazla kar getiren kuruluşların ise özel girişimciler tarafından gerçekleştirildiği, imalat sanayi, madencilik, ulaşım, taşımacılık ve enerji alanlarında ise yabancı sermaye şirketlerinin egemen olduğu görülmektedir. 1915 yılında 10 kişiden fazla işçi çalıştıran mevcut sanayi kuruluşlarının 75'i gıda, 17'si toprak, 12'si deri, 24'ü ağaç, 73'ü dokuma, 5'i kırtasiye 11'i ise kimya sanayi alt sektörlerine aittir (Ökçün, 1970:2-19).

1913 tarihinde çıkarılan, 1924 ve 1927 yıllarında değişikliğe uğrayan Teşvik-i Sanayi Yasası ile sanayi sektörünün gelişmesi için işletmelere bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Osmanlı döneminde bu çabalara rağmen sanayileşme açısından elde edilen sonuçlar pek ümit verici olamamaktadır. Yetersiz sanayi kuruluşlarının ülke

gereksinimlerini karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir (Delice ve Yavilioğlu, 2010:289-290).

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uygulanan sanayileşme politikaları ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik ve siyasal yapılar doğrultusunda ortaya çıkan amaçlar çerçevesinde şekillenmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi, 1980’den günümüze kadar ise ihracata dayalı sanayileşme stratejisi izlendiği görülmektedir.

Bu bölümde, Cumhuriyetin ilanından günümüze devlet anlayışı üzerinde durulmaktadır.

3.1. 1923-1929 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: ÖZEL SEKTÖR ELİYLE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Kurtuluş Savaşı'ndan kısa bir zaman sonra oluşan “sanayi kapitalizmi” yönündeki genel iktisadî hedef ile bu hedefin zorunlu duruma getirdiği tarım ve ulaşım alanında iktisadî düşünce içerisinde beliren devletçi ya da liberal politikaların tam anlamıyla uygulanması pek mümkün değildir. O dönem üzerinde uzlaşılan amaç, hedef ve koşullar, gerek liberal, gerekse de devletçi anlayışa izin vermemektedir. Her iki modelin uygulanamama sebeplerinin başında, gerekli altyapının olmaması gelmektedir. Devletçi ve liberal politikalar, her ne kadar altyapı yeterli olmasa da, gerek ülkenin içerisinde bulunduğu iktisadî koşullara, gerekse de o dönemin dünya ekonomisindeki hızlı değişimler doğrultusunda ağırlıklı bir şekilde denenmektedir. Ancak 1923 yılının Şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan karar ve sonuçlar doğrultusunda, 1923-1929 arasında özel girişim vasıtasıyla ve serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikalarına gidilmekte ve kısmi bir liberal dönem ağırlık kazanmaktadır. 1929’daki Büyük Buhranı’ndan sonra da, plânlı bir sanayileşme aşamasına geçilmekte ve iktisatta devletçi politikalara doğru bir yönelim olmaktadır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 253).

1923 yılı ülke açısından büyük önem teşkil eden bir yıl olmakla birlikte, iktisadi açıdan da 1908-1922 iktisadi politikalarının devamlılığı anlamını taşımaktadır. Milli iktisat anlayışının kalkınma ve modernleşme anlamında devlet desteği de 1923’den sonra sürdürülen iktisadi politikalara rehber olmaktadır. O dönem içerisinde tekel konumundaki varlıklar imtiyazlı yerli şirketlere nakledilmektedir (Parasız, 1998b: 38).

1924'te İş Bankası kurulmaktadır. İş Bankası'nın kuruluşundan sonra ülkenin siyasi kadrolarında yer alan kişiler, sermaye çevreleri ile yakın ilişkiler kurmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 1996: 81). 1925 yılında Duyun-u Umumiye İdaresi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** altında yabancılara verilen imtiyazlarla işletilen tütün, tuz, patlayıcılar ve alkol ürünleri mali tekelleri kamulaştırılmaktadır.

Bu dönem içerisinde ekonominin mevcut durumundan daha iyi bir noktaya gelmesi için yabancı sermaye hareketlerine destek verilmekte ve doğrudan yabancı yatırımlar ülke açısından önemli bir duruma gelmektedir (Parasız, 1998b: 38). Söz konusu dönemde Lozan Antlaşması, 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi ve dönemin son yılı olan 1929'da ortaya çıkan Büyük Buhran önemli iktisadi olaylardandır.

3.1.1. Lozan Barış Antlaşması

Lozan Antlaşmasında, kapitülasyonların kaldırılması, yabancılara verilen ayrıcalıkların kaldırılması ve kabotaj hakkının Türklere verilmesi, gümrük tarifelerinin 5 yıl sonunda kaldırılmasının kararlaştırıldığı, nüfus mübadelesi ve Osmanlı dış borç sorunu ön plana çıkmaktadır. Lozan'da çözümü sağlanamayan tek konu Musul sorunu olmaktadır.

Lozan Antlaşmasının hükümlerinden olan ekonomik kısıtlamaların ortadan kalkması, ülke dış borçlarının ödeme zamanının Büyük Buhran ile aynı zamana denk gelmesi genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bir hayli zorlanmasına neden olmaktadır (Çavdar, 2003: 33).

3.1.2. İzmir İktisat Kongresi

17 Şubat 1923'de tarım, sanayi, ticaret ve işçi kesimlerinden oluşan 1135 üyenin katıldığı İzmir İktisat Kongresi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ile adeta ülkenin envanter sayımı yapılmakta, hızlı bir sanayileşme sürecinin başlatılması dile getirilmektedir. Özel girişimciliğin canlandırılması, kredi olanaklarının artırılması,, eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,, ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için yasal ve kuramsal düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir.

İzmir İktisat Kongresi'nde cumhuriyet rejiminin karşı karşıya kalabileceği tüm iktisadi politika sorunları ele alınmakta, işçi, işveren, tüccar, sanayici ve diğer tüm

oluşumların oylarıyla önemli kararlar alınmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 1996: 82). İktisat Kongresi sonucunda iktisadi esaslar kabul edilmektedir. Aynı zamanda alınan kararlar milli iktisat anlayışı kararlarıyla benzerlikler göstermektedir. Kongre’de alınan kararlar yerli ve yabancı yatırımcıyı desteklemekte, çiftçiyi özendirmekte, ekonomik hayatla milli unsurları taşımayı amaç edinmektedir. Yabancı sermayeye 1926’da Kabotaj hakkı yasaklanmaktadır. Bir diğer önemli sayılabilecek gelişme ise tarım alanında olmaktadır. Tarımda Aşar vergisi 1925 senesinde kaldırılmaktadır (Parasız, 1998b: 39).

3.1.3. İş Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının Kuruluşu

26 Ağustos 1924 tarihinde kurulan İş Bankası, kamu özel sermaye işbirliğinin ilk örneğini teşkil etmektedir. 1926 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** kurulmaktadır. Lozan Barış Anlaşması’ndan 5 yıl sonra 1929 yılında gümrük bağımsızlığı elde edilmektedir.

1925 yılında 633 sayılı yasa ile Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** kurulmakta, özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi, teknik, mali ve ekonomik konularda bilgi yardımı sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak sanayi ve maden sektöründe istenilen sonuçların alınamaması üzerine, Sanayi ve Maadin Bankası’nın uygulamalarına son verilmektedir. Sanayi ve Maadin Bankası’nın yerine 3 Temmuz 1932 tarih 2058 sayılı yasa ile kurulan Devlet Sanayi Ofisi ile 7 Temmuz 1932 tarih 2064 sayılı yasa ile kurulan Türkiye Sanayi Kredi Bankası **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** olmak üzere iki ayrı kamu iktisadi teşebbüsü oluşturulmaktadır. Bu iki kuruluşta, 3 Haziran 1933 tarih 2262 sayılı yasa ile Sümerbank **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**’a dönüştürülmektedir. Sümerbank, pamuklu ve yünlü dokuma, çelik, kâğıt, yapay ipek, soda, klor ve çimento fabrikaları gibi farklı üretim birimlerini kuran, işleten ve finanse eden bir holding olarak düşünülmektedir.

3.1.4. İstatistik Genel Müdürlüğü’nün Kurulması

Genç Türkiye Cumhuriyeti açısından söz konusu dönemde olumlu sayılabilecek bir gelişme ise; 1927 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıdır. İstatistik Genel Müdürlüğü vasıtasıyla ülkenin ekonomik yapısının tespit edilebilmesi için ilk nüfus ve sanayi sayımları yapılmaktadır.

3.1.5. 1927 Teşviki Sanayi Yasası

1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu'nun ilan edilmesi ile birlikte sınaî yatırım ve işletmelere önemli ölçüde bazı teşvik ve imtiyazlar tanınmaktadır. Söz konusu bu kanunun temel ilkeleri 1913'de çıkarılan ve 15 yıllık bir süreci kapsayan bir kanuna dayanmaktadır. Bununla beraber yeni kurulacak olan sanayi işletmelerini destekleyecek türde bir niteliğe sahiptir (Kepenek ve Yentürk, 1996: 82).

Teşviki Sanayi Kanunu, vergi indirimleri, yeni kurulacak sanayi işletmelerine kamu mülkiyetindeki yerlerin ya da devlete ait olan binaların tahsis edilmesi, ucuz ulaştırma ve depolama imkânlarının tanınması, yeni ürünlere prim verilmesi ve ithal ürünlerden %10 pahalı bile olsa kamu kuruluşları tarafından yerli ürünlerin kullanılması gibi ülke sanayisini koruyan ve güçlendiren tedbirleri içermektedir. (Çavdar, 2003: 34).

Büyük-küçük tüm üretim atölyelerini de kapsayacak şekilde, sınaî müesseselerde yapılan 1927 Yılı Sanayi Sayımına göre, ülke içerisindeki 65.245 işletmenin %43.6'sı tarım, küçükbaş hayvancılık, deniz ve av ürünleri gibi sanayilerde yoğunluk göstermektedir. İkinci temel grup, % 22.6 ile maden sanayi, maden işleme ve makine onarımı ve imalatların olduğu gruptur. Her iki grupta toplam çalışan sayısı da 256.855 olarak tespit edilmektedir. Çalışanların %43'ü tarım ile ilgili sanayilerde, %18.7'si dokuma sanayisinde çalışmaktadır. İşletmelerin % 35.7'si tek kişilik, % 35.7'si de iki ya da üç kişilik işletmeler olarak tespit edilmektedir. 50 kişi ve daha üzeri işçiyi istihdam eden işletme sayısı da sadece 321'dir. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu da dokuma sanayisine aittir. Sözü edilen tüm bu sonuçlar, ülke sanayinde genel olarak küçük işletmelerin hâkim bir konumda olduğunu ve bilhassa tarımsal maddeleri üreten işletmelerin de o dönemde büyük önem taşıdığını da ortaya koymaktadır (İTO, 1989: 17).

3.1.6. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

Ülkenin o dönemlerdeki iktisat politikalarına en büyük darbeyi de yine 1929 Büyük Burhan'ı vurmaktadır. 1923-1929 yılları; alınan iktisadi kararlardan da görüldüğü üzere liberal modelin temel alındığı, sıkı para ve maliye politikalarının uygulandığı ve ekonomik kalkınmada özel teşebbüslere önem verilen bir dönem olma özelliğine sahiptir (Karluk, 1996: 214).

3.1.7. Dönemin Ekonomik ve Mali Görünümü

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren hedefini “muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak” olarak belirlemektedir. 1923-1929 yılları arasındaki en önemli ekonomik ve mali sorunları aşağıdaki gibi sıralamak olasıdır (İTO, 1989: 20; Kaykusuz, 2014: 194; Özçelik ve Tuncer, 2007: 255; Coşkun, 2003: 73):

Osmanlı Devleti’nin toplam 161 milyon altın lira olan borcundan Türkiye’nin payına düşen 107 milyon altın liranın ödenecek olması Türkiye ekonomisi için büyük bir yüküdür.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’ndan dolayı Türkiye’nin üretken erkek nüfusu azalmış ve ekonomik kaynaklar savaşlara harcanmıştır. Ülkede insan kaynağı ve sermaye yetersiz bir durumdadır.

Ekonomi büyük oranda tarıma bağlıdır. Milli gelirin yaklaşık yarısı tarım, %41’ini hizmet sektörü, % 9’unu ise sanayi oluşturmaktadır. Tarım, doğal şartlardan, bitki ve hayvan hastalıklarından aşırı etkilenmektedir ve bazı yıllarda hububat ithalatı yapılması gerekmiştir. Türkiye’nin o dönemdeki ihracatında tarım ürünleri en büyük paya sahiptir. Toplam ihracatın yaklaşık yüzde 36’sını tütün, yüzde 32’sini de kuru meyveler oluşturmaktadır. Ülkede sınaî üretim yok denecek kadar azdır ve ekonominin en büyük gelir kaynağı olan tarım da ilkel yöntemlerle yapılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı sonrası deniz ve demiryollarını işleten yabancı şirketlerin büyük bölümünün ülkeyi terk etmesi nedeniyle ulaşımda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır ve ekonomik faaliyetler aksamaktadır.

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde TL Sterline bağlı serbest dalgalanan bir sistemdedir. Henüz Merkez Bankası kurulmadığından, Türkiye’de faaliyet yapan dış kaynaklı yabancı bankaların getirdikleri kısa vadeli kredilerle ekonominin ihtiyacı olan parasal genişleme sağlanabilmektedir. Döviz kuru gibi, kredi faizleri de serbest dalgalıdır ve devlet para basamadığı için faiz oranlarını belirleme olanağından da yoksundur. Lozan Antlaşmasından ancak beş yıl sonra gümrük bağımsızlığı kazanılmaktadır. Tüm bu sorunlara, cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen olumsuz hava şartlarının neden olduğu tarımsal üretimdeki azalma da eklenmektedir. Uluslararası piyasalarda tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüşler Türkiye ekonomisine büyük darbe vurmaktadır.

Atatürk döneminin mali yapısıyla ilgili bilgiler Tablo 1’de görülmektedir. Döneme ait kamu gelirleri, kamu harcamaları ve GSMH içindeki payları devletin ekonomide payı hakkında genel bilgiler vermektedir.

Tablo 1: Atatürk Dönemi Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri ve GSMH İçindeki Payları (1923-1938)

Yıllar	Kamu Harcamaları (Milyon TL)	Kamu Gelirleri (Milyon TL)	GSMH	Kamu Harcamaları / GSMH	Kamu Gelirleri / GSMH
1924	141.3	146.5	1.203,8	11.7	12.2
1925	214.6	185.8	1.525,6	14.1	12.2
1926	191.2	202.1	1.651,0	11.6	12.2
1927	223.4	233.5	1.471,0	15.2	15.9
1928	227.9	251.1	1.633,0	14.0	15.4
1929	254.6	267.8	2.073,0	12.3	12.9
1930	248.9	254.0	1.581,0	15.7	16.1
1931	238.6	214.6	1.392,0	17.1	15.4
1932	240.8	235.3	1.171,0	20.6	20.1
1933	255.5	231.9	1.141,0	22.4	20.3
1934	265.8	278.5	1.216,0	21.9	22.9
1935	302.0	316.5	1.310,0	23.1	24.2
1936	310.5	320.6	1.695,0	18.3	18.9
1937	364.4	378.4	1.807,0	20.2	20.9
1938	375.9	394.9	1.896,0	19.8	20.8

Kaynak: Coşar Nevin, (2004), **Kriz Savaş ve Bütçe Politikaları**, Bağlam Yayınları, İstanbul; s, 99; Başar, Selim, “Türkiye’de Devlet - Ekonomi İlişkileri”, **Kamu Ekonomisi**, (Editör: Abdulkadir Kökocak), Ekin Basım Yayın Dağıtım, (1. Baskı), Bursa, 2011, s.385-412.

Cumhuriyetin ilk on yılı özel sektör eliyle sanayileşme stratejisi denenmektedir. İlk on yılda devletin ekonomideki rolü sınırlı kalmaktadır. Savaştan yeni çıkılması, sermaye birikimini yetersizliği ve nitelikli işgücü sıkıntısı nedeniyle özel sektör eliyle sanayileşmede başarı sağlanamamaktadır.

1933-38 yılları ise devletçi sanayileşme stratejisinin uygulandığı yıllardır. Bu dönemde devletin ekonomideki payı giderek artmakta, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya geçirilmektedir.

3.2. 1930-1946 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: DEVLETÇİ SANAYİLEŞME STRETEJİSİ

Türkiye’de 1929 Büyük Buhranın etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi “devletçi” politikalar ağırlık kazanmaktadır. 1930-1946 yılları arasında devletin

ekonomiye olan müdahalelerinde artışlar görülmekte ve tarımdan endüstriye doğru bir yönelme baş göstermektedir (Coşkun, 2003: 75).

Cumhuriyetin kuruluşundan, Büyük Buhran'ın etkilerinin en fazla hissedildiği yıllardan biri olan 1930'a kadar olan dönem, ekonomik problemlerin en çok yaşandığı ve ekonomi politikalarının tespit edilmesine dönük olarak, araştırma ve çalışmaların yapıldığı, devletçi sanayileşme politikaları uygulanarak, sanayileşme ve kalkınmanın sağlanmaya çalışıldığı yıllardır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 264). Bu dönemde uygulanan sanayi planları temel tüketim mallarının üretiminde önemli rol oynamaktadır. Dönemin en önemli özelliği ithal ikameci sanayileşme stratejisinin izlenmesidir.

Tablo 2'de 1930-1946 yılları arasında Türkiye ekonomisine ait, nominal GSMH, reel GSMH, ihracat ve ithalat miktarları gösterilmektedir.

Tablo 2: 1930-1946 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi

Yıllar	Nominal GSMH (Milyon TL)	Reel GSMH (Milyon TL)	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)
1930	1.580,5	5.393,9	71	70
1931	1.391,6	5.865,7	60	60
1932	1.171,2	5.235,2	48	41
1933	1 141,4	6.063,9	58	45
1934	1.216,1	6.429,6	73	69
1935	1.310,0	6.233,8	76	71
1936	1.695,0	7.679,8	94	74
1937	1.806,5	7.798,2	109	91
1938	1.895,7	8.537,5	115	119
1939	2.063,1	9.127,8	100	93
1940	2.403,4	8.677,9	81	50
1941	2.992,3	7.780,4	91	55
1942	6.195,9	6.217,4	126	113
1943	9.231,7	7.412,9	197	155
1944	6.684,7	7.037,9	178	126
1945	5.469,8	5.960,1	168	97
1946	6.857,6	7.864,0	215	119

Kaynak: TÜİK, **İstatistik Göstergeler** (tuik.gov.tr).

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Anlaşması'nda yer alan kısıtlayıcı şartların kalkmasıyla birlikte, Lozan'dan 5 yıl sonra gümrük bağımsızlığını elde etmektedir. 1930'da yılında TCMB kurulmakta ve 1929 Büyük Buhran'ında kendi sermaye ilişkisini politik açıdan denetleyebilme kudretini kazanmaktadır. Bu dönem ayrıca kamu dengeleri açısından mali disiplin yılları olduğundan, devletin bu yıllarda hem ulusal, hem de küresel sermaye gruplarından görece özerk davranabilme yetisine

sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hiç şüphesiz kapitalist devletin sınıf temelli olması, devletin tüm sınıflara belirli bir mesafede olmasını imkânsız hale getirmektedir. 1930-1945 arasında, kapitalist niteliğinin belirgin bir duruma gelmesine ve bir sınıflaşma sürecine girildiğine tanık olunmaktadır. 1945 sonrasında, öncelikle devalüasyon (1946) ve sonrasında mali disiplinden uzaklaşıldığından (1950) ülkemiz daha çok sınıf devleti görünümüne ulaşmaktadır (Kayra, 2011: 56).

1930-1946 yılları arasındaki dönemde devletin özel sermaye birikimi açısından yapmış olduğu farklı türden müdahaleler dikkate alındığında, söz konusu dönem “devletçilik dönemi” şeklinde nitelendirilmektedir (Tokgöz, 2009: 64). Bu dönem içerisinde ülkelerin ekonomik krizlerin olumsuz etkilerinden Keynesyen iktisatçıların öne sürmüş olduğu devletin ekonomiye müdahalesi ile kurtulacağı dile getirilmektedir. Bunun altında yatan en önemli nedenler, özel sektörün gerekli sermaye birikimine sahip olamaması ve dış sermayeye olan güvensizliktir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 264).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün “Devletçilik” uygulamasına geçişini sağlayan görüş ve kararları 1930-1933 yılları arasında yasalaşmakta, kurumlaşmakta ve ülkeye has bir model haline dönüşmektedir. Bu modelin esas unsuru ise; “Devlet öncülüğünde planlı sanayileşme” dir. O dönemlerde Rusya’da “merkezi planlama” uygulaması vardır ve bu uygulamanın benzeri bir başka ülkede yoktur. ABD ise ilk defa “bölge planlaması” uygulamasına geçmektedir (Kaykusuz, 2014: 187). Yine o yıllarda ülkesinde iktidar olan Nasyonal Sosyalist Parti Başkanı Adolf Hitler, ülkesinde 4 yıllık bir planı yürürlüğe koyarak, ülke genelinde hâkim olan işsizlik ile mücadelede bu planı devreye sokmaktadır. Ancak geri kalmış olan ülkelerde “devlet öncülüğünde planlı sanayileşme” ise ilk kez Türkiye’de gerçekleşmektedir (İTO, 1989: 22).

Söz konusu planlama vasıtasıyla genç cumhuriyetin gerek duyduğu temel sınıai malları kamu girişimleri ile üretme hedef olarak benimsenmektedir. Plan hazırlandığında, dış kaynak öngörülmemektedir. Sözü edilen bu plan, öz kaynaklara endeksli bir biçimde yürütüleceği görüşü hâkim olmaktadır (Tokgöz, 2009: 75). Devletin öncü olduğu ve planlı olarak aşama aşama sürdürülen endüstrileşme adımlarının ilki olan birinci beş yıllık sanayi planı devreye girmektedir.

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı olumsuz etkilerine rağmen, 1931 yılında hazırlanan ve 1934 yılında uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile temel ihtiyaç maddelerinin ithal ikamesi sağlanmak istenmektedir. Dokuma, maden, cam, çimento kimya, kâğıt ve selüloz sanayinde önemli adımlar atılmaktadır. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin doğal bir sonucu olarak, çok sayıda KİT kurulmaktadır. Ülkede gereksinim duyulan temel sanayi mallarının kamu girişimleri aracılığıyla üretilmesi hedeflenmektedir. Temel hammaddeleri yurtiçinde üretilen sınai tesislerine öncelik verilmekte, büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projeler hayata geçirilmektedir. Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulması öngörülmektedir. Karabük Demir Çelik Fabrikası **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** bu dönemde kurulmaktadır. 1936 yılında Ergani Bakır T.A. Ş., 1939 yılında Kuvarsan Bakır Maden İşletmesi, 1940 yılında Bira Fabrikaları T. A. Ş. devletleştirilmektedir.

Devlet öncülüğünde, öz kaynaklara endeksli olarak planlı sanayileşme döneminin başlamasıyla birlikte tekstil alanında temeli atılan fabrikaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kazgan, 2001: 58; Tokgöz, 2009: 77);

- Kayseri ve Ereğli Bez,
- Nazilli Basma,
- Malatya Pamuklu Dokuma,
- Bursa Merinos Yünlü ve
- Gemlik İpekli Dokuma

Birinci beş yıllık sanayi planı kapsamında 16.09.1935 tarihinde Kayseri Bez ve 07.11.1936 tarihinde de İzmit Kâğıt Fabrikasının üretime başlaması yurttaki büyük bir sevinç ve bayram havasında geçmektedir (Kazgan, 2001: 58). 03.04.1937 tarihinde Ereğli Dokuma ve 09.10.1937’de Malatya Dokuma ve ülkenin ilk basma fabrikası olan Nazilli Basma fabrikası da 09.10.1937’de Atatürk’ün katılımıyla açılmaktadır. Devlet öncülüğünde yapılan planlı sanayileşmenin gereği olarak yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın dayandığı esas ilkeler aşağıda sıralanmaktadır (Özçelik ve Tuncer, 2007: 272; Tokgöz, 2009: 77):

- Hammaddeler yurt içinde üretilmiş veya üretilecek olan sınai tesislere,
- Büyük sermaye ve ileri teknolojiye gerek duyulan projelere,

- Kuruluş kapasitelerinin ülke içindeki tüketime cevap verebilecek seviyede olmasına öncelik verilmektedir.

Beş Yıllık Sanayi Planı, bu temel ilkeler doğrultusunda, seçilmiş olan altı alt sanayi kolunda da fabrika kurma kararına uygun bir şekilde düzenlenmektedir. Söz konusu bu alt sanayi kolları; Kimya, Kâğıt-Selüloz, Madencilik, Tekstil, Seramik ve Demir-Çelik'tir.

Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında uygun görülen fabrika adeti 20, gerekli kaynak da 45 milyon lira şeklinde hesaplanmaktadır. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın koordinasyon ve işleyişini sağlama görevi de Sümerbank'a verilmektedir. Sözü edilen bu tesislere ise maliyet olarak 100 milyon lira harcanmaktadır (İTO, 1989: 25). Devlet kontrolünde söz konusu dönem içerisinde özel kesim tarafından kurulan, ancak hem yönetim hem de sermaye kısıtlılığına düşen 4 şeker fabrikası bir çeşit devletleştirme işlemine tabi tutulmaktadır. Bu fabrikaları merkezi olarak yönetmek ve kamu denetimini sağlamak amacıyla 06.07.1935 tarihinde "Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş." kurulmaktadır. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. sermayesi Ziraat Bankası, Sümerbank ve İş Bankası tarafından eşit bir biçimde paylaşılmaktadır (Tokgöz, 2009: 78).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**'nin başarıyla uygulanmasında sonra 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmaktadır. 20-24 Ocak 1936 tarihinde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı taslağı için İktisat Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında Sanayi Kongresi toplanmaktadır (Akşin, 2001: 33).

İktisat vekili Celal Bayar'ın Başbakan İnönü'ye plan taslağının kapağında, *"Türkiye için endüstrileşme, kudretli tabirinizle bir millî varlık savaşıdır, bir millî müdafaa mücadelesidir ve hiç bir fedakârlık ve sıkıntı, bir millî mücadelenin neticesiyle mukayese edilemez"* şeklinde bir yazı dikkat çekmektedir (Goloğlu, 1976: 29). Dönemin devlet adamları tam bağımsızlık adına yapılacak adımlar arasında sanayileşmeyi vazgeçilmez bir hedef şeklinde görmektedir. Bundan dolayı İkinci Plan, Birinci Plan'a kıyasla daha geniş ve kapsamlı bir plan olma niteliğine sahiptir.

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planında öngörülen yatırımlar ilk plandan daha geniş kapsamlı olup, planda ara ve yatırım mallarına öncelik verilmekte, elektrifikasyon,

madencilik, makine ve deniz ulaşımı gibi altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulamamaktadır.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda emlak, madencilik, enerji, tarım, kimya, gıda ve gemi yapımı gibi sınai yatırımlar yanında elektrik santrallerinin de yapılması öngörülmektedir. Fakat 1938 yılı ile birlikte tüm dünyada savaş çanları çalmaya başlamaktadır. Durumu öngören ülkenin yetkilileri büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden önce, 16.09.1938 yılında İkinci Plan'da bir takım düzeltmeler ve değişiklikler yapmaktadır. Plan 5 yıldan 4 yıla değiştirilmiştir. O yıllarda II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, bu plan "İktisadi Savunma Planı" olarak 05.04.1939 yılında yürürlüğe girmektedir. Bu kararın alınmasında dönemin Reisi Cumhuru İsmet İnönü'nün doğrudan etkisi olduğu tüm çevreler tarafından bilinmektedir (Boratav, 1972: 22).

İsmet İnönü'nün böyle bir düzenlemeye gitmesindeki en önemli faktörün bir savunma refleksi olduğunu söylemek mümkündür. Hem sayı değerleriyle, hem de genel gözlemlerle olsun, her iki planın ülke ekonomisi üzerinde, yapısal anlamda bir değişimi beraberinde getirdiğinden söz etmek mümkündür. Bu değişim hem planlama aşamasında hem de uygulama aşamasında olmaktadır (Akşin, 2001: 35).

Plan hazırlanmasına kaynaklık eden ortamda şu üç tercih önemli yapı değişimi sağlamaktadır. Birincisi, sistem tercihi olarak Türkiye'ye has bir devletçilik anlayışının benimsenmesidir. İkincisi, sektörel açıdan sanayi kesimine öncelik verilmesidir. Üçüncüsü ise, kendi kendine yeterli bir iktisat görüşünün benimsenmesidir (Goloğlu, 1976: 29). Plan uygulaması sırasında ise, kalkınmanın plan yolu ile gerçekleştirilebileceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında kurumsallaştırılmış bir ekonomik yapının daha radikal yol olacağı görüldüğünden, Türk ekonomisine yeni iktisadî kurumlar katılmaktadır (Tokgöz, 2009: 80). Bunlar ekonomide ana yapı değişikliklerini sağlamaktadır. Bu uygulamalar sonucu mülkiyet yapısı, devlet ile halk ilişkisi, üretim yapısı, toplumun kalkınma şuuru, nihayet millî müteşebbis ve yönetici kadrolar yapısı olumlu değişikliklere uğramaktadır (Boratav, 1972: 24).

KİT'ler ülkenin hemen her köşesine kadar yayılmakta ve başta temel girdi üretimi olmak üzere birçok sektörde belirleyici konuma gelmektedir. Girişimci bir

sınıfın ve sermaye birikiminin henüz oluşmadığı bu yıllarda devlet kurduğu kamu iktisadi teşebbüsleri ile ekonomiye yön vermektedir. KİT'lerin oluşturulmasında geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, özel kesimin ilgi duymadığı alanlarda yatırım yapılması, piyasada aşırı fiyat artışlarının kontrol edilmesi, devlete gelir sağlama ve istihdam yaratma gibi amaçların etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye'de KİT'lere ilişkin ilk yasal düzenleme, 17 Haziran 1938 tarih 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Yasa ve ile yapılmaktadır. Yasa'da sermayesinin tamamı devlete ait olan ve kendi yasalarında bu yasaya tabi oldukları belirtilen tüzel kişiliğe sahip, idari ve mali yönden özerk ve sorumluluğu sermayeleri ile sınırlı kuruluşlar iktisadi devlet teşekkülü olarak tanımlanmaktadır.

18 Ocak 1940 tarih 3780 Sayılı Milli Korunma Yasası ile devletin ekonomideki ağırlığı daha da artmakta, TBMM'de olan KİT'lerin kuruluş yetkisi Bakanlar Kurulunun yetkisinde bırakılmaktadır. Milli Korunma Yasası'na bağlı olarak Petrol Ofisi ve Et Balık Kurumu oluşturulmaktadır. Milli Piyango ile İller Bankası, Emlak Kredi Bankası, Denizcilik Bankası, Vakıflar Bankası, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı gibi pek çok kurum ise özel yasa veya yasanın verdiği yetkiye dayanarak oluşturulmaktadır.

3.2.3. Devletçilik Döneminin Duraklama ve Gerileme Yılları

Devletçilik döneminin duraklama yılları olarak tabir edilen 1939-1945 yılları arasında, Türk ulusu kurucu önderi Atatürk'ü 1938 yılında kaybettikten sonra Türkiye Cumhuriyeti, çağdaş uygarlık hedeflerine kurucu önder Atatürk olmadan yürümek mecburiyetindedir (İTO, 1989: 27). 25.01.1939 tarihinde Başbakan Celal Bayar'ın istifası sonrasında hükümeti kurma yetkisi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Dr. Refik Saydam'a verilmektedir.

Refik Saydam Hükümeti'nin programında üç temel konu dikkat çekmektedir. Bunlar; demiryolu yapımının programa uygun bir şekilde sürdürülmesi, Devletçilik ilkelerine bağlılık ve denk bütçe politikasının titiz bir şekilde uygulanmasıdır (Goloğlu, 1976: 31).

Tablo 3'de 1939-1945 yılları arasındaki genel ekonomik durum görülmektedir. Bu dönemde kişi başına düşen gelirden ve büyüme hızlarında istikrarsızlıkların

yaşandığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı, nedeniyle giderek artan askeri harcamalar, enflasyon oranlarında artış yaratmakta, 1946 yılında enflasyon %104.4 olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 3: Devletçiliğin Duraklama ve Gerileme Dönemi (1939-1945)

Yıllar	Kişi Başına Düşen GSMH (Sabit Fiyat, TL)	Kişi Başına GSMH Artış (%)	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
1939	526	4,1	6.9	4.8
1940	490	-6.8	-4.9	22.7
1941	433	-11.5	-10.3	40.7
1942	453	4.5	5.6	92.1
1943	404	-10.7	-9.8	74.0
1944	380	-6.1	-5.1	22.8
1945	319	-15.9	-15.3	54.1
1946	412	29.1	31.9	104.4
1947	420	1.9	4.2	1.1
1948	1861	13.9	15.9	7.5
1949	1730	-7.0	-5.0	8.0
1950	1850	7.0	9.4	-10.2

Kaynak: Başar, Selim, "Türkiye'de Devlet - Ekonomi İlişkileri", **Kamu Ekonomisi**, (Editör: Abdulkadir Kökocak), Ekin Basım Yayın Dağıtım, (1. Baskı), Bursa, 2011, s.395-396.

Türkiye'nin girmedığı II. Dünya Savaşı'nın çok karışık ortamında bir takım özel girişimci olarak nitelendirilen kişiler vurgun niteliğindeki yollar sayesinde öz sermayelerini katlamışlardır. Savaşın sonlarına doğru 1942 yılında çıkarılan ve bir bakıma bu vurgunları önlemek amacıyla çıkarılmış olan Varlık Vergisi, o dönemin en önemli kanunlarından biri olarak görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın yoğun olduğu yıllarda oluşan yüksek düzeydeki enflasyonun sözü edilen vurguncuların elde ettikleri servetin bir bölümünün devlete geçmesine neden olan Varlık Vergisi adlı kanun ile yürürlükten kalktığı, 1944 yılına kadar ortalama olarak 315 milyon lira verginin devlet hazinesinde toplandığı görülmektedir (Coşar, 2004: 129).

3.2.4. Varlık Vergisi

1941 senesinde, II. Dünya Savaşı'nın yayılmasıyla, alınmış olan tüm önlemlere karşın ülkede en önemli gündemi kıtlık, fiyat artışları ve vurgunculuk olmaktadır. Toplum açısından en gerekli ihtiyaçlar dahi karşılanamaz hale gelmektedir. Bundan ötürü 1941, Milli Korunma Kanunu kapsamında uygulanan politikaların yılı şeklinde adlandırmak mümkündür. Bilhassa akaryakıt hususu ile ilgili çok sıkı uygulamalar

ortaya çıkmaktadır. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi dönemin savaş koşullarında önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Goloğlu, 1976: 31). O dönemin savaş şartlarından istifade etmeye gayret eden “vurguncular” dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de sözünü ettiği gibi “ellerinden gelse teneffüs edilen havayı bile saklayıp karaborsada satacaklardı” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Fakat uygulamada bazı kayırmacılıklar yapılmadan herkesin kazancı doğrultusunda sağlıklı tespitler yapılarak verginin tahsili yoluna ne yazık ki gidilmemiştir. Bundan ötürü bu durumu yasaya bağlamaktan ziyade, daha çok uygulama ve uygulamacılara bağlamak daha doğru olmaktadır. İlave olarak, Varlık Vergisi’ni gayrimüslimlere dönük olarak çıkarılmış bir uygulama olarak görmemek gerekmektedir (İTO, 1989: 28).

Varlık Vergisi’nin ortalama olarak %70’i civarındaki 221 milyon lira ise sadece İstanbul’dan toplanmakta ve bu tutarın %85’ini Gayrimüslimler, azınlıklar ve yabancılar tarafından toplanmaktadır. Fakat bu verginin toplandığı yıllarda II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle farklı türden haksızlıklara neden olduğu ve bu durum neticesinde de bir diğer zenginler grubunun yaratıldığı da bilinmektedir (Kayra, 2011: 60). Varlık Vergisi adlı kanunun vurgunları nispi olarak engellemeyi, savaş ekonomisinin yaratmış olduğu ağır yükleri paylaştırmayı amaçlamış olsa da, kanunun uygulanması esnasında din ve ırk ayırımını gözetmiş olması ve bürokratik vurgunlara neden olması üzücü bir durumdur (Aktar, 2012: 201).

II. Dünya Savaşı’nın olduğu yılların bir başka önemli özelliği ise; milli gelirde sert bir düşüşün olmasıdır. 1940 senesinde (1968’in fiyatlarıyla) 33.684 milyon lira olan milli gelir, savaşın tam olarak bitmiş olduğu 1945 senesindeki düşüş ile 23.128 milyon lira olmaktadır. Tarım ve Sanayi sektörleri de aynı dönemde oransal ve reel olarak kayba uğramaktadır (Coşar, 2004: 130).

Bu dönemde tarımın GSMH’deki payı 1940’da %38.7 civarındayken, 1945’de %38.4’e çıkmaktadır. Sanayi kesiminin payı ise; % 18.4’ten % 16.3 civarına düşmektedir. GSMH’deki azalma oranının %10.8 düzeyinde olduğu 1949 yılı haricinde 1938-1948 yılları tümüyle ele alındığında bile GSMH’nin yıllık ortalama artışı % 0.4 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır (Kayra, 2011: 65).

3.3. 1946-1950 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş ekonomisinden zengin olan yeni iş adamları sınıfı, enflasyon ve diğer sıkıntılardan bir hayli bunalan geniş halk kitleleri yoğun olarak farklı türde beklenti ve taleplerin içerisine girmektedir. 1946-1950 yılları, ekonominin rayına oturması için sert bürokratik önlemlerden hiç hoşnut olmayan insanların fikirlerini açık ve sert bir şekilde haykırdığı bir dönem olma özelliğine sahiptir. 1945-1950 yılları arasındaki dönemde henüz yeni kurulmuş olan Demokrat Parti, halkın açık ve sert bir şekilde haykırdığı talep ve beklentilerin sözcülüğüne soyunmak için zaman kaybetmeden çalışmalarına başlamaktadır (Muter, 1998: 43).

II. Dünya Savaşı'nın tamamen bitmesi ile birlikte yeniden kurulan düzende Türkiye, Batı (ABD ve Avrupa ülkeleri) ile sıkı bir ekonomik, siyasi bazı ilişkiler kurmaktadır. Bu bağlamda altı çizilerek üzerinde durulması gereken en esas mesele, Batı ve Doğu arasının tam ortasında yer alan ve geçmişten bu yana iki blok arasında sürüp giden kamplaşmalar arasında belli bir dengesi olan Türkiye'nin dış politikasının neden bu süreçte bir tarafa daha fazla yaklaşma gereği duymasıdır (Tezel, 1994: 171). Almanya'nın işgal ettiği ikinci bir Polonya durumuna düşmekten çekinen Türkiye'nin Sovyetlerin yayılcı politikasına dönük endişeleri, bu ülkenin Almanya ile yapmış olduğu kanlı çarpışmalardan üstün çıkmasının, bilhassa Stalingrad Muharebesi sonrasında bu durum yeniden canlanmaktadır (Sander, 2006: 145).

Yalta Konferansı sonrasında bir hayli derinleşen Türk hassasiyeti, savaşın son yılında 19 Mart 1945'te Sovyetler, süresi 7 Kasım 1945'te dolacak olan 1925 tarihli anlaşma olan "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması" ile birlikte daha da önem kazanmaktadır. Sovyetlerin Türkiye'den bazı talepleri vardır. Bunlardan en başlıcaları; Türkiye'nin Doğu sınırının yeniden ele alınması ve Boğazların iki ülkenin iştirakiyle savunulmasıdır. Söz konusu olan bu talepler, 1945 yılının Haziran ayında Türkiye'nin Moskova temsilciği ve Dışişleri Bakanı Molotov arasındaki bir görüşmede resmi ağızdan da dile getirilmektedir. Ancak bu Türkiye açısından pekte kabul edilebilecek bir durum değildir. Bundan ötürü Türkiye'yi Batı eksenine kaydıran en önemli faktörün Sovyetlerin yayılcılık tehdidi olduğunu söylemek mümkündür (Tezel, 1994: 172).

3.3.1. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları

1946 senesi programlarında demokrat kesim, özel girişimleri ekonominin ana öğelerinden biri gibi kabul etmekte, devletin ekonomik işlevlerinin sınırlamalarını net ve açık olarak belirlenmesi ayrıca devletin özel girişimlere bir takım ayrıcalık tanınmasından yana olmuşlardır. Demokratların dışında, 1947’de toplanan CHP 7. Kurultayında ise özel girişimciliğin sesi tutarlı bir şekilde duyurulmaktadır. Bu açıdan söz konusu olan 1947 senesini siyasal yönetimi etkileyen girişimcilerin doğuş yılı şeklinde de nitelendirmek mümkündür (Karluk, 1996: 239). O yılın önem arz eden başka bir yanı da hazırlanan ancak hem yayınlanmayan hem de uygulanmayan Kalkınma Planı’dır (Şahin, 2002: 101).

Kalkınma Planı; konu ile ilgili araştırmalar yapan araştırmacı ve yazarlara göre, Truman Doktrini ile ABD’ye açılan Türkiye’nin bir niyet mektubu niteliğini aşmamaktadır ve o dönem içerisinde hazırlanan ancak yayınlanmayan farklı planlardan sadece bir tanesidir (Ülken, 1981: 97). Ertesi yıl olan 1948 yılında yapılan Türk Ekonomi Kongresi’nde bildirilen görüşler ve alınan kararlarda CHP yönetimine karşı bir hoşnutsuzluk baş göstermektedir. Bu kongrede alınan kararlar ve katılımcıların görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: “Yürürlükte olan hem ekonomik hem de mali politikalar işçi nüfusunun gittikçe artan bir kısmını memur haline getirmekte ve nihai olarak bürokrasinin ekonomi üzerinde hâkim olma yolunda elini güçlendirmektedir. Bu bürokrasi, girişimcilerin kendilerine olan güvenini küçümsemekte ve onun yatırım iştahını, arzusunu ve heyecanını tam anlamıyla köreltmektedir. Ekonomi üzerinde devlet müdahalesi kaçınılmaz bir şekilde güçlenmekte ve ekonomik sistemin tamamıyla değişmesine doğru bir yönelim görülmektedir. Bundan dolayı, ekonomik politikalarda hızlı bir değişikliğin yapılması gereklidir.” (İTO, 1989: 32).

Türkiye’de 1946 ile başlayan özel teşebbüs liderliğinde hem iç hem de dış ticaret serbestisine dayanan karma bir ekonomiye yönelerek dış yardımlardan faydalanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ülkenin hem yabancı yardım, hem de dış borçlanmaları bu dönemde başlamaktadır. 1948-1949 yılları arasında ilk kez Marshall Planı kapsamında ABD’den 50 milyon dolar tutarında bir dış yardım sağlanmaktadır. O dönemlerde küresel örgütlerden olan Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

gibi örgütler, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki liberal yönelimlere, hem hız, hem de güç kazandırmaya çalışmaktadır (Kepenek, 1984: 129).

3.3.2. Bretton Woods Konferansı

1945 yılında ABD'de yapılan Bretton Woods Konferansı sonrasında yeni bir küresel para sistemi kurulmaktadır. Tüm para birimleri de ayarlanabilir sabit kurla ABD dolarına endeksli hale getirilmektedir. Batı ülkeleri ABD öncülüğündeki yeni parasal ve ekonomik sistemde yer alarak, sistemin küresel olarak yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Teknoloji alanındaki gelişmeler, ulaşım ile iletişimin yaygınlaşması ve başta finans alanında olmak üzere ülkelerin ekonomik faaliyetleri artmaktadır. Böylece küresel çapta ekonomik entegrasyon başlamakta ve uluslararası para düzenindeki tüm ekonomiler birbirine entegre bir duruma gelmektedir. Hem IMF, hem de Dünya Bankası 1945 kurulduğundan bu iki kuruluşa “Bretton Woods İkizleri” adı verilmektedir. Her iki kuruluşun yönetim şekli ve organizasyon yapısı birebir aynıdır.

Türkiye ise savaştan sonra Batı bloğuna yakınlaşmaktadır. ABD'nin tasarladığı bu sistemle entegre olma sürecine girmektedir. Türkiye 1947'de IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur. Ekonomik entegrasyon ile birlikte Türkiye ABD ile ittifak haline gelmekte, IMF ve Dünya Bankası'nda aldığı krediler ve danışmanlık destekleriyle yeni küresel ekonomik düzene ve para sistemine dâhil olmaktadır (Seyidoğlu, 1998: 448).

3.4. 1950-1960 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

Liberal bir anlayışı savunan Demokrat Parti döneminde dahi KİT sayısında önemli artışlar yaşanmaktadır. 1950 yılında Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), 1952 yılında, Gübre Et ve Balık Kurumu, 1954 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve Devlet Malzeme Ofisi, 1955 yılında Demir Çelik İşletmeleri, 1955 yılında Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmeleri (SEKA), 1957 yılında Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) kurulmaktadır. 21 Çimento Fabrikası, 11 Şeker Fabrikası faaliyete geçirilmektedir. Devlet Demiryolları, Devlet Denizyolları ve Limanları, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü, askeri fabrikalar gibi daha önce katma bütçeli idareler halinde çeşitli bakanlıklara bağlı birçok müessese

iktisadi devlet teşekkülü statüsüne kavuşturulmakta ve yeniden yapılandırılmaktadır (Delice ve Yavilioğlu, 2010:304).

1950-1960 yılları; 1946 yılında CHP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu ve sonrasında Demokrat Parti (DP)'nin iktidar olduğu ve liberal politikaların benimsendiği, ayrıca serbest piyasaya geçişin denendiği bir dönem olma özelliğine sahiptir. DP'nin, CHP'nin tek parti dönemine en fazla yüklendiği ve en sert eleştirileri yönelttiği hususların başında devletçi ekonomi politikaları vardır. DP; devletin ekonomiye asgari düzeyde müdahale edebileceği bir ekonomik yapıyı seçmenlere vaat ederek iktidarın kapısını açmaktadır. DP iktidara geldiği ilk yıllarda ekonomide pozitif bir havanın varlığından söz etmek mümkündür (Özcan, 2004: 264). Hava koşullarının iyi olmasından ötürü, ülkedeki genel tarım ürünleri miktarlarının da geçmiş senelere kıyasla çok önemli verimlilik artışı etkili olmaktadır. 1950'de Kore savaşının patlak vermesiyle birlikte tarım ürünleri ve hammadde fiyatları artmakta, bu da Türkiye ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Marshall Planı kapsamında günden güne artan dış yardımlar, tarımda teknoloji kullanımının yaygınlaşması, gibi unsurlarda tarımın gelişmesine ön ayak olan ayrıntılardır. Sözü edilen tüm bu gelişmelerin sonrasında GSMH'de yüksek oranlı artış ortaya çıkmaktadır (Coşar, 2005: 33).

DP iktidarı döneminde Marshall Planı kapsamında alınan ABD yardımlarının temel amacı, ülke içerisindeki özel girişimi desteklemek, geliştirmek ve piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmaktır. Bu yardımlarla birlikte kalkınmayı destekleyerek, piyasa ekonomisini örgütlemek ve bu doğrultuda girişimcileri finanse ederek kalkınmanın yolunu açmak hedeflenmektedir. 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Dünya Bankası'nın vermiş olduğu maddi olanaklar sayesinde kurulmaktadır (Kazgan, 1999: 100).

3.4.1. Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının Kurulması

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, ilk özel yatırım ve kalkınma bankası olma özelliğine sahiptir. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın temel amacı; ülkede bilhassa endüstrileşmeyi aktif hale getirmek, işlerlik kazandırmak, tüm ekonomik sektörlerdeki girişimcilere ait olan yatırımları desteklemektir. Ayrıca, hem yerel hem de yabancı sermayenin ülkede kurulan ya da kurulacak olan firmalara iştiraklerine

yardımcı olmak ve sermaye piyasalarının gelişmesine ve fonksiyonel bir hale gelmesine yardımcı olmaktır (Akalin, 2010: 199).

Ekonomik altyapısını oluşturması ve bu altyapının önemli sayılan unsurlarından olan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Devlet Su İşleri (DSİ), Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) gibi kuruluşlarda bu dönemde kurulan önemli kuruluşlar olarak sayılabilir. Kalkınmayı destekleyerek finanse edecek olan iktisadi fazlanın tarımda mekanizasyon yardımıyla üretimde artış ve tarıma endeksli bir sanayi oluşturulmasının önünü açmak için harcanması planlanmaktadır (Kazgan, 1999: 102; Coşar, 2005: 35).

Devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılmasına yönelik 1951'den sonra; devlet işletmeciliğine dönük bir takım iktisadi teşebbüslere kalkışılmaması, geçmişte farklı nedenlerden dolayı kurulan bazı işletmelerin belirlenen plan kapsamında ve uygun koşullarla özel teşebbüse devredilmesine karar verilmektedir. Bu doğrultuda devletin elindeki işletmelerin ne gibi şartlarla özel teşebbüse devredileceği ile ilgili 3460 Sayılı Kanun doğrultusunda kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. DP'nin uyguladığı ekonomi politikaları 1954'dan sonra bazı değişimlere uğramaktadır (Kazgan, 1999: 104).

3.4.2. Kalkınma Stratejisinde Değişim

1954'den sonra ödemeler bilançosunda bazı aksaklıklar ortaya çıkmaya başlamakta ve sonrasında reel sektörde ortaya çıkan daralmadan dolayı da 1958'de bir ekonomik kriz yaşanmaktadır. Bu dönemde sorun olarak nitelendirilecek unsurlarda vardır. DP hükümeti 1950 yılında ithalatı hemen hemen serbest bir hale getirmektedir (Coşar, 2005: 34).

1954'da hava şartlarından ötürü tarımın kötü olması ve beklenen dış yardımların da sağlanamaması tarım gelirlerini bir önceki yıl olan 1953 ile kıyaslandığında ortalama olarak %10 oranında düşüş yaşanmaktadır. Söz konusu bu düşüş tüm sektörleri etkilemektedir. 1954 yılına dek gıda ürünlerinin ihracatçısı olan Türkiye, o tarihten sonra ithal eder duruma gelmektedir (Özcan, 2004: 261). 1954'den sonraki süreçte dikkat çeken bir başka unsur ise devlet müdahaleleridir. Devlet müdahaleleri aslında 1952 yılının sonu ile artmaya başlamaktadır. Bu müdahalelerinin artmasındaki en önemli neden ise dış ticaret alanındaki gelişmelerdir. İktidara geldiği 1950 yılından itibaren liberal bir dış ticaret politikası

izleyen DP hükümeti sürekli artan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı konusunda tedbirler alma gereği hissetmektedir. 1954'e kadar olan süreçte zirai krediler hızlı bir biçimde artış göstermiş olsa da 1954'den sonra bu hız yavaşlamaktadır. 1950-1954 arası zirai krediler de ortalama olarak üç katına varan bir artış yaşanırken, 1954-1960 arası ise bir kat artış yaşanmaktadır (Seyidoğlu, 1998: 457; Kepenek, 1984: 146).

1955 yılından sonra ekonomi politikalarında endüstriye yoğunlaşıldığından ötürü zirai kredilerdeki artış bir hayli yavaşlamaktadır. Başbakan Adnan Menderes, 1956'da yapmış olduğu bir konuşma esnasında; zirai kredilerle ilgili tercihlerinin değiştiğinden, artık zirai kredilerin arttırılmamasına özen gösterileceğinden söz etmektedir. 1954'ten sonra, geçmişte uygulanan liberal dış ticaret politikaları gittikçe esnek bir hale gelmeye başlamaktadır. 1954 sonrası devletçi kontrol önlemleri daha sıkı bir hale getirilmekte, devletin ekonomiye müdahaleleri de artmaktadır. O dönemde devletin ekonomiye yapmış olduğu müdahaleler sonrasında ithalat üzerinde bir takım kısıtlayıcı önlemlere başvurusu iç pazar için üretim yapan sanayi kesimini güçlü bir duruma getirerek, sanayi üretiminin hızlı bir şekilde artmasına olanak sağlamaktadır (Zencirkıran, 2006: 178).

Bu döneme uygun olarak liberal bir yabancı sermaye mevzuatı da oluşturulmaktadır. Ancak bu durum sonrasında dış ticaret açıklarında artışlar görülmektedir. 1950 yılında 50 milyon dolar civarındaki dış ticaret açığı, liberasyon ile birlikte 1952'de 198 milyon dolar civarına ulaşmaktadır. Ancak bu durumun farkına varan dönemin hükümeti, dış ticareti yeniden kontrolüne alarak, ertesi yıl olan 1953'te liberasyona son vermektedir (İTO, 1989: 35).

DP hükümeti bu bağlamda ilk olarak 1940'da yürürlüğe giren Milli Koruma Kanunu'nu, 1956'de tekrar yürürlüğe koymaktadır. Milli Koruma Kanunu ile birlikte DP; ithalatta, hem toptan hem de perakende ticarete kar marjlarını ve komisyonları belirleyebilme yetkisini eline almıştır (Özcan, 2004: 265). İthalatı kısıtlamak maksadıyla; kambiyo kontrolleri arttırılmaktadır; ayrıca, kontenjanlar, ikili anlaşmalar ve diğer gümrük tarifeleri yoluyla bu kısıtlamalar uygulamaya çalışılmaktadır (Şahin, 2002: 106).

Bu dönemde kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi amacıyla bir serbest piyasa ekonomisi oluşturma düşüncesi hayata geçirilememektedir. Ekonomi açısından büyük önem arz eden Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) 1950-1953 yılları arasında

kurulamamış ve hâlihazırdaki KİT'lere ise sermaye artırımına ne yazık ki gidilmemiştir. Sonraki yıllarda her ne kadar KİT'ler önem kazanmış olsa da 1950-1953 yılları arasında KİT'lerin önem kazanmamış olması da başarısızlık olarak nitelendirilebilmektedir (İTO, 1989: 36).

Tablo 4'de 1950-1960 yılları arasındaki genel ekonomik durum görülmektedir. Yıllar itibariyle, kişi başına düşen GSMH, enflasyon oranları, yıllık bazda büyüme hızları, cari işlemler dengesi ve cari işlemler dengesi görülmektedir.

Tablo 4: DP Dönemi (1950-1960)

Yıllar	Kişi Başına Düşen GSMH (Cari Fiyat, Milyon TL)	Enflasyon Oranı	Büyüme Oranı	Cari işlemler dengesi (Milyon dolar)
1950	420.0	4	4.8	-90
1951	493.5	5.7	17.0	-94
1952	546.9	0.8	11.8	-198
1953	623.4	2.3	13.4	-164
1954	615.4	11.0	-1.0	-177
1955	721.8	7.2	16.8	-177
1956	818.1	16.8	12.6	-75
1957	1059.9	18.7	28.7	-64
1958	1229.0	15.1	16.1	-64
1959	1481.6	19.5	21.3	-145
1960	1549.3	5.3	3.9	-139

Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, 2002, Bursa, s. 109-128; Yakup, Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, 1994, s.117.

KİT'lerin önem kazanmasıyla birlikte; özel kesim 1950'de toplam yatırımların yarısından fazlasını yapmakta ve bu oran % 57 olmaktadır. Ancak 1959'da özel kesimin payı %38'e gerilemektedir. KİT'lerin 1959'da payı; %15'ten % 20 seviyesine çıkmaktadır. Bu dönemde, Marshall Planı'ndaki kredilerin büyük bir bölümünün KİT'lerin gelişmesi amacıyla kullanıldığı ifade edilmektedir (Özcan, 2004: 265). KİT'lere yeniden ağırlık kazandırılmasının altında yatan önemli nedenler ise; özel kesimin elinde KİT'leri devralacak düzeyde sermayeye sahip olamaması, KİT'lerin sunmuş olduğu mal ve hizmetleri daha uygun bir maliyetten almış olmayı özel kesim daha karlı bulmuş olmasıdır. Ayrıca her geçen yıl genişleyen iç talebi

karşılama anlamında da özel sektörün yetersiz kaldığı da dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır (Şahin, 2002: 104).

1950’de kamu harcamalarında % 6,78 oranında bir artış olsa bile, seçime gidecek olan iktidar partisi CHP’nin seçim ekonomisi uyguladığını iddia etmek çok rasyonel olmayabilir. Aynı durum 1954 yılında tıpkı CHP’de olduğu gibi DP’de de olmuştur. Bu bakımdan hükümetlerin seçimde galip gelebilmek maksadıyla seçim ekonomisi uygulamasına gidip gitmediklerinin tespit edilebilmesi açısından bir önceki yıl bu açıdan önem kazanmaktadır.

1950-1960 döneminde kamunun finansman yöntemlerinden başlıcalarından birini borçlanma oluşturmaktadır. Bu dönemde hem iç hem de dış borçlanma yöntemine gidilmekte ve bu borçlanmada da en önemli kaynak ise ABD olmaktadır (Kazgan, 1999: 95; Özcan, 2014: 267; Şahin, 2002: 106). 1950-1960 yılları arasında ekonomik gelişmelerinin başlıca göstergeleri ana hatlarıyla aşağıdaki şıklarda sıralanmaktadır;

- 1950-1958 yılları arasında genel tarım ürünleri ihracat payı toplam ihracatın %70’i civarındadır. İthalatın GSMH’deki payı 1950 yılında %0.08 civarındayken, bu pay 1953’te %0.10 civarına, 1955’de %0.07 ve 1958’de % 0.03 civarında olmuştur. 1950-1958 yılları arasında ithalatın bileşiminde de önemli farklılıklar olmaktadır (Şahin, 2002: 124). 1950-1954 yılları arasında ithalatta tüketim ürünlerinin oranı %23 civarındayken, 1958-1960 yılları arasında bu oran ortalama olarak %9.7 civarına inmektedir. Ayrıca 1950-1954 yılları arasında makine-teçhizatın payı %65.6’dan, 1958-1960 yılları arasında % 81.1 civarına çıkmaktadır (Zencirkıran, 2006: 193).
- 1950’den sonra dış ticaret serbestliği uygulamasına gidilmekte ve geçmiş dönemdeki ithal ikameci stratejiden uzaklaşmaktadır. 1953’e dek devam ettirilen dış ticaret serbestliği uygulamaları ve döviz kurlarının aşırı değerlendirilmesi sonucunda ithalata hız kazanmakta ve ithalata bağımlı bir ekonomi sistemi oluşmaktadır (Kazgan, 1999: 97). İthalata bağımlı ekonomi ve serbest ticaret anlayışı ile birlikte döviz karaborsası baş göstermekte ve dış ticaret açığının geçmiş döneme göre daha fazla büyümesine neden olmaktadır. Türkiye’nin 1950’de 776 milyon dolar civarındaki dış borcu,

1956'da 1.2 milyar dolar ve dönemin son yılı olan 1960'da ise 5 milyar dolar civarına çıkmaktadır (Akalin, 2010: 213).

- Bu dönemde önemli teşviklerden olan yabancı sermayeden olumlu bir şekilde yararlanılmaktadır (Özcan, 2014: 265). 1930 yılında çıkarılmış olan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun ortaya çıkardığı negatif ortamı giderebilmek için 1950'de ilk kez yabancı sermayeyi teşvik amacıyla özel yasa çıkarılmaktadır. Bu yasanın yetersiz olduğunun görülmesi ile birlikte ertesini yıl aynı isimle bir yasa daha yürürlüğe girmektedir (Albayrak, 2007: 11). Ancak bu aynı isimle çıkan yasa da arzu edilen yararı sağlamayınca 1954'de 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 6326 Sayılı Petrol Kanunu yürürlüğe girmektedir. Fakat yukarıda sayılanların hiç biri arzu edilen beklentileri yerine getirememekte ve 1950-1960 yılları arasındaki dönemde ülkeye giriş yapan toplam yabancı sermaye 103.9 milyon lira civarında seyretmektedir (Uras, 1979: 111; Zencirkıran, 2006: 196).
- 1950-1960 yılları arasındaki dönemin belirleyici özelliklerinden biri de yatırımların GSMH oranlarının büyük ölçüde yükselmesidir. 1920-1929 arasında bu oran % 9.1 civarlarındayken, 1930-1939 arasında bu oran %10.1, 1940-1949 arasındaki dönemde ise %8.9 olmaktadır. 1950-1960 arasındaki dönem incelendiğinde, yatırımların GSMH oranı ortalama %13.8 civarında olduğu görülmektedir (İTO, 1989: 33). 1950-1960 yılları arasındaki dönemde sabit sermaye stoku her sene ortalama olarak % 8.1 civarında artış göstermektedir. Fakat tüm bunlara rağmen; üretim endüstrisinde önemli gelişmelerin olduğundan çok fazla bahsedilmemektedir (Tokgöz, 2009: 151).

3.5. 1960-1980 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: PLANLI DÖNEM

Ülke 1950-1960 döneminde pek çok ekonomik durumları deneme-yanılma şeklinde öğrenme zorunda kalmaktadır. 1950-1960 yılları arasındaki dönemde elde edilen en büyük tecrübe; devletin ekonomiye bilinçli ve akilâne bir şekilde müdahale etmesi gerekliliği olmaktadır. 27 Mayıs 1960 askeri harekâtı, sosyo-ekonomik ve kalkınmada plan, planlama gibi anlayışların düşünceden, uygulamaya geçişte bir dönüm noktası niteliğindedir (Pakdemirli, 1995: 166). 1961'de hükümetin yapmış

olduğu yeni anayasa ile birlikte karma ekonomi ile planlı ekonomi kalkınma da esas olarak kabul edilmektedir.

3.5.1. DPT'nin Kurulması

Ekonomik kalkınmayı belirli bir plana bağlamak için 30 Eylül 1960 tarih 91 sayılı Yasa ile Devlet Planlama Teşkilatı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** kurulmaktadır DPT'nin kurulması ile birlikte 15 yıllık bir süreçte hayata geçirilmesi beklenen ekonomik ve toplumsal amaçlara uyulacak olan temel ilkelerin yer aldığı, 15 yıllık bir perspektif plan hazırlanmaktadır. Böylece devletin sosyo-ekonomik faaliyetleri yıllık programlar kapsamında yürütülmektedir (Özateşler, 1998: 81).

1963 yılından itibaren uzun dönemli ekonomik ve toplumsal yapının gelişme yönlerinin belirlenmesi ve kaynakların daha rasyonel kullanılması için kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise yol gösterici olan Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmaya ve uygulamaya konulmaktadır. 12 Mart 1964 tarih 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında Yasa ile KİT'lerin kaynak yaratacak şekilde düzenlenmesine çalışılmaktadır. 22 Mayıs 1964 tarih 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin TBMM'ce Denetlenmesi Hakkında Yasa ile KİT'lerin nasıl denetleneceği düzenlenmektedir. 1963-1977 yılları arasında KİT yatırımlarının hem toplam yatırımlar hem de kamu yatırımları içerisindeki payı önemli ölçüde artış göstermektedir. Bu dönemde kurulan KİT'ler arasında TESTAŞ, TEMSAN, TÜMOSAN **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**, TAKSAN **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**, GERKONSAN, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir Çelik Tesisleri, DYB, TEK **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**, ÇAYKUR, DESİYAB **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** sayılabilmektedir (Akkoyunlu, 2011:60).

3.5.1. Beşer Yıllık Kalkınma Planları

Bu dönemdeki beş yıllık kalkınma planlarının üretim, sanayileşme, ekonomik büyüme ve uzun dönem stratejileri şeklinde dört ortak özelliği bulunmaktadır. İlave olarak bu dönemde ithal ikameci endüstrileşme anlayışı benimsenmektedir. Bu anlayışın benimsenme nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kepenek, 1987: 131; Kılıçbay, 1999: 136):

- Dış ticaretin her zaman gelişmekte olan ülkelerden ziyade gelişmiş ülkeler lehine geliştiği düşüncesinin yaygınlığı,
- Hem teknik hem de ekonomik yetersizliklerden dolayı koruma gerekliliği,
- Kalkınma anlamında hem dengeli kalkınma hem de dışa olan bağımlılığın asgari düzeye indirilme gerekliliği,
- Korumaya gerek duymadan gelişen endüstri kollarının; teknolojik açıdan ve verimlilik açısından düşük, emek yoğun, ileri ve geri bağlantıları zayıf tüketim mallarının yer aldığı sektörler olması.

Bu yıllarda en dikkat çeken bir özellik ise; iç piyasada ithal ikameci endüstrileşme planlamalarının, kalkınma planları ile birlikte sürdürülmesidir. Bu plan ve stratejilerin hayata geçirilmesi için dış ticaret politikası, denetim, kamu yatırımlarının ikame edecek alanlara sevk, farklı teşvik önlemleriyle özendirilmesi gibi yollarla korunmaya çalışılmaktadır (Pakdemirli, 1996: 167). Bu doğrultuda uygulanacak olan politikanın genel kapsamı ve araçları beşer yıllık kalkınma planlarına uygun olarak hazırlanan yıllık programlar ile belirlenmektedir. 1960 ihtilalinden sonra kamu girişimi genel olarak sermaye yoğun ara malları üretimine yoğunlaşılırken, özel girişimciler ise dayanıklı tüketim mallarının imalatında ağırlığını koymaktadır (Kılıçbay, 1999: 137).

3.5.2. Dönemin Genel Özellikleri

Planlı kalkınma olarak tanımlanan bu dönemin niteliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (EGİAD, 2007: 80):

- Bu dönemde kalkınma planları uzun dönemli olacak şekilde sanayileşme perspektifi belirlenmiştir.
- Bu dönem karma ekonomik sistemin benimsendiği bir dönem olma özelliğine sahiptir.
- 1960-1980 dönemi sanayinin ekonominin lokomotifi olabileceği bir dönem olarak kabul edilmektedir.
- Planlı ekonomi, kamu kesimi açısından emredici, özel kesim açısından ise kılavuz niteliğindedir.
- Sanayileşme planları ve stratejileri; ithal ikamesine dayalıdır.
- Ülkede ağır sanayinin kurulabilmesi amacıyla yoğun bir uğraş içerisine girilmektedir.

- Ülkede kurulacak endüstri yapısının, gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde olması hedeflenmektedir.
- Dış kaynaklara dayalı ekonominin önüne geçilmeye çalışılmakta ve dış kaynaklara bağımlılığının asgari düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır.
- Türk sanayisini korumak amacıyla; kota, gümrük vergisi, sabit döviz kuru ve sıkı kambiyo rejimi araçlarıyla oldukça iyi bir biçimde korunma sağlanmaya çalışılmaktadır.
- Ülkedeki sanayi dallarının ve sektörlerinin çoğu 1960-1980 döneminde kurulmaktadır.
- Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na ortaklık başvurusunda bulunulmaktadır.

Tablo 5’de Türkiye ekonomisinin planlı dönemdeki kamu gelirleri, kamu harcamaları ve GSMH içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 5: Planlı Dönemde Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri ve GSMH İçindeki Payları (1963-1983)

Yıllar	Kamu Harcamaları (Milyar TL)	Kamu Gelirleri (Milyar TL)	Kamu Harcamaları / GSMH	Kamu Gelirleri / GSMH
1963	14.5	12.2	21.7	18.3
1964	12.9	13.3	18.1	18.6
1965	14.9	14.1	19.4	18.4
1966	17.3	17.1	18.9	18.7
1967	19.7	21.1	19.4	20.8
1968	21.7	21.4	19.3	19.0
1969	25.9	24.4	20.7	19.5
1970	32.9	34.1	22.2	23.0
1971	47.2	42.0	24.5	21.8
1972	50.2	52.5	20.8	21.8
1973	64.9	62.7	20.9	20.2
1974	79.2	75.2	18.5	17.6
1975	116.0	114.9	21.6	21.4
1976	157.0	153.7	23.2	22.8
1977	240.3	200.0	27.5	22.9
1978	350.9	328.7	27.2	25.5
1979	620.9	556.4	27.9	25.0
1980	11009.9	955.8	25.0	21.5
1981	1551,7	1468.4	23,7	22.4
1982	1663,1	1820.0	19.2	21.0
1983	2713,6	2328.7	23.6	21.1

1970-1985 Mali Yılları Bütçe Gerekçeleri ve Bütçe Gelirler Yıllığından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Kaynak: TURHAN, Salih, ÖNDER İzzettin, ATAÇ Beyhan (1988), **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.12-14.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı 1963-1967 döneminde ekonomideki büyüme hızı oranı ortalama olarak %7 civarlarında, endüstri sektörünün büyüme hızı oranı %12,3 şeklinde hedeflenmektedir. Bu hedeflenen oranlara ulaşılamasa da, büyüme hızları ekonomide %6,7, endüstride ise %9,7 şeklinde gerçekleşmektedir (Unay, 2001: 90). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı dönemde GSMH ve istihdamda endüstri ve hizmet sektörünün paylarında artış olurken, tarımın payında ise azalmalar görülmektedir.

Kamu harcamalarının GSMH içindeki payı % 20 ile % 25 arasında değişiklik göstermektedir. Kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı ise % 18 ile % 21 arasında değişmektedir (Turhan, Önder ve Ataç, 1988:12-15). 24 Ocak 1980 Ekonomik istikrar tedbirlerin ardından devletçi anlayış yerini serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine bırakmakta ve kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı giderek azalmaktadır.

1968-1972 döneminde uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Ekonominin büyüme hızı % 7, sanayi sektörünün büyüme hızı %12 olarak hedeflenmekte; bu büyüme hızları sırasıyla %6,9 ve %7,6 olarak gerçekleşmektedir (EGİAD, 2007: 82). Dönem içerisinde GSMH ve istihdamda sanayi ve hizmet sektörünün payı artarken, tarımın payı azalmaktadır. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıkların neticesinde gerek yerli sermaye, gerekse de yabancı sermaye yatırımlarının sektöre uğramasından dolayı sanayi sektöründe arzu edilen büyüme seviyelerine ulaşılamamaktadır (İTO, 1989: 37).

1960'lı yılların sonlarında IMF, pek çok nedenden ötürü devalüasyon önerisinde bulunmaktadır. O yıllarda dış ticaret açığının yükselmesi, TL'nin değerlenmesi ve benzer sebeplerden dolayı IMF'in devalüasyon önerisine dönemin hükümetinden red yanıtı gelmektedir. Ancak seçimden sonraki süreçte ekonomik sorunların artmasından ötürü 10 Ağustos 1970'de alınan istikrar önlemleri kapsamında bir devalüasyon gerçekleştirilmektedir (Sevgi, 1994: 68).

1973 sonrasında ülkede uzun soluklu bir gelişme perspektifi doğrultusunda en önemli hedeflerin başında AET üyesi bir ülke olmak ve 1970'de imzalanmış olan "Katma Protokol" ile "Gümrük Birliği" hedeflenmektedir (Tokgöz, 2007: 183). Bu sayılan hedeflere ulaşmak için kalkınma stratejileri sektörel olarak yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyduğundan, hem üretim yapısında bazı değişiklikler, hem de

sağlıklı bir gelişmenin sağlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Unay, 2001: 90). Plan doğrultusunda, ülkedeki sanayinin mevcut durumunun üzerine çıkabilmesi için, ithal ikame politikalarından ziyade, ihracata dönük politikalara ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmektedir (İTO, 1989: 37).

Bu dönemde hükümetin ithal ikameci anlayıştan ziyade, ihracata yönelik politikalara yönelme nedenlerini; AET şartlarına daha hızlı uyum sağlama, dış ticaretin sağlıklı bir dengeye oturtulması, dış etkilerden eskiye nazaran daha az tesirinde kalan ihracat yapısının oluşturulması ve ödemeler dengesinde dövizli olan kredilerin marjlarının azaltılması şeklinde sıralamak mümkündür (Yenal, 2003: 211).

70'li yıllar ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan büyük problemlerin ortaya çıktığı istikrarsız bir dönemdir. İktisadi bakımdan 24 Ocak istikrar programına ve politik olarak da 12 Eylül 1980 askeri harekâtının olduğu bu dönem planlı kalkınma aşamalarının III. ve IV. beş yıllık dönemlerine denk gelmektedir. 1960'daki ve 1980'deki askeri müdahalelerde ekonomide bir yön değişiminden söz etmek mümkündür. Nitekim 1960 askeri harekâtı sonrasında liberal söylem, yerini planlı bir kalkınma stratejisine terk ederken; 1980 askeri harekâtından sonra ise, liberal söylem ve piyasa ekonomisi ile birlikte yeniden dünya ekonomisine eklemlenme gayretleriyle ivme kazanan değer konumuna gelmektedir. Keynesyen düşüncede de olduğu gibi, ekonomide eksik rekabet şartlarının varlığından dolayı, bu piyasalardaki aksaklıklardan ve başarısızlıklardan dolayı, ekonominin kendi kendine bir dengeye oturamayacağını savunduğundan, kamu harcamaları yoluyla da devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliğini savunmaktadırlar (Unay, 2001: 104).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın olduğu dönemde ortalama olarak %7,4 civarında öngörülen büyüme hızı %6,5 olarak gerçekleşmektedir. Sanayi sektörü büyüme hızı %11,4 şeklinde öngörülürken, bu büyüme hızı da ortalama olarak %9,9 civarında gerçekleşmektedir (Eren, 1989: 51). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı temel olarak, ara mallar ve yatırım malları sanayisine yoğunlaşmaya ve bu sanayilerin hızlı bir şekilde ivme kazanması öngörülmektedir. Ancak her ne kadar strateji ve planlamalar bu doğrultuda olsa da, arzu edilen beklenti karşılanamamakta, hem de gelişme öngörülerinin çok altında kalmaktadır. Sözü edilen yetersiz gelişme ve beklentilerin karşılanamamasının bazı nedenleri vardır. 1970'deki devalüasyon ile birlikte ihracatta artış ve işçi dövizini girişlerinin hızlı bir şekilde artması ve ayrıca

yabancı ülkelerden kolay bir şekilde kredi temini gibi nedenler döviz bolluğuna sebep olmakta ve ithalatın normal seyrinin üzerinde olması herhangi bir sorun oluşturmamaktadır (Hatiboğlu, 1993: 116).

Üretim açısından gerekli olan girdileri ithal etmenin daha kolay ve karlı olması, sanayi mallarının arasında yerel malların üretimlerinin düşmesi gibi sebeplerde bunlara verilebilecek önemli örneklerdendir (Apak, 1993: 177). Ayrıca 1973 yılına gelindiğinde Petrol Krizi'nin baş göstermesi de ödemeler dengesinde bir dengesizliği ortaya çıkarmaktadır. Krizin etkisiyle petrol fiyatlarının tavan yapması sonucunda sanayileşmiş ülkelerin kendi mallarının maliyeti artınca, ihraç mallarının fiyatlarında yükselmeye neden olmakta ve bu durum enflasyonu da beraberinde getirmektedir (Hatiboğlu, 1993: 116). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı da ödemeler dengesi açıklarının bir hayli güç bir duruma gelmesine neden olmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ülkede ekonomik problemler bir hayli artmaya başlamakta, hem ödemeler dengesi, hem de sanayide kapasite kullanımında düşüşler yaşanmaktadır (Unay, 2001: 96).

Yaşanan bu gelişmeler, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine karşı eleştirel seslerin yükselmesine neden olmakta ve bu strateji sorgulanmaya başlanmaktadır. Yaşanan tüm bu negatif durumlara sosyal ve politik açıdan istikrarsızlığın da eklenmesiyle birlikte o dönem büyük krizlere sahne olmaktadır. Ekonominin tekrar ivme kazanarak işler bir duruma getirilmesi amacıyla alınan 24 Ocak 1980 kararları ve sonrasında 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı ülkede yeni bir dönemin açılmasına neden olmaktadır (Yenal, 2003: 218).

3.6. 1980-1994 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ: SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Türkiye, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine, Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında yürütülen gelişme atılımlarının başarıya ulaştırılması ve sürdürülmesi gibi temel bir çabanın dışında, büyük iç ve dış sorunların baskısı altına girmektedir. Toplum, bu aşamada derlenip toparlanma ve ertelenemeyecek boyutlara ulaşmış olan temel sorunları çözme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır (DPT, 1979: 3).

12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı öncesi ülkenin pek çok yerinde cereyan eden olaylar bu planların tam anlamıyla yerine getirilememesine neden olmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı ile başlayan ve çalkantılı bir dönem sonrasında 1982

yılında yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden sonra 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimi Anavatan Partisi iktidarı kazanmakta ve Aralık ayında hükümet göreve başlamaktadır (Aydın, 2006: 131).

V. Plan'ın Ocak 1984'te yürürlüğe girmesi gerekmektedir, Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal; kendi partisinin hazırladığı ve hükümetin programına uygun olabilecek bir "Plan" hazırlamak ve bununla zaman kazanmak amacıyla önce 1984 yılı için bir "geçiş programı" hazırlayarak yürürlüğe koymaktadır. Sonrasında ise 1985-1989 yıllarını kapsayan bir şekilde V. Plan'ın hazırlıklarına girişilmektedir. 1984 Programı büyüme hedefi %6,1 olarak öngörülürken, gerçekleşme %7,1 düzeyinde olmaktadır (Tokgöz, 2009: 207). Geçmiş planlarda genel olarak öngörülerin altında olabileceği düşünülen büyüme hedefi o dönem ilk defa öngörülerin üzerinde olmaktadır. Beşinci Plan dönemi planlama tarihi açısından en şanslı dönem olarak nitelendirilebilir. Bunun nedeni ise; geçmişe kıyasla Özal hükümeti hazırlamış olduğu planı kesintisiz bir şekilde beş yıl uygulama imkânı bulmuştur (DPT, 1989: 5).

3.6. 1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

Anavatan Partisi'nin 1985-1989 yıllarını içeren Beşinci Plan dönemi açısından öngörülen başlıca ekonomik ve sosyal hedefleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Önder vd., 1993: 192; Tokgöz, 2007: 208; Unay, 2001: 113):

- GSYİH; piyasa fiyatları doğrultusunda yılda ortalama olarak %6,3 civarında büyüme,
- Tarım büyüme hızı %3,6 civarında, endüstride %7,5 civarında ve hizmetlerde ise %6,5 civarında büyüme,
- Bu iki amaç doğrultusunda 1989 yılı sonuna göre, GSYİH'da tarımın payı %15,5 civarına inerken, sanayinin payı ise %33,7 civarına çıkarılacak,
- Dış tasarruflardan elde edilen tasarruflar, toplam tasarruflar içerisindeki payı %11,8 düzeyinden, dönem sonunda bu %6,3 düzeyine düşürülecek ve iç tasarrufların GSMH içerisindeki oranı 1989'un dönem sonunda %20,5 düzeyine çıkarılacak,
- 1989'un dönem sonunda dış ticaretteki açık 3,8 milyara, cari işlemler açığı ise 1,4 milyar dolar civarında gerçekleşecek.

Bu temel amaçlara ulaşmak için Anavatan Partisi hükümeti, 1984 yılı ile birlikte iki temel hedefi öncelik olarak belirlemektedir. Bu hedeflerin ilki ve en önemlisi; enflasyonu mevcut durumunun aşağısına çekmektir. Diğer önemli hedef ise; ödemeler bilançosu ile ilgili sorunu çözmektir. Özal hükümeti genel olarak devletin ekonomiye müdahalelerini olabildiğince asgari düzeye indirerek, serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda temel iktisat politikaları uygulamayı hedeflemektedir (Önder vd., 1993: 193).

Bu dönemde, sıkı para politikası uygulanarak mevduata pozitif reel faizin sağlandığı,, doğrudan ve özel yabancı sermayenin tüm faaliyet alanlarında serbestliğin getirildiği, KİT'lerin özelleştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir., Kamu yatırımlarının gerekli görülen altyapı harcamalarında kullanılması, günlük döviz kuru ilanına geçilmesi ve döviz işlemlerinin serbest hale getirilmesi, ithalatın serbest hale getirilmesi, ihracatın fonksiyonlu bir hale getirilmesi, altın ithalat-ihracatlarının serbestîsi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) açılması ve işlemeye başlaması bu dönemin önemli gelişmelerinden bazılarıdır (Tokgöz, 2007: 208).

1980'de Ortadoğu'da başlayan İran-İrak Savaşı ve o savaşın bitmesinden iki yıl sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte Irak'a yapılan ambargo ve askeri harekât gerek ülke ihracatını, gerekse de ekonomiyi bir hayli kötü yönlü etkilemektedir. Körfez Savaşı süresince petrol fiyatlarının istikrarsız seyretmesi Ortadoğu ülkelerine yapılacak ihracatın kötü etkilenmesine neden olmaktadır (Apak, 1993: 188; Aydın, 2006: 143).

Gerek terör, gerekse de Ortadoğu'daki hareketlilik ve ülkedeki siyasi çalkantılar 90'lı yılların zorlu geçeceğinin bir göstergesi niteliğindedir. Beşinci Plan'ın son yılı olan 1989 yılının ortalarında Başbakan Turgut Özal başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulu Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Temel hedef ve stratejilerini kabul ederek Bakanlar Kurulu'nun onayına sunmaktadır. Hükümet'in son rötuşlarını yaptığı Altıncı Beş Yıllık Plan 22.06.1989 yılında TBMM tarafından onaylanmaktadır (Aydın, 2006: 155).

1980 Askeri Harekâtı'nın Genelkurmay Başkanı ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin bitmesinden sonra Başbakan Turgut Özal Cumhurbaşkanı olmaktadır. Anavatan Partisi Genel Başkanlığı'na Yıldırım Akbulut gelmektedir.

Yıldırım Akbulut’a o dönem “kukla başbakan” gibi bir takım yakıştırmalar yapılmaktadır. Başarısız bir başbakanlık dönemi sonrasında Turgut Özal’ın Başbakanlığı döneminde Dışişleri Bakanı olan Mesut Yılmaz Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olmaktadır (Apak, 1993: 190).

Mesut Yılmaz muhalefetin artan erken seçim çağrısına olumlu bir yanıt vermekte ve 1991 senesinde erken seçime gidilmektedir. Seçimden Doğruiyol Partisi 1. Parti olarak çıkmakta ve hükümeti kurma görevi Doğruiyol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel’e verilmektedir. Süleyman Demirel koalisyon hükümetini Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile kurmaktadır (Önder vd., 1993: 204). 1991 yılını ekonomik açıdan kötü bir yılı olarak değerlendirmek mümkündür. 1991, hem Körfez Savaşı hem de erken seçime gidildiğinden olağandışı olaylara sahne olmaktadır (Unay, 2001: 126). Sonrasında Turgut Özal’ın vefatı ile birlikte Cumhurbaşkanlığına Başbakan Süleyman Demirel geçmektedir. DYP ve SHP’nin kurmuş olduğı koalisyon hükümetinin, öngördüğü hem ekonomik hem de sosyal hedef ve politikaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Zencirkıran, 2006: 270):

- Halkın o dönemin tabiri ile “enflasyon canavarı” ndan kurtarılması ve geçim sıkıntısının kısa zaman içerisinde çözülmesi,
- Hükümetin denk bütçe anlayışını benimseme hedefinde olması,
- Dışa açık bir piyasa ekonomisinin tesis edilme gayreti,
- Toplumsal refahı toplumun tüm kesimlerine yaymak ve gelir dağılımında ortaya çıkabilecek çarpıklıkları ortadan kaldırmak için tüm tedbirlerin alınması.

Beşinci Plan’ın meydana getirdiğı negatif neticelerden dönemin hükümeti ders almışçasına Altıncı Plan’da; “Hızlı, dengeli ve istikrarlı kalkınma aşamasında gelir dağılımını tesis etmek, işsizlik, bölgesel gelişmişlik düzeylerini asgariye indirmek” Altıncı Plan’ın önemli amaçları olmaktadır.

3.6.2. Dönemin Genel Analizi

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile Türkiye’de dışa açık ihracata dayalı sanayileşme stratejilerinin uygulamaya geçirildiğı görülmektedir. İthal ikameci sanayileşme stratejilerinden ve devletçi uygulamalardan vazgeçilmektedir. KİT’lerin özelleştirilmesine yönelik politika ve uygulamalar yürürlüğe konulmaktadır.

Kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili olarak, 8 Haziran 1984 tarih 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2 Nisan 1987 tarih 3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların TBMM’ce Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Yasa ve 21 Kasım 1994 tarih 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Yasa ile önemli düzenlemeler yapılmaktadır.

233 sayılı KHK’de kamu iktisadi teşebbüslerinin kapsamı daraltılmaktadır. 233 sayılı KHK ile yapılan düzenlemede; kamu kaynağı kullanmak suretiyle mal ve hizmet üretiminde bulunan genel ve katma bütçeli idarelere ait iktisadi kuruluşlar KİT kapsamı dışında tutulmaktadır. Atatürk Orman Çiftliği **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** (AOÇ), T.C. Merkez Bankası, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** T.A.O., Türkiye İş Bankası A.Ş., Devlet Sanayi İşçi ve Yatırım Bankası A.Ş.(TKB), İller Bankası Genel Müdürlüğü ve İl Özel İdareleri ve Belediyelerin sermayelerinin yarısından fazlasına tek başına veya birlikte sahip oldukları iktisadi teşebbüsler de kapsam dışında bırakılmaktadır.

3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların TBMM’ce Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Yasa ile T.C. Merkez Bankası KİT kapsamı dışında bırakılmaktadır.

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Yasa ile Kamu İktisadi Kuruluşlarını tanımlayıcı unsur olarak faaliyetlerinde kamu yararının gözetilmesi ve ürettikleri mal ve hizmetlerin imtiyaz sayılması esası getirilmektedir. 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Yasa ile yapılan değişikliğe paralel olarak 233 sayılı KHK’nin ekindeki Kamu İktisadi Kuruluşları yeniden tespit edilmekte ve TCDD, DHMİ, TEKEL, Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve T. Telekomünikasyon A.Ş. KİK statüsünde bırakılmaktadır. Daha önce KİK statüsünde olan THY, ÇAYKUR ve TİGEM’e İktisadi Devlet Teşekkülü statüsü kazandırılmaktadır.

Tablo 6’da 1980-1994 dönemine ilişkin GSMH, enflasyon, büyüme hızı ve kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin GSMH içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 6: 1980-1994 Türkiye Ekonomisi

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	Enflasyon	Büyüme(1998 bazlı)	Kamu Harcamaları / GSMH	Kamu Gelirleri / GSMH
1980	5.303.000	93.7	-2.4	21.6	18.6
1981	8.022.700	27.1	4.9	20.4	19.2
1982	10.611.900	26.3	3.6	16.6	15.3
1983	13.933.000	37.1	5.0	20.9	19.3
1984	22.167.700	49.7	6.7	19.3	17.0
1985	35.350.300	44.2	4.2	18.4	16.9
1986	51.184.800	30.7	7.0	16.2	14.0
1987	75.019.400	55.1	9.5	17.1	13.9
1988	129.175.100	61.6	2.1	16.6	13.6
1989	230.369.900	64.3	0.3	16.9	13.6
1990	397.177.500	60.4	9.3	17.2	14.2
1991	634.392.841	71.1	0.9	20.9	15.6
1992	1.103.604.909	66.0	6.0	20.4	16.1
1993	1.997.323.000	71.1	8.0	24.6	17.9
1994	3.887.903.000	125.5	-5.5	23.2	19.3

Kaynak: TÜİK, **Ekonomik Göstergeler** (tuik.gov.tr).

Bu dönemin üretim, genel denge, kamu finansmanı ve ödemeler dengesi ile ilgili belirleyici hedeflerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Karan ve Karacabey, 2003: 107):

- GSMH; sabit fiyatlarla yılda ortalama %7 civarında büyüme,
- Tarımda %4,2, sanayide %8,4 ve hizmetlerde %6,9 civarında büyüme,
- Bu hedefler doğrultusunda GSYİH içinde tarımın payının %13,9’a inerken, sanayinin paylarının ise %39 civarında yükselmesi,
- Üretim endüstrisinde tüketim ara mallarının payının düşürülmesi, yatırım malların payının artırılması hedeflenmektedir. 1989’da yatırım mallarının payı dönem sonunda %18,7 olarak hedeflenmektedir.
- Toplam tüketimin payının %74’ten, dönem sonunda %69,3 düzeyine inmesi hedeflenmektedir.

- Öngörülen sabit sermaye yatırımlarının sektörlere dağılımı; Konut %21,5, imalat %20, ulaştırma ve haberleşme %19,2, enerji %10,9 ve tarım %7,9 olarak öngörülmektedir.
- Söz konusu dönem için öngörülen yatırım hedeflerinin yakalanması için, yurtiçi toplam tasarrufların yılda %10,6, kamu tasarruflarının %9,6 ve özel tasarrufların ise %11,1 civarında artması beklenmektedir. Bu şekilde yurtiçi tasarrufların GSMH'ye oranı %26'dan % 30,7 seviyesine yükselecektir.
- Dönem sonunda dış ticaret açığı 3,8 milyar olarak gerçekleşirken cari işlemler dengesi fazlalık vererek 2,1 milyar dolara yükselmesi hedeflenmektedir.

Ancak arzu edilen başarı ne yazık ki elde edilememektedir (Zencirkıran, 2006: 278). 1990 sonrası kamu kesiminde açıklar hızlı bir şekilde artış göstermekte, dönemin hükümeti bu açıkları iç borç, dış borç ve Merkez Bankası'ndan temin etmeye çalışmaktadır. Ayrıca vergi reformu gerçekleştirilememektedir (Karan ve Karacabey, 2003: 109). Tüm bunların sonucunda enflasyon rekor düzeylere varmakta ve ülke içerisindeki gelir dağılımındaki adaletsizlik sonrasında büyüme sağlanamamaktadır. Büyüme oranların da ise beklenilenin tersine istikrar sağlanamamaktadır. Günümüzde hala bile tartışma konusu olan koalisyon hükümetleri uzun soluklu önlemlerden ziyade, dönemi ve uygun tabir ile “günü kurtarma” anlayışına gidildiğinden hem ekonomide hem de siyasette istikrarsızlık baş göstermektedir (Aydın, 2006: 148).

1994'e gelindiğinde ülkede artan faiz ve ortaya çıkan ekonomik sıkıntılardan sonra Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından olan Moody's ve Standart and Poors'un Türkiye'yi kabul edilebilir risk düzeyinin altında göstermelerinden dolayı piyasalarda ani ve hızlı dalgalanmalar yaşanmaktadır. Yapılan bu değerlendirme yalnızca ülkemizin borçlanma olanaklarını sınırlandırmakla kalmamakta aynı zamanda spekülative yabancı sermayenin de ülke dışına çıkmasına sebep olduğundan, TL'de büyük düşüş yaşanmaktadır (Yenal, 2003: 231). Bunun sonucu olarak 26 Ocak 1994'de büyük bir kriz baş göstermektedir. Hızlı, kontrolsüz liberal uygulamalar neticesinde ekonomide ortaya çıkan bu kriz sonucu Koalisyon Hükümeti zorunlu bir şekilde 5 Nisan Kararlarını yürürlüğe koymaktadır.

5 Nisan 1994 kararları, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari ve kamu açığı makroekonomik dengesizliklerin boyutunu görmek bakımından yeterlidir. Orta ve uzun dönemde sürdürülemeyecek olan bu yapı ve politikalar 1994 yılının Nisan ayında içine düşülen ağır iktisadi krizin ortaya çıkmasındaki en büyük nedenlerdendir (Unay, 2001: 151).

KİT'lerin reforma tabi tutulmasına yönelik girişimler 1990'lı yıllardan sonra politika gündeminde üst sıralarda yer almakta, 1994 yılında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Yüksek Kurulu oluşturularak özelleştirme uygulamalarına hız verilmektedir. KİT'lerin ekonomideki etkinlikleri özellikle 2000'li yıllardan günümüze önemli ölçüde azalmaktadır. KİT'ler tarafından yaratılan katma değer GSYİH içerisindeki pay, her geçen gün daralmaktadır. Artan özelleştirme uygulamalarına bağlı olarak, kamunun toplam istihdam içindeki payı giderek azalmaya başlamaktadır. Özelleştirme programlarına bağlı olarak kamu iktisadi teşebbüslerinin sayılarının her geçen gün azaldığı görülmektedir.

3.7. 1995-2000 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ

1995'te ihracat, ithalatın bir hayli gerisinde kalmakta ve o yıl içerisinde dış ticaret açığı ortalama olarak 9 milyar dolar artarak 14 milyar dolar civarında olmaktadır. 1995 yılı içerisinde Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmakta, 1 Ocak 1996'da ise yürürlüğe girmektedir. 1995'te koalisyon hükümetinde ortaya çıkan huzursuzluklar ve bazı görüş ayrılıkları sonrasında hükümet dağılmakta ve yeni bir hükümet kurulamamaktadır (Karan ve Karacabey, 2003: 122).

24 Aralık 1995 yılında yapılan erken seçimde Refah Partisi (RP) birinci parti olarak çıkmakta ancak tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu yakalayamamaktadır. Hükümeti kurma görevi Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a verilmektedir. Erbakan hükümeti 1996 Haziran ayında DYP ile koalisyon hükümeti kurmaktadır (Aydın, 2006: 154). Erbakan hükümeti iktidara gelmeden önce Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1995-1999 yıllarını kapsayacak biçimde hazırlanarak 1 Ocak 1995'te yürürlüğe konması gerekmektedir. Ancak ülkenin 1994 yılından kalma ekonomik krizin etkilerini tam olarak üzerinden attığını söylemek mümkün değildir. Yaşanan ekonomik depremden sonra dengeler yeniden kurulmadan ileriye dönük hedef ve kararlar ortaya koymak mümkün olmayacağı düşünülmekte ve Yedinci Plan'ın yürürlüğe girmesini bir yıl erteleyen bir yasal düzenleme yapılmaktadır.

Sonrasında ise “1995 Yılı Geçiş Programı” hazırlanmaktadır ve Bakanlar Kurulu’nun onayı ile yürürlüğe girmektedir. Programın dayandığı amaç ve hedefleri aşağıda sıralanmaktadır (Tokgöz, 2009: 257):

- Makroekonomik istikrarı tesis etmek,
- Ekonomik büyümeyi “sürdürebilir” bir zemine oturtmak,
- Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği uyumunu sağlamak,
- Ekonominin küresel alanda rekabet gücünü artırmak,
- Küreselleşme ve bölgesel bütünleşme sürecine katılmak,
- Yapısal reformları hayata geçirmek.

RP’nin iktidar olması sonrasında, RP’nin rejiminin karşısı olan bir parti olarak tanımlanması ve Genel Başkan Erbakan’ın “Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak, kanlı mı olacak, kansız mı olacak” şeklindeki konuşmaları piyasalarda bir askeri müdahalenin olabileceği endişesini taşımakta ve bu da istikrarsız bir durumun baş göstermesine neden olmaktadır. Beklenen olmakta ve 28 Şubat 1997’de MGK’da hükümet mektup ile açık bir şekilde uyarılmaktadır. Bu durum sonrasında Başbakan Erbakan istifasını Cumhurbaşkanı Demirel’e sunmaktadır (Aydın, 2006: 156). Ortaya çıkan bu karışıklık durumu ve politik gerginlik girişimcilerin önünü tıkamakta ve uzun dönemli yatırım olanaklarının sektöre uğramasına neden olmaktadır. Öte yandan, hükümetin uyguladığı popülist ekonomi politikaları ve tarım sektöründe verilen teşvikler arttırılmakta, kamu personeline yüksek oranda maaş ve ücret artışları uygulanmaktadır. Tüm bu ekonomi politikalarına karşın ekonomide arzu edilen iyileşmeler olmamaktadır (Zencirkıran, 2006: 291).

1998 yılının ilk yarısı ile birlikte Türkiye ekonomisinde faiz dışı bütçe disiplini sağlanmakta ve enflasyon düşme eğilimine doğru yönelmektedir. Hazine; gelir, gider ve borçlanma amacıyla üçer aylık hedefleri açıklamakta, bütçe planına uygun bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) parasal bir program hazırlamaktadır. Bu durum ekonomi hakkında pozitif düşüncelerin artmasına önayak olurken, hükümetin halk nezdinde kredisini de yükseltmektedir (Karan ve Karacabey, 2003: 140). Fakat 1998 Kasım’ın da Başbakan Mesut Yılmaz hükümetinin düşürülmesi sonrası alınan erken seçim kararı ile birlikte ekonomi, hem iç hem de dış dengeler bakımından olumsuz etkilenmektedir. O yıl büyüme hızı %3,8, enflasyon oranı ise %54,3 olmaktadır (Yenal, 2003: 258).

Milenyuma bir kala 17 Ağustos ve 12 Kasım'da Marmara depremleri ülke ekonomisinde önemli düzeyde kayıpların olmasına neden olmaktadır. O yıl içerisinde artan reel faiz oranları, kamu kesiminde açığın bir hayli artmasına, borç-faiz döngüsünün sürdürülemez bir boyuta gelmesine neden olmaktadır. Tüm bu gelişmeler kapsamında 2000-2002 dönemini içeren program 9 Aralık 1999'da uygulamaya konulmakta ve bu program IMF'nin 3 yıllık bir süreyi kapsayacak bir şekilde stand-by anlaşması ile desteklenmektedir.

IMF ile 2000-2002 yılları arasında 3 yıllığına imzalanan bu anlaşma 2001'de sona ermekte ve 2002 ile birlikte üç yıllık bir dönem (2002-2004) için yeni bir stand-by anlaşması yapılmaktadır. Nihai olarak Ocak 2000'den başlayan ve 3 yıllık bu anlaşma beş yıllık bir anlaşma haline gelmektedir. (Zencirkıran, 2006: 296).

Tablo 7'de 1995-2007 dönemine ilişkin GSMH, enflasyon, büyüme hızı ve kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin GSMH içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 7: 1995-2000 Türkiye Ekonomisi

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	Enflasyon	Büyüme(1998 bazlı)	Kamu Harcamaları / GSMH	Kamu Gelirleri / GSMH
1995	7.854.887.000	76.0	7.2	22.0	17.9
1996	14.978.067.000	79.8	7.0	26.4	18.2
1997	29.393.262.000	99.1	7.5	27.4	19.8
1998	53.518.332.000	69.7	3.1	29.2	22.1
1999	78.282.967.000	68.8	-3.4	35.9	24.2
2000	125.596.129.000	39.0	6.8	37.2	26.6
2001	176.483.953.000	68.5	-5.7	45.7	29.2
2002	275.032.366.000	29.7	6.2	42.1	27.5
2003	356.680.888.000	18.4	5.3	39.4	28.1
2004	428.932.343.026	9.4	9.4	32.9	25.8
2005	486.401.032.000	7.7	8.4	30.0	28.4
2006	575.783.962.100	9.7	6.9	30.9	30.1
2007	468.465.111.800	8.4	4.7	43.6	40.6

Kaynak: TÜİK, Ekonomik Göstergeler (tuik.gov.tr).

3.8. 2000 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

Milenyum tüm insanlar açısından bir umut ve yeni bin yılın başlangıcı olarak görülse de; ülkede milenyumun başlaması ile birlikte ardı ardına yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ülke ekonomisi açısından şok etkisi yaratmaktadır.

3.8.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

Öncelikle 2000 yılının Kasım ayı başlarında bankacılık kesimine dönük olarak yeni düzenlemelerin hız kazanmasıyla, bankaları açık pozisyonlarını kapatma hususunda ani karar alma içerisine sokmakta ve Kasım'ın sonlarına doğru bir likidite krizi meydana gelmektedir. Durum böyle olunca, 2000 Kasım Krizi'ni bir likidite krizi şeklinde nitelendirmek mümkündür (Kahraman, 2012: 198).

Likidite ile ilgili sıkıntı içerisindeki bankaların açık pozisyonlarını hazine kâğıtları yoluyla fonlama yoluna başvurmaları o dönemin bazı bankalarına oldukça büyük çaplı zararlar yaşatmakta ve o dönem içerisinde günlük faiz hadleri normal seviyelerinin çok üzerine çıkarmaktadır. Krizin etkilerinin mali kesime yansması ile birlikte kriz bir hayli derinleşmektedir. Krizin derinleşmesiyle birlikte, iki haftalık periyotta TCMB'den 5,5 milyar dolar civarında döviz rezervi çıkışı olmaktadır. O tarihlerde bankalar arası para piyasasında gecelik borçlanma faizleri %210 civarına yükselmektedir (Turan, 2011: 70).

21 Şubat 2001 tarihinde yürürlüğe konulan “Dalgalı Kur” politikası ve dönemin “İthal Bakan” olarak nitelendirilen Devlet Bakanı Kemal Derviş'in “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın uygulamaya konulmasıyla birlikte piyasalara verilen güvende bu noktada birleşince TL güçlenmeye başlamaktadır. Bu çıkış süreci 2002 yılının ilk dört ayında da sürmektedir (Tokgöz, 2009: 300).

O yıl içerisinde genel olarak dünya ekonomisinde büyüme hızlarında yavaşlamalar olmaktadır. Bu durumun yansması olarak ülkede ise daralma yaşanmaktadır.

3.8.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

2002'nin başında ekonomi yönetimi, IMF'den de onay alınarak “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında 2002-2004 yılları arasını kapsayacak bir biçimde bir takım yeni düzenlemelere gidilmektedir. Bu yıllarda da dalgalı döviz kuru uygulaması sürdürülürken, ekonominin ani dalgalanmalara ve şoklara karşı mukavemetinin artırılması ve krizler karşısında kırılgan bir yapının güçlendirilmesi için tedbirler öne çıkarılmaktadır (Sungur, 2015: 245).

Devletin sorunlarını çözmekte gerekli olan yasal ve kurumsal çerçevenin çizilmesiyle ekonomiye yansıyan olumlu etkileri olmaktadır.

Tablo 8’de güçlü ekonomiye geçiş programının temel unsurları, programın hedefleri, programın uygulama araçları ve programın sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 8: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Programın Unsurları	Programın Hedefleri	Programın Uygulama Araçları	Programın Sonuçları
Yapısal yenilemeler	TCMB’nin özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	TCMB Kanunu, doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelik düzenleyici kurum yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, şeker üst kurullarının oluşturulması
Bankacılık Sistemi Reformları	Sağlam bankacılık sistemi rasyolarının oluşturulması	Bankacılık kanunu	BDDK’nın kurulması, TMSF’ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar için orta vadeli perspektif sağlanması	Kur sistemleri	Dalgalı kur sistemine geçilmesi, yönetimli dalgalanma, örtülü kur çıpasının uygulanması
Ekonomik Büyüme Stratejileri	Sıkı maliye politikası, antienflasyonist yaklaşım, istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek Oranlı Faiz Dışı Fazla, Cari Açık/Milli Gelir oranının kontrolü ve finansmanı	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansması

Kaynak: Kaya, 2013: 28.

2002’den sonra Türkiye ekonomisini krizden kurtulabilmek adına önemli sayılabilecek adımlar atılmaktadır. 2003 ile birlikte küresel ortamın da vermiş olduğu destek ile tekrar büyüme sürecine girilmektedir. Ülkede makroekonomik istikrarı rayına oturtacak, ekonomiyi esnek duruma getirebilecek, etkin ve verimli bir yapıya kavuşturabilecek yapısal reformlarla beraber uygulanacak olan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde, ekonomi açısından güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlanmış bulunmaktadır..

İstikrar programları, genel olarak mali disiplini korumaya dönük olarak geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu programı hayata geçirebilmek için kamu

harcamalarında bazı kısıtlamaya dönük önlemler alınmaktadır. 2000 senesinin tamamında personel maliyetlerinde yapılan azaltma ve diğer cari harcamalardan yapılacak olan kısıtlamalardan GSMH'nin %0.3'ü civarında harcama tasarrufu öngörülmektedir. Programın başarıya ulaşması maksadıyla, kamudaki harcamaların kontrolünün sağlanması ve tasarruf amaçlanmaktadır. Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bu programın uygulanmasına engel olmakta ve 2001'deki cari harcamalardaki artış oranı %50.1 ile 2000-2011 döneminde zirve noktasına ulaşmaktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra kamu maliyesinde disiplin ve denetimi kontrol altında tutmak için önemli sayılabilecek önlem paketleri yürürlüğe girmektedir. Bu kapsamda, 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşama şeklinde açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden canlandırılması için kaynak temin sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin tesis edilmesi amaçlanmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2001: 5).

3.8.3. AK Parti Dönemi

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimler sonrasında hükümette yer alan DSP, MHP ve ANAP baraj altında kalarak meclise girmeye hak kazanamamaktadır. İlk kez seçime giren Recep Tayyip Erdoğan liderliğini yaptığı Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) %34,4 oy alarak TBMM'de 364 sandalye sayısı ile birinci parti olmaktadır. CHP ise 178 milletvekili (%19,4) almaktadır (Kaya, 2013: 30).

Kamu giderlerinin disipline edilebilmesi için tasarrufun tesis edilmesi ve Kamu Tasarruf Genelgesinin titizlikle uygulanması, kamu harcamalarındaki artışın kur ve fiyat artışlarının altına düşürülerek GSMH'nin %1,5 oranında tasarruf sağlanması, kamuda bütün kesimleri ilgilendirmeyen ve ücret adaletini hedeflemeyen münferit maaş ve ücret artış taleplerinin göz önünde bulundurulması gibi yollara başvurulmaktadır. 2003 yılının Nisan ayında IMF'ye sunulan "Niyet Mektubu" nda; kamu kurumlarındaki personel giderleri gibi bazı gider kalemlerinin ödeneklerin üstünde yapılabilmesi yetkisinin kaldırılacağı yer almaktadır. Ayrıca, kamu personelinin ve memurların maaşlarının geriye dönük bir endekse tabi tutulamayacağı ve maliyenin etkinliğini artırabilecek türdeki reformların uygulanacağı bildirilmektedir (Kanca ve Bayrak, 2014: 130).

2000 sonrası genel hatlarıyla ele alındığında; ekonomik büyüme bakımından dalgalı ve istikrarsız bir büyümenin varlığından söz edilebilir. 2000 yılındaki

%6.8'lik bir büyüme sonrasında 2001 krizi ile birlikte Türkiye Ekonomisi %5,7 civarında bir daralma yaşamaktadır. Kriz sonrasındaki yıllar olan 2002 ve 2003 yıllarında ise; %6,2 ve %5,3 civarında bir büyüme kaydedilmektedir. 2004 - 2005 yılları arasında ülke ekonomisi %10'lara varan bir büyüme kaydetmekte, ancak sonrasındaki üç yıl içerisinde bu büyüme performansları oldukça yavaşlamaktadır.

2008 Küresel Krizin sonucu olarak 2009 yılında %4,8 civarında bir küçülme yaşanmaktadır. 2010 ve 2011 yıllarındaki krizden sonra toparlanma sürecine giren ülke ekonomisi %9'u aşan bir performans sergilemektedir. Ancak göze çarpan önemli bir husus, özellikle son 3 yılda ekonomik büyümenin ciddi bir şekilde yavaşlamış olmasıdır. 2012 yılında %2,1 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2013 yılında Gezi Parkı olayları sonrası %4,2, 2014 yılında da %2,9 civarında bir büyüme performansı gerçekleştirmektedir.

Ülkemizin kuruluşu olan 1923 ile 2013 yılları arasında yıllık büyüme ortalamalarının % 4,6 civarında olduğu ele alındığında, bilhassa 2013 sonrası büyüme performanslarının ortalamanın altında kaldığını söylemek mümkündür. AK Parti hükümetlerini dönem olarak incelendiğinde; 2003-2007 yıllık ortalama % 7,5, 2007-2011 (2009 krizinin de etkisiyle) ortalama % 2,4, 2011-2014 ortalama % 4,5 büyüme gerçekleşmektedir. Genel olarak 2000-2014 arası dönemde ise; 2000 yılı sonrası dönemde ortalama büyüme yıllık % 4,3 olarak, 2002 sonrası dönemde ise yıllık % 4,9 civarında gerçekleşmektedir (Sungur, 2015: 248). 2015'te % 4,0 civarında büyüme gösteren ekonomi, ana sektörler itibarıyla, tarım olumlu seyreden iklim şartlarının da etkisiyle % 7,6, hizmet sektörü % 4,8, sanayi sektörü ise % 3,3 civarında büyüme göstermektedir. GSYH içinde tarım sektörünün payı 0,6 artış ile birlikte %8,6 civarına yükselmektedir. Sanayi sektörünün payı 0,6 düşüşle % 26,5'e gerilemektedir, hizmet sektörünün payı aynı seviyede (%64,9) kalmaktadır (TOBB, 2016: 23).

Dünyanın büyümememe sorunu ile karşı karşıya kaldığı milenyum sonrası, Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama olarak % 4'ün üzerinde büyüme performansı ile öne çıkmaktadır. Fakat 2016 yılında ülke ekonomisinin büyüme hızında belirgin bir yavaşlamanın görüldüğü bir gerçektir. Ülke ekonomisi 2016'nın üçüncü çeyreğinde 2015'in aynı dönemi ile kıyaslandığında %1,8 civarında küçülmektedir. TÜİK'in hesaplama yönteminde revizyona giderek açıklamış olduğu veriler doğrultusunda bir

önceki çeyreğe kıyasla %2.7 civarında bir daralma kaydedilmektedir. 15 Temmuz darbe girişimi, jeopolitik riskler, FED'in faiz silahını çekmesi beklentisi ve Türkiye'deki siyasi gelişmelerin de etkisiyle Dolar/TL kurunda art arda rekor kırıldığı gözlenmektedir (Özdemir, 2016).

Tablo 9'da 2007 sonrası Türkiye ekonomisine ilişkin GSMH, enflasyon, büyüme hızı ve kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin GSMH içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 9: 2007-2017 Türkiye Ekonomisi

Yıllar	GSYH (Milyon TL)	Enflasyon(TÜFE)	Büyüme (1998 bazlı)	Kamu Harcamaları / GSYH	Kamu Gelirleri / GSYH
2008	950.534	10.1	0.7	23.8	22.0
2009	952.559	6.5	-4.8	28.1	22.6
2010	1.098.8	6.4	9.2	26.7	23.1
2011	1.297.7	10.5	8.8	24.2	22.8
2012	1.416.8	6.2	2.1	25.5	23.4
2013	1.567.3	7.4	4.2	26.0	24.8
2014	1.748.2	8.2	3.0	25.6	24.3
2015	1.952.6	8.8	4.0	25.9	24.7
2016	2.148.1	8.5	3.2	27.1	25.8

Kaynak: TÜİK, **Ekonomik Göstergeler** (tuik.gov.tr).

3.8.4. Yatırım Harcamaları İçinde Devletin Payı

Türkiye'de yatırım harcamalarının bütçedeki payının, hem mali sıkıntılardan hem de ekonomik anlayıştaki büyük değişimler doğrultusunda tek haneli rakamlarda durakladığı görülmektedir. Yatırımların süre olarak uzun bir zamana yayılması ve bundan dolayı da devletin yaptığı fiyat farkı ödemesi, ayrıca yatırım bölgelerinin seçiminde ekonomik faktörlerin haricinde popülist yaklaşımlara girilmesi, yatırımların maliyetlerini artırdığından bu durum yatırımlardan beklenen faydayı azaltmaktadır (Kanca ve Bayrak, 2014: 131).

Küreselleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak, giderek yaygınlaşan özelleştirme uygulamalarında, demir çelik, motor ve otomotiv, petrol ve ürünleri, enerji, orman ürünleri, madencilik, makine ve imalat, sigara, alkol ve tuz, şeker, tarım ve gübre, gıda, yem, çimento, tekstil, toprak ve seramik, turizm ve otelcilik, ulaştırma, haberleşme, bankacılık, sigortacılık ve mühendislik sektörlerinde faaliyet gösteren birçok şirket, işletme, fabrika, tesisi, maden sahası, santral ve kombina özelleştirilmektedir.

Petrokimya Holding A. Ş. (PETKİM)**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**)’in % 51 hissesi, Ereğli Demir Çelik A. Ş. (ERDEMİR)’in % 46.12 hissesi, Türkiye Petrol Rafineleri A. Ş. (TÜPRAŞ)’ın % 51 hissesi, Türk Telekom A. Ş.’nin % 55 hissesi, Başak Sigorta’nın % 56.67 hissesi, Eti Alüminyum A. Ş.’nin % 100 hissesi, Eskişehir Şehiriçi Doğalgaz Dağıtım Ticaret ve Taahhüt A. Ş. (ESGAZ) ve Bursa Şehiriçi Doğal gaz Dağıtım Ticaret ve Taahhüt A. Ş. (BURSAGAZ)’ın % 100 hissesi, İGSAŞ’ın % 99,98 hissesi, TEKEL Alkollü İçkiler A. Ş.’nin % 100 hissesi, Petrol Ofisi**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** A. Ş. (POAŞ)’ın % 51 hissesi, PETLAS Lastik Sanayi ve Ticaret A. Ş.’nin %99.97 hissesi, Asil Çelik’in % 96.60 hissesi, Sümerbank**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**, Anadolubank, Şekerbank, Denizbank**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ve Etibank’ın % 100 hisseleri blok satış yöntemiyle özelleştirilmektedir.

Çimento sektöründe Adana, Adıyaman, Afyon, Bolu, Konya, Mardin, Niğde, Gaziantep, İskenderun, Trabzon, Denizli, Çorum, Sivas, Ladik, Şanlıurfa, Bartın, Aşkale, Elazığ Altınova, Van, Edirne Lalapaşa, Kars, Gümüşhane, Ergani çimento fabrikalarının hisselerinin tamamı özelleştirilmektedir. KİT’ler toprak ürünlerinden tamamen çekilmektedir. Ulaştırma sektöründe HAVAŞ’a ait hisselerin tamamı satılmakta, Hopa, Tekirdağ, Giresun, Ordu, Sinop, Rize, Antalya, Alanya, Marmaris Limanlarının işletme haklarının devri yapılmaktadır. Demir çelik sektöründe Asil Çelik’in %96.60 hissesi, İzmir Metalürji Fabrikası Ticaret A. Ş. (METAŞ)’ın % 42.55 hissesi, Sivas Demir Çelik’in %99.99’u, Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. ve İskenderun Demir Çelik A. Ş.’nin %100’ü özelleştirilmektedir. Türk Hava Yolları’nın %53.15 hissesi, Halk Bankası’nın % 24.94 hissesi, Türkiye İş Bankası A. Ş.’nin hisselerinin %12.25’i halka arz edilmektedir.

Gıda sektöründe toplam 35 şirkette özelleştirme işlemi yapılmak suretiyle devlet, süt, meşrubat, yağ, soda, konserve, balıkçılık ve şeker gibi gıda sektörünün birçok alt üretim dalından çekilmektedir. Tuz, alkol ve sigara sektöründe 9 tuzla, 6 adet sigara fabrikası ve 1 adet alkollü içkiler şirketi özelleştirilmektedir (Özsoy ve diğerleri, 2011: 43-295; Yavilioğlu ve Delice, 2010:340-341).

Tablo 10’da tasarrufların ve yatırımların GSMH içindeki payları görülmektedir.

Tablo 10: Tasarruf ve Yatırımların GSMH İçindeki Payları

Dönemler	GSMH’nin Yüzdesi Olarak			
	Ulusal Tasarruflar	Sabit Sermaye Yatırımları		
		Toplam	Özel	Kamu
1976-1980	18.8	24.2	15.4	8.8
1981-1985	18.6	19.7	11.4	8.6
1986-1990	23.4	23.7	15.0	8.7
1991-1995	22.2	24.4	18.1	6.3
1996-1997	20.6	25.7	20.1	5.6
1998-2003	19.9	19.3	15.1	4.2
2004-2008	15.9	20.8	16.2	4.1
2009-2013	13.9	19.5	14.9	4.6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Yurtiçi Tasarruflar Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payları, 1960-2006, 1998-2010, 2014 ve 2015 Yıllık Programı. Ankara.

Devletin ekonomi içindeki payı bağlamında kamu yatırımlarının her geçen dönemde azaldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Ulusal tasarrufların payında azaldığı görülmektedir.

3.8.5. Güncel Mali Durum

Günümüzde tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de mali sorunların başında bütçe açıkları gelmektedir. Özellikle iç borç faizHata! Yer işareti tanımlanmamış. oranlarının yüksekliği ve vadelerinin kısa olması bütçeye ve dolayısıyla ekonomiye ağır bir yük getirmektedir. Yüksek faiz ödemeleri aynı zamanda kaynak kullanımında etkinsizlik yaratmakta ve yoksuldan zengine kaynak transferi yaparak gelir dağılımını bozmaktadır. Türkiye’de 1990 yılında faiz harcamalarının toplam bütçe harcamalarına oranı % 20 iken, bu oran 1994 yılında % 33’e, 1998 yılında % 40’a, 2001 yılında % 51.5’e çıkmaktadır. Alınan istikrar tedbirleri sayesinde günümüzde bu oran % 25’lere gerilemiş bulunmaktadır. Bütçe açıklarının olağan finansman yöntemi olan vergiler yerine borçlanmayla finansmanı ekonomik yapıyı yozlaştırmaktadır.

Artan bütçe açıkları ve borç olgusu kaçınılmaz olarak faiz**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** dışı bütçe fazlası uygulamalarını gerekli kılmaktadır. Faiz dışı bütçe fazlası,**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** faiz giderlerini kamu harcamalarına dahil etmeden hesaplanan bütçenin fazla vermesini ifade etmektedir. Borç yükü**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** fazla olan ülkelerde faiz giderleri toplam kamu giderleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Hatta bazen bütün vergi gelirleriyle bile faiz giderleri karşılanamayabilmektedir. Faiz dışı fazla uygulamasındaki temel amaç, yeni borçlanma ihtiyacını ortadan kaldırmak ve borç yükünü azaltabilmek için faiz giderlerini hesaba katmaksızın vergi gelirlerinin tüm harcamalarda daha fazla olmasını sağlamayabilmektir. Bu gerçekleştiğinde hem yeni borç alma ihtiyacı olmamakta, hem de oluşacak fazla ile anaparalar ödenmektedir. Böylelikle eski borçlar ödenebilmekte, daha düşük faiz yapısı faiz giderlerinin azalmasına neden olmaktadır. Borçların çevrilebilirliğinde önemli olan faiz ödemeleri için yeni borç alınmamasıdır. Çünkü borç stokunun artması istenmemektedir. Faiz dışı fazla ile faiz ödemeleri karşılanabilirse borç stokundaki artış önlenmiş olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkede transfer harcamaları**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** içinde en önemli pay hiç şüphesiz faiz**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** ödemelerine ayrılmaktadır. Türkiye bütçesinin faiz dışı fazla verdiği dikkate alındığında faizden arınmış bir bütçenin ekonomiye olumlu ivme kazandırma ve topyekûn kalkınma başlatabilmek için büyük bir itici güç olabileceği açıktır. Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerin de toplam vergi gelirlerinin % 105’i iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılırken, 2002 yılında bu oran % 85, 2003 yılında ise % 68 olarak gerçekleşmektedir. Borç faizleri 2015 yılı sonu itibariyle bütçenin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.

Özellikle iç borç faiz oranlarının yüksekliği ve vadelerinin kısa olması bütçeye ve dolayısıyla ekonomiye ağır bir yük getirmektedir. Yüksek faiz ödemeleri aynı zamanda kaynak kullanımında etkinsizlik yaratmakta ve yoksuldan zengine kaynak transferi yaparak gelir dağılımını bozmaktadır. Türkiye’de 1990 yılında faiz harcamalarının toplam bütçe harcamalarına oranı % 20 iken, bu oran 1994 yılında % 33’e, 1998 yılında % 40’a, 2001 yılında % 51.5’e çıkmaktadır. Alınan istikrar tedbirleri sayesinde günümüzde bu oran % 25’lere gerilemiş bulunmaktadır.

Tablo 11’de, 2010-2015 yıllarına ait yıllık bazda bütçe büyüklükleri görülmektedir.

Tablo 11: Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	294.359	314.607	361.887	408.225	448.752	505.992
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	246.060	272.375	313.471	358.239	398.839	452.987
I. Personel ve Sosyal Gv. Kurumları Devlet Primi Giderleri	73.378	85.764	101.191	112.542	129.299	146.088
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	29.185	32.797	32.894	36.386	40.801	45.444
- Sağlık Giderleri	5.752	5.442	539	336	358	380
- Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	23.433	27.355	32.355	36.050	40.442	45.064
III. Cari Transferler	101.857	110.499	129.477	148.743	162.282	182.787
- KİT Görev Zararı	2.548	2.553	1.923	1.631	1.762	2.314
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	55.039	52.833	63.684	71.793	77.294	80.083
- Tarımsal Destekleme Ödemeleri	5.817	6.961	7.553	8.684	9.148	9.971
- Gelirden Ayrılan Paylar	26.308	31.043	34.380	39.869	47.284	55.765
- Diğer Cari Transferler	12.144	17.108	21.938	26.766	26.795	34.653
IV. Sermaye Giderleri	26.010	30.905	34.365	43.767	48.201	56.875
V. Sermaye Transferleri	6.773	6.739	6.006	7.666	7.707	10.460
VI. Borç Verme	8.857	5.671	9.537	9.135	10.550	11.333
- KİT Sermaye	6.062	2.387	4.511	4.525	5.265	6.585
- Risk Hesabı	0	0	0	0	0	0
- Diğer	2.795	3.284	5.026	4.610	5.285	4.748
VII. Yedek Ödenekler						
VIII. Faiz Giderleri	48.299	42.232	48.416	49.986	49.913	53.006
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	254.277	296.824	332.475	389.682	425.383	483.386
I.Genel Bütçe Vergi Gelirleri	210.560	253.809	278.781	326.169	352.514	407.475
II. Diğer Gelirler	43.717	43.014	53.694	63.513	72.868	75.912
BÜTÇE DENGESİ	-40.081	-17.783	-29.412	-18.543	-23.370	-22.606
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ (Maliye Tanımlı)	8.217	24.448	19.004	31.443	26.544	30.400
Program Tanımlı Giderler	246.265	272.318	313.529	357.646	398.800	452.987
Program Tanımlı Gelirler	240.244	288.431	317.410	372.130	406.900	461.371
Program Tanımlı Faiz Dışı Denge	-6.021	16.113	3.880	14.483	8.100	8.384
*Geçici						
GSYH	1.098.799	1.297.713	1.416.798	1.567.289	1.748.168	1.953.561

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017, (www. gib.gov.tr)

Tablo 12’de, 2011-2015 yılları arasında Türkiye ekonomisinin mali görünümüne ilişkin çok önemli veriler görülmektedir. Bu yıllara ait cari fiyatlarla toplam vergiler, vasıtalı ve vasıtasız vergiler, vergi dışı gelirler, özelleştirme gelirleri, faktör gelirleri, sosyal fonlar, toplam harcamalar, cari, harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları, faizi dışı borçlanma gereği hem cari fiyatlarla hem de GSMH içindeki payları ile gösterilmektedir.

Tablo 12: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran,Yüzde)				
	2011	2012	2013	2014(2)	2015(3)	2011	2012	2013	2014(2)	2015(3)
Vergiler	260262	285695	334445	361523	401237	20,06	20,16	21,37	20,49	20,63
*Vasıtasız	76012	85730	92602	106875	118427	5,86	6,05	5,92	6,06	6,09
*Vasıtalı	175155	190133	231110	243046	268824	13,5	13,42	14,77	13,78	13,82
*Servet	9095	9832	10733	11602	13986	0,7	0,69	0,69	0,66	0,72
Vergi Dışı Normal Gelirler	23836	30186	29520	38680	39287	1,84	2,13	1,89	2,19	2,02
Faktör Gelirleri	65395	80885	90781	100748	92361	5,04	5,71	5,8	5,71	4,75
Sosyal Fonlar	118858	132564	157967	177310	198406	9,16	9,36	10,09	10,05	10,2
TOPLAM	468352	529329	612713	678261	731291	36,09	37,36	39,15	38,45	37,61
*Özelleştirme Gelirleri	4117	6447	12636	10634	11793	0,32	0,46	0,81	0,6	0,61
TOPLAM GELİR	472469	535776	625350	688895	743084	36,41	37,82	39,95	39,05	38,21
Cari Harcamalar	215946	247774	281603	313444	337878	16,64	17,49	17,99	17,77	17,38
Yatırım Harcamaları	43322	49811	65776	71649	72272	3,34	3,52	4,2	4,06	3,72
*Sabit Sermaye	43136	49330	66097	71413	72056	3,32	3,48	4,22	4,05	3,71
*Stok Değişimi	187	482	-321	236	215	0,01	0,03	-0,02	0,01	0,01
Transfer Harcamaları	217801	252808	289643	317512	341879	16,78	17,84	18,51	18	17,58
*Cari Transferler	205841	240443	272044	297036	329315	15,86	16,97	17,38	16,84	16,93
*Sermaye Transferleri	11960	12365	17598	20476	12565	0,92	0,87	1,12	1,16	0,65
TOPLAM HARCAMA	477070	550394	637022	702605	752029	36,76	38,85	40,7	39,83	38,67
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	433459	500443	585429	650393	695910	33,4	35,32	37,4	36,87	35,79
BORÇLANMA GEREĞİ	4601	14618	11672	13709	8945	0,35	1,03	0,75	0,78	0,46
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	-39010	-35333	-39941	-38502	-47174	-3,01	-2,49	-2,55	-2,18	-2,43
FAİZ GİD. Ve ÖZEL.GEL.HARİÇ BORÇ.GER.	-34893	-28887	-27284	-27868	-35381	-2,69	-2,04	-1,74	-1,58	-1,82

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, (www. kalkınma.gov.tr) 2017.

Vergilerin GSMH içindeki payı ve kamu harcamalarının GSMH deki payının devletin ekonomideki payını azaltmayı amaçlayan liberal politikaların doğal bir sonucu önceki dönemlere göre gerilediği görülmektedir. Transfer harcamaları

içerisinde önemli bir yer tutan iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılan giderlerde ise azalma dikkati çekmektedir.

Tablo 13’de kamu borçlarına ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır. 2005-2015 yılları arasında kamu net borç stoku, kamu brüt borç stoku, TCMB net varlıkları, işsizlik sigorta fonu, kamu brüt iç borç stoku, kamu brüt dış borç stoku, kamu varlıkları gösterilmektedir.

Tablo 13: Kamu Borçları (2010-2015)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL)						
Kamu Brüt Toplam Borç Stoku (I)	497,1	546,5	562,9	623,4	650,2	722,2
Kamu Brüt İç Borç Stoku	368,9	387,6	408,4	430,3	443,4	474,2
Kamu Brüt Dış Borç Stoku ⁽¹⁾	128,2	159,0	154,5	193,1	206,8	247,9
TCMB Net Varlıkları (II)	86,2	143,2	189,5	271,1	304,4	376,2
Kamu Varlıkları (III) ⁽²⁾	47,2	59,8	71,6	84,2	77,4	91,8
İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları (IV)	45,9	53,5	61,2	70,4	81,4	93,1
Kamu Net Toplam Borç Stoku (I-II-III-IV)	317,8	290,1	240,6	197,7	187,1	161,1
Kamu Net Borç Stoku (GSYH %)						
Kamu Brüt Toplam Borç Stoku (I)	45,2	42,1	39,7	39,8	37,2	37,0
Kamu Brüt İç Borç Stoku	33,6	29,9	28,8	27,5	25,4	24,3
Kamu Brüt Dış Borç Stoku ⁽¹⁾	11,7	12,2	10,9	12,3	11,8	12,7
TCMB Net Varlıkları (II)	7,8	11,0	13,4	17,3	17,4	19,3
Kamu Varlıkları (III) ⁽²⁾	4,3	4,6	5,1	5,4	4,4	4,7
İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları (IV)	4,2	4,1	4,3	4,5	4,7	4,8
Kamu Net Toplam Borç Stoku (I-II-III-IV)	28,9	22,4	17,0	12,6	10,7	8,2

⁽¹⁾ Dış borç verilerine göre geriye dönük güncellemeler olabilmektedir.

⁽²⁾ Tüm mevduatları ve finansal varlıkları kapsamaktadır.

KAYNAK: Hazine Müsteşarlığı, 2017 (www.hazine.gov.tr.)

Bütçe açıklarının ve buna bağlı olarak kamu borçlarının artması, eğer borçlanma büyük ölçüde dış ülkelerden sağlanıyorsa yalnızca bütçe açısından değil, ödemeler dengesi açısından da bazı sakıncalar doğurmaktadır. Bu durumda ikiz açık sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü büyük miktarlarda gerçekleşen dış borç, genellikle borç servisi için gerekli döviz sağlama için dış ticaretin fazla vermesini gerekli kılmaktadır. Dış ticaret fazlasına ise yüksek vergi ve kotalar yolu ile ithalat

sınırlandırılarak, döviz kuru politikaları, ihracat kredileri ve sübvansiyonlar yolu ile ihracat teşvik edilerek ve mutlak olarak ithalat düzeyini azaltmak için ekonomik faaliyet düzeyinde bir kısıntı gerçekleştirilerek ulaşılmaktadır. Ancak tüm bu seçeneklerin ekonomik anlamda birer maliyeti olduğu unutulmamalıdır. Örneğin eğer, ithalatın büyük bir kısmı ara malı, sermaye malı ve hammaddeleden oluşuyor ise, ithalatın azaltılması kaçınılmaz şekilde yatırım miktarında bir kısıntı yaratmakta ve böylelikle daha düşük bir büyüme hızı söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda dış ticaret fazlası yaratmak amacıyla yapılacak olan devalüasyon uygulaması dış borçların faiz ödemelerinin daha yüksek değerler almasına neden olmakta ve bütçeye ek yük getirmektedir.

Uygulanan rasyonel politikalar sayesinde faiz lobisine aktarılan kaynaklar azaltılmakta, kamu gelirleri artmakta, kamudaki harcamalarda düşüşler yaşanmakta ve faiz oranları aşağı doğru inme eğilimi göstermektedir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimine rağmen mali yapının istikrarı sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 14’de, Türkiye’de KİT’lerin durumu görülmektedir. KİT’lere ait, esas sermaye, ödenmiş sermaye, öz kaynaklar, dönen varlıklar, duran varlıklar, personel durumu, tahakkuk eden kurumlar vergisi ve dönem kar ve zararları görülmektedir.

Tablo 14: Türkiye’de KİT’ler (2010-2014)

Toplu Bilgiler	Ölçü	2010	2011	2012	2013	2014	Son İki Yıl Farkı	Artış veya Azalış(%)
Esas Sermaye	Bin TL	81.926.24 5	92.079.41 3	99.517.12 3	102.922.1 21	137.576.6 15	34.654.494	33.7
Ödenmiş Sermaye	"	68.817.60 1	80.925.70 8	87.314.51 4	96.640.93 9	115.694.1 51	19.053.212	19.7
Sermaye Ödeme Oranı	%	84.0	87.9	87.7	93.9	84.1	10	10.4
Kaynaklar:								
Öz Kaynaklar	Bin TL	97.419.57 3	111.276.8 22	126.649.5 70	129.429.9 73	151.592.2 18	22.162.245	17.1
Yabancı Kaynaklar:								
>Kısa Süreli	"	218.088.7 89	252.980.5 41	271.617.4 21	335.663.7 84	374.766.6 26	39.102.842	11.6
>Uzun Süreli	"	25.926.09 1	32.017.12 7	39.680.12 5	49.443.50 4	69.340.96 5	19.897.461	40.2
Varlıklar:								
>Dönen Varlıklar(Net)	"	138.675.7 36	167.696.3 62	230.591.4 48	310.195.9 31	304.357.0 42	5.838.889	1.9
>Duran Varlıklar(Net)	"	202.758.7 17	228.578.1 28	207.355.6 68	204.341.3 30	291.342.7 67	87.001.437	42.6
Fiili Kaynak-Ödeme Farkı(*)		1.893.924	5.367.872	5.895.335	339.852 10.167.02	555.203	215.351	63.4
Yatırım Harcamaları(Nakdi)	"	6.640.824	7.481.247	8.447.206	9	9.340.286	826.743	8.1
Tüm Alınanlar Tutarı	"	40.464.32 9	61.864.05 5	75.038.65 1	67.043.57 1	79.470.47 4	12.426.903	18.5
Net Satış Hasılatı(*)	"	86.371.26 4	98.638.39 6	122.419.3 64	112.182.0 66	120.040.8 53	7.858.787	7.0
Satışların Maliyeti(*)	"	73.425.95 4	90.513.21 2	112.549.7 28	100.127.7 44	116.484.8 65	16.357.121	16.3
Mevduat	"	180.914.8 43	179.313.6 16	198.950.2 05	242.491.3 43	256.964.0 00	14.472.657	6.0
Verilen Krediler	"	112.361.5 26	141.074.6 60	157.154.6 54	229.685.7 77	290.194.0 00	60.508.223	26.3

Sübvansiyonlar	"	3.216.233	1.965.823	1.609.843	2.448.738	756.422	1.732.316	69.6
Stoklar:								
>İlk Madde ve Malzeme	"	3.640.441	3.489.046	3.693.092	3.056.641	2.969.592	87.049	2.8
>Yarı Mamül-Ara Mamül	"	230.887	723.426	911.335	477.301	695.393	218.092	45.7
>Mamül	"	3.373.089	3.642.522	3.881.709	4.115.851	3.505.493	610.358	14.8
>Ticari Mal	"	2.945.822	5.179.843	6.504.126	5.123.598	4.445.180	678.418	13.2
Personel:								
Memur(Ortalama)	Kişi	8.693	7.377	6.054	5.613	5.089	524	9.3
Sözleşmeli Personel(Ortalama)	"	77.842	77.667	78.700	76.656	74.423	2.233	2.9
İşçi(Ortalama)	"	133.736	131.734	128.852	117.265	116.112	1.153	1.0
		10.858.19	11.589.93	12.669.97	13.437.50	13.865.47		
Toplam Personel Giderleri	Bin TL	4	1	8	0	6	427.976	3.2
Toplam Memur Giderleri	Bin TL	287.893	406.015	381.910	394.745	358.996	35.749	9.1
Toplam Sözleşmeli Personel Giderleri	"	2.757.528	3.231.075	3.816.186	4.166.530	4.196.718	30.188	0.7
Toplam İşçi Giderleri	"	7.701.364	7.936.319	8.453.101	8.857.700	9.290.225	432.525	4.9
Aylık Kişi Başına Memur Giderleri	TL	3.718	4.586	5.257	5.861	5.879	18	0.3
Aylık Kişi Başına Sözleşmeli Memur Giderleri	"	2.952	3.467	4.041	4.529	4.699	170	3.7
Aylık Kişi Başına İşçi Giderleri	"	4.799	5.020	5.467	6.295	6.668	373	5.9
Tahakkuk Eden Kurumlar Vergisi	Bin TL	3.466.953	2.112.189	3.722.821	3.069.524	3.081.301	11.777	0.4
		11.311.41						
Tahakkuk Eden Tüm Vergiler	"	0	6.739.841	9.466.133	7.885.654	7.409.914	475.740	6.0
		28.419.92	24.922.32	29.191.56	35.056.12	30.485.57		
GSYH'ya Katkı(Üretici Fiyatlarıyla)	"	4	4	0	8	6	4.570.552	13.0
		32.984.04	27.283.13	33.324.89	38.032.04	33.973.11		
GSYH'ya Katkı(Alıcı Fiyatlarıyla)	"	4	4	3	4	1	4.058.933	10.7
		32.831.57	26.751.43	33.930.05	38.443.98	31.962.76		
GSMH'ye Katkı(Alıcı Fiyatlarıyla)	"	2	1	0	2	5	6.481.217	16.9
İşletme Faaliyetleri Karları		10.959.18						
Toplamı(*)	"	4	6.501.152	7.135.737	9.539.996	4.564.038	4.975.958	52.2
İşletme Faaliyetleri Zararları								
Toplamı(*)	"	2.797.204	4.183.751	3.291.996	2.634.139	6.523.789	3.889.650	147.7
Finansman Giderleri(Yatırımlar Hariç)(*)	"	1.213.396	1.974.379	824.391	1.187.395	766.793	420.602	35.4
		18.473.83	14.044.36	15.623.66	20.711.67	14.922.47		
Dönem Karları Toplamı	Bin TL	5	5	9	8	8	5.789.200	28.0
	Bin TL							
Dönem Zararları Toplamı	TL	4.096.512	3.980.371	2.634.375	6.772.041	6.671.304	100.737	1.5

(*) Mali Kuruluşlar Hariç.

Kaynak: Sayıştay, 2017, (www.sayistay.gov.tr)

Türkiye’de devletin ekonomideki rolünün azaltılmaya çalışılmasının doğal bir sonucu olarak KİT’lerin hızla özelleştirildiği görülmektedir. Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir. Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınırlı ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet**Hata!**
Yer işareti tanımlanmamış. bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermayenin tabana yayılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına aktarılması düşünülmektedir (Delice, 2010:41-50).

Kamu kesimine ait KİT’lerin özelleştirilmesi kamu kesiminin ekonomide etkinliğinin azalmasına, toplam istihdam içerisinde özel sektörün ağırlığının

artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle özeleştirirmelerin iktisadi kaynak dağılımını ne şekilde etkilediği ve özellikle gelir dağılımında ne gibi etkiler yarattığı asla ihmal edilmemelidir (Özsoy ve diğerleri, 2011:19-20; Yavilioğlu ve diğerleri, 2010:105).

1985 yılından 31 Aralık 2008 tarihine kadar toplam 206 şirket, 87 adet işletme, 32 adet fabrika, 10 adet üretim tesisi, 16 adet kombina, 6 adet süt toplama merkezi, 1 adet öğütme laboratuvarı, 1 adet kompleks satımı, 9 adet santral, 7 adet maden sahası, 7 adet tuzla, 2 bölge araç muayyene istasyonu, 3 marina, 2 adet tatil köyü, 1 adet yalı, 9 adet motel ve otel, 3 adet sosyal tesis, 1 adet iş hanı, 1 adet kongre sarayı, 14 adet liman, 1 adet taşıma hizmetleri birimi özelleştirilmekte ve özelleştirme fonu hesaplarına 42.5 milyar dolar kaynak aktarılmaktadır (Yavilioğlu, 2010:366, 418; Özsoy ve diğerleri, 2011:43). Ocak 2016 itibariyle bu rakam 70 milyara ulaşmaktadır.

Tablo 15’de Türkiye ekonomisinin son iki yılına ait bütçe ve kamu finansmanına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 15: Bütçe ve Kamu Finansmanı (2015-2016)

	2015 Aralık	2016 Aralık	Artış (%)	2015 Aralık	2016 Aralık	Artış (%)
Toplam Kamu Harcamaları	59,083,428	72,987,103	23.5	506,305,093	583,689,317	15.3
Faiz Dışı Harcama	57,350,745	71,154,547	24.1	453,300,854	533,442,780	17.7
Personel Giderleri	8,434,962	10,314,794	22.3	125,051,412	148,856,931	19.0
SGK Devlet Primi	1,943,502	2,122,309	9.2	21,044,781	24,695,845	17.3
Mal ve Hizmet Alımları	8,732,708	10,519,091	20.5	45,563,391	53,936,587	18.4
Cari Transferler	16,569,542	23,837,814	43.9	182,671,028	224,871,910	23.1
Faiz harcamaları	1,732,683	1,832,556	5.8	53,004,239	50,246,537	-5.2
Toplam Kamu Gelirleri	40,987,365	45,848,639	11.9	482,779,900	554,431,400	14.8
Vergi Gelirleri	35,073,388	39,562,823	12.8	407,818,455	548,657,754	12.5
Teşebbüs ve Mülk Gelirleri	616,662	792,647	28.5	19,662,165	23,741,554	20.7
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	1,939,312	2,098,900	8.2	15,083,319	16,844,484	11.7
Bütçe Dengesi	-18,096,063	-27,138,464	50	-23,525,193	-29,257,917	24.4
Faiz Dışı Denge	-16,363,380	-25,305,908	54.6	29,479,046	20,988,620	-28.8

Kaynak: Turkish Bank, (2017), **Ekonomi Raporu**, Şubat 2017, İstanbul, s.3

2016 yılı bütçe programında bütçe açığı 29.7 milyar olarak öngörülmekte ve yıl sonunda yaklaşık 29.3 milyar TL olarak gerçekleşmektedir. Bunda vergi barışının etkili olduğu düşünülmektedir. 2016 yılında faiz dışı harcamaların %17.7 ve kamu gelirlerinin %14.8 arttığı görülmektedir. Harcamalar tarafında yıllardır olduğu gibi bu yılda en sorunlu kalemin büyük ölçüde SGK açıklarından kaynaklanan cari transferlerden olduğu görülmektedir. 225 milyar TL’ye ulaşan cari transfer

harcamaları toplam faiz dışı harcamaların % 42'sini oluşturmaktadır. Düşük büyüme ortamında bütçe açığındaki artış makul görülmektedir. (Turkish Bank, 2017:3).

Tablo 16' de Hazine nakit gerçekleştirmelerine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 16: Hazine Nakit Gerçekleştirmeleri (2016-2017)

	Ocak 2016	Ocak 2017	Artış (%)
Gelirler	43,753	51,478	17.7
Giderler	44,360	46,237	4.2
Faiz Dışı Giderler	39,127	40,869	4.5
Faiz Ödemeleri	5,233	5,369	2.6
Faiz Dışı Denge	4,627	10,609	129.3
Özelleştirme ve Fon Gelirleri	4,054	4,257	5.0
Nakit Dengesi	3,448	9,497	175.5

Kaynak: Turkish Bank, (2017), **Ekonomi Raporu**, Şubat 2017, İstanbul, s.3

Ocak 2017 itibariyle Hazine nakit gerçekleştirmeleri, gelirdeki artış %17.7 iken, faiz dışı gelirdeki artış, sadece % 4.5' olmaktadır. Böylece faiz dışı fazla da % 129.3 artmaktadır (Turkish Bank, 2017:3).

SONUÇ

Devleti ve devletin görevlerinin neler olması gerektiğini genel bir devlet kuramı içerisinde açıklama girişimleri yüzyıllardır insanoğlunun zihinsel uğraş alanlarından birini oluşturmaktadır. Devletin doğuşundan günümüze kadar devlet olgusunu açıklamaya çalışan birbirine karşıt çok sayıda kuramsal yaklaşımdan söz edilmektedir. En temel kurumlardan biri olan devlet, belli işlevleri yerine getirmekte olup, toplumun sosyoekonomik yapısı ve dinamiği bu işlevlerin içeriğini belirlemektedir. Diğer bir ifade ile toplumun dinamizmi, yani değişimi diğer tüm toplumsal kurumlarda olduğu gibi devletin işlevlerini de değiştirmektedir. Toplumsal ve ekonomik bir kurum olarak devlet insanoğlunun uzun tarihi içinde belli bir dönemde belli koşullara bağlı olarak ortaya çıkmakta, toplumsal ve ekonomik ortam ve koşulların değişimine bağlı olarak biçim ve işlev değiştirmektedir.

Devlet ve iktidar ilişkileri toplumsal yaşam ile birlikte ortaya çıkmakta olup, toplumun oluşumuna yol açan temel parametrelerin toplumsal ve ekonomik işbölümü olduğu kabul edilecek olursa devlet kurumunun da yaklaşık on bin yıllık bir tarihe sahip olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu uzun dönem içinde insanlar devlet olgusu üzerinde düşünmekte ve onu kavrayıp açıklamaya uğraşmaktadır. 2400 yıl önce Aristoteles devlet kurumuyla toplumdaki çıkar yarışması arasındaki belirleyici ilişkileri görmekte ve bu çıkar yarışmasının biçimine göre devlet kurumu için bir tipoloji geliştirmeye çalışmaktadır. Modern anlamda devlet olgusu ise 16 ve 17. yüzyılda gündeme gelmektedir.

Ulusal ekonomilerin varoluşundan günümüze dek toplumların genel refah düzeyinin daha iyi bir konuma getirilmesi ekonomide ana disiplinlerinden biri olma özelliğini her zaman muhafaza etmektedir ve bu süreçte piyasa sisteminin devamlılığını sürdürebilmesi amacıyla devletlerin ne tür görevleri üstleneceği de hep bir tartışma konusu olmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz teknoloji ve bilgi çağında

çok hızlı değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün yaşandığı günümüz dünyasında, devletin iktisadi kalkınmadaki fonksiyonları ve ekonomik alandaki önemi, tarihsel süreçte ele alındığında yeri ve önemi doğal olarak bazı farklılıkları göstermektedir.

Devlet açısından iktisadi alandaki kalkınma çok önemli hatta hayati bir öneme sahiptir. Hukuk devleti doğrultusunda gerekli olan hukuk sisteminin sağlam zemine oturtulması, altyapının ve kamuda gerekli olabilecek malların temin edilmesi, piyasada ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önüne geçebilecek tedbirlerin alınması, farklı alanlarda ortaya çıkabilecek olan adaletsiz ve eşitsizliklerin giderilmesi, toplumun refahının teminat altına alınması, ekonominin sağlam zemine oturtulması gibi fonksiyonları yerine getirmektedir. Amaçlanan ekonomik hedeflere varmada kullanılacak olan iktisat politikası araçlarını tespit ederek uygulamaya koymaktadır. Bu yükümlülük ile görev alanlarının bilincinde olan ve gerek kurumlarıyla gerekse de kamu görevlileriyle iyi organize olan ve şeffaf bir yapıya sahip olan bir devleti ekonomik kalkınmanın önünde duran bir engel olmanın tam tersi, kalkınma aşamasında güdüleyici ve ivme kazandırıcı bir faktör olabilmektedir.

İyi bir sosyal düzen için devlete mutlaka ihtiyaç vardır. Devletsiz toplum düşünülemez. Ancak devlet bazı sorunların çözümü olduğu kadar bazı sorunların da kaynağı durumundadır. Devletin ekonomik alanda yetkileri devletin görev ve fonksiyonlarına bağlı olarak sınırlandırılmalıdır. Devletin sınırlandırılması devletin her alanda küçültülmesi demek değildir. Önemli olan devletin ne yapması, hangi görev ve fonksiyonları üstlenmesi gerektiğinin iyi tespit edilmesidir. Neo-liberal yaklaşımlara göre devletin güç ve yetkileri sınırsız değildir. Devletin sahip olduğu siyasal ve ekonomik güç mutlaka anayasal ve yasal kurumlarla sınırlandırılmalıdır. Sınırlanmamış devlet ekonomik sosyal ve siyasal sorunlara neden olmaktadır. Bu anlayışa göre, bireysel hak ve özgürlükler ancak devletin müdahale etmediği piyasalarda gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle, devleti kısıtlayıcı hükümler konularak politikacılar ve bürokratların yetkilerini kötüye kullanmaları önlenmek istenmektedir.

Devletin ekonomideki varlığı ile birlikte ekonomik sürecin çıkar grupları arasında bir pazarlık alanına dönüşmesi ne demokrasiden vazgeçilmesi ne de devletin ekonomiden tümü ile çekilmesini gerektirmektedir. Sorun basit bir devlet piyasa

karşıtlığı ve birbirinin idealize edilmesi değil, devlet de dahil olmak üzere ekonomik ajanların hepsinin rasyonel davranmalarını sağlayabilecek kuramsal çerçevenin oluşturulabilmesidir. Bunu gerçekleştirmek için güçlü, radikal ve uzun vadeli reformlara ihtiyaç vardır. Bu süreç içerisinde devletin rolünün bazı hizmetleri sunan bir kurum olmaktan çıkıp, bu hizmetleri düzenleyen ve gözeten bir kurum olması gerekmektedir.

Devletin ve görevlerinin neler olması gerektiği ile ilgili geçmişten günümüze dek pek çok teori ortaya atılmaktadır. Ekonomide piyasaların en iyi nasıl çalışacağı, devletin ekonomideki rolünün ne olacağı ve devletin piyasanın performansını artırıp artıramayacağı iktisadi ekoller arasındaki tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Ekonomiye müdahalenin gerekli olup olmadığı ve eğer müdahale edilmesi gerekiyor ise hangi iktisat politikası araçlarının kullanılması gerektiği Merkantilizm'den günümüze tartışıla gelmektedir. Günümüzde iktisadi ekoller arasındaki en temel anlaşmazlıklar ekonomiye müdahale edilsin mi edilmesin mi noktasında odaklanmaktadır.

Ticari kapitalizmin Merkantilizmi, tarımın kapitalistleşmesi olgusunun Fizyokrasiyi, Sanayi Devriminin ise Klasik İktisadi Ekolü ortaya çıkardığı bilinmektedir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkardığı sorunların Klasik İktisadi Ekol'ün temel ilkeleriyle açıklanamaması depresyon sonrasında alternatif bir iktisat ekolü olarak Keynesyen İktisadı gündeme getirmektedir. Klasik İktisadi Ekol'ün jandarma devlet anlayışı bunalımla birlikte yerini, Keynesyen İktisadi Ekol'ün müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmaktadır.

Ancak, 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi Keynesyen Ekol'e duyulan güveni azaltmakta ve devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılmasını savunan Arz Yanlı İktisat, Monetarizm, Rasyonel Beklentiler, Avusturya İktisat Ekolü ve Anayasal İktisat gibi Neo-liberal yaklaşımların ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Liberalizmin yeniden doğmasına ve yükselmesine düşünsel bazda öncülük eden bu yaklaşımlar, müdahaleci sosyal refah devleti anlayışını şiddetle eleştirerek devletin görev ve fonksiyonlarını yeniden sorgulamaya başlamaktadır. Yapısalcılar, azgelişmiş ülkelerin ekonomik sisteminin, gelişmiş ülkelere farklı olduğunu ve azgelişmiş ülkelerin kendine özgü üretim biçiminin var olduğunu belirterek, devletin kalkınma çabalarına öncülük etmesi ve buna yönelik fonksiyonları yerine getirmesi

gerektiğini dile getirmektedir. Neo-Keynesyen yaklaşım ise, Neo-liberal akımlara bir yanıt niteliği taşımaktadır. Keynesyen yaklaşımı yeniden yorumlayan Neo-Keynesyenlere göre, Neo-liberal yaklaşımların benimsediği gibi, ekonomideki karar birimlerinin kendi çıkarlarını gözetmeleri sonucu ekonomik dengenin otomatik olarak sağlanması olası değildir. Asimetrik bilgi ve aksak rekabetçi oluşumlar nedeniyle, bireysel karar alıcılar ters seçim yapabilmekte, ahlaki risk ile karşı karşıya kalabilmektedir. Ekonomide önemli yapısal aksaklıkların olduğu ve piyasanın kendi gücü ile bu aksaklıkları gideremeyeceğini savunan Neo-Keynesyen iktisatçılar, yaygın işsizliğin ekonomide en büyük tehlikeyi yarattığını ve tam istihdamın sağlanması için devlet tarafından gerekli önlemlerin alınması gerektiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda devletin ekonomiye müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Devletin hem finans, hem de diğer piyasalardaki rolünün ve diğer piyasada yer alan diğer karar alıcılarla olan ilişkilerinin tanımlanması devletin kalkınma ve stratejik planlamaları bakımından oldukça büyük önem arz etmektedir. Günümüzde devletin ekonomideki rolü konusunda piyasa ekonomisi taraftarları ile devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılmamasını savunanlar arasında uzun tartışmalar yaşanmaktadır. 1929 Büyük Buhranına dek egemen olan klasik iktisadi ekolün tarafsız devlet anlayışı yerini, Keynesyen iktisadi ekolün müdahaleci devlet anlayışına bırakmaktadır.

Devletin ekonomideki rolünün ve fonksiyonlarının artması çağdaş demokrasileri yeni sorunlar ile baş başa bırakmaktadır. Bireylerin çözemeyecekleri sorunları çözerek toplumsal refahı artırması gereken devlet, zamanla ekonomide yarattığı bütçe açıkları, dışlama etkisi, işlem maliyetleri, merkeziyetçilik, rant kollama, oy ticareti, politik miyopluk, mali yanılma, savurganlık ve kayıt dışı ekonomi gibi sorunlarla bizzat kendisi sorun doğuran bir güç haline gelmektedir. Aşırı merkeziyetçiliğin doğal bir sonucu olarak kırtasiyecilik ve işlem maliyetlerinde artış olabilmektedir. Politik miyopluk sonucu etkin olmayan programların uygulanmaya konulması savurganlığın artmasına neden olabilmektedir. Oy toplamaya çalışan politikacılar rant toplumunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir ve tüm bunların dışında kayıtdışı ekonomi de ne yazık ki kayıt altına alınamamaktadır. Devletin ekonomide yeni sorunlar yaratması piyasa başarısızlığı

(market failure) kuramı yanında devletin ekonomideki başarısızlığı (government failure) kuramından da söz edilmesine neden olmaktadır. Sorunun odak noktası piyasa başarısızlığından piyasa dışı başarısızlığa (devletin ekonomideki başarısızlığına) kaymaktadır.

Devletin ekonomideki rolünün azaltılması, kamu İktisadi teşebbüslerinin özelleştirme yoluyla devre dışı bırakılmaları ekonomik yapı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Öncelikle Türkiye’de kamu işletmeciliği ile özel sektör arasında rekabet değil, işlevsel bir tamamlayıcılık olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Türkiye ekonomisinde yaşanan sıkıntılar yalnız KİT’leri değil, özel sektörü de ciddi şekilde etkilemektedir. KİT’lerin sahihsiz bırakılmaları ve yok pahasına özelleştirilmeleri ekonomiye yarardan çok zarar vermektedir. Türkiye’nin KİT belasından kurtarılması, iktidarın, muhalefetin ve kamuoyu oluşturma katkısı olan medya çevrelerinin birleştiği ender hedeflerden bir haline gelmektedir.

KİT’lerin sanayileşme, bölgesel ve sektörel gelişme hedeflerine ve çeşitli toplumsal amaçlara bağlı olarak çok önemli dışsallıklar yarattıkları unutulmamalıdır. Özelleştirmenin önde gelen gerekçeleri olan ekonomik performansın ve karlılığın yükseleceği beklentisi sağlam kavramsal ve kuramsal dayanaklara sahip bulunmamaktadır. Kaldı ki öncelikle karlı olan işletmeler satılmaktadır. KİT’lerin özelleştirilmelerinde ve devletin ekonomideki rolünün azaltılmasında daha çok, ideolojik, siyasal ve pragmatik (finansal) gerekçelerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Kamunun mal varlığı azaldıkça özel sektöre kaynak ve rant aktarımı hızlanmaktadır. Fordist sermaye birikimi sürecinde devlet işletmelerinin özel sektöre dolaysız ve dolaylı kaynak aktarması söz konusu iken artık, büyük sermayenin doğrudan kaynaklara el koyması gündeme gelmektedir. KİT’lere yönelik politika önerileri, Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal gelişme doğrultuları ile uyumlu, onu güçlendiren ve gerekli katkıda bulunan bir özellik taşımalıdır. Siyasal yönetime düşen en önemli görev, KİT’ler üzerindeki belirsizlik havasını kaldırmak, KİT’lere yönetim özerkliği ve yeni işlevler vermek, ekonominin bu kırık bacağının bir an önce düzeltilmesini sağlamaktır. Türkiye’de KİT’lerin geleceği üzerine somut öneriler geliştirirken hareket noktası ekonomik toplumsal üretim olanaklarının genişletilmesi gereği olmalıdır. KİT’lerin işlev ve konumlarının yeniden gözden geçirilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Sonuç olarak; iyi bir sosyal düzen için devlete mutlaka ihtiyaç vardır. Hiçbir sistem devletsiz bir ekonomi önermemektedir. Ancak devlet bazı sorunların çözümü olduğu kadar bazı sorunların da kaynağı durumundadır.

Günümüze dek ekonomi, kutuplarından biri pr piyasacı, diğeri pr devletçi olan bu sarkaç içinde salına gelmektedir. Pr devletçi ekonomi, kişisel dürtüleri harekete geçiremediği, pr piyasacı ekonomide azınlığın çoğunluğu sömürüsünü önleyemediği için başarılı olamamaktadır. Son yıllarda sarkacın kutuplarından merkeze doğru eğilim artmakta ve salınım daralmaktadır. “Birey ve devletin birlikte ekonomisi” diye tanımlanabilecek bu yeni durum, daha çok istikrar anlamına gelmekte olup, ne piyasa ekonomisinden vazgeçilmesini ne de devletin ekonomiden tümü ile çekilmesini gerektirmektedir. Mesele basit bir devlet piyasa karşıtlığı ve birbirinin idealize edilmesi değil, piyasa mekanizması ve devlet de dhil olmak üzere ekonomik ajanların hepsinin rasyonel davranmalarını sağlayabilecek kuramsal çerçevenin oluşturulabilmesidir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz Ersoy, Bernur (2009). *Devletlerin Mali Rollerini Ekonomik Büyümelerini Nasıl Etkiler*, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa.
- Akalın, Güneri (2010). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi- Politik Tarihinin Liberal Yorumu*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Akdoğan, Abdurrahman (2011). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, 14. Baskı, Ankara.
- Akdoğan, Abdurrahman (2013). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akkoyunlu Feyzioğlu Pınar (2011), *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul.
- Aksoy, Aytekin (2010). *“Türkiye’de Bütçe Açıklarının Enflasyon, Büyüme ve Faiz Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması”* Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Akşin, Sina (2001). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1991). *“Talep-Yönlü İktisat ve 1970’li Yılların İktisadi Sorunları”*, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:28, Sayı:3, s.33-47.
- Aktan, Coşkun Can (2000). *Politik İktisat*, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Aktan, Coşkun Can (2003). *Değişim Çağında Devlet*, Çizgi Kitabevi, 1. Baskı, Konya.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar (2002). *Makroekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Editör: Coşkun Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Aktar, Ayhan (2012). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Apak, Sudi (1993). *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Aslan, Cahit (2004). *Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Ataç, Beyhan (2009), *Maliye Politikası Gelişimi Amaçları Araçları ve Uygulama Sorunları*, Turhan Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.
- Avşar, Nursel Aydın ve Bozdereli, Arzu Alvan (2012). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü*, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı,

- Aydın, Üzeyir (2006). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Başar, Selim, “Türkiye’de Devlet - Ekonomi İlişkileri”, **Kamu Ekonomisi**, (Editör: Abdulkadir Kökocak), Ekin Basım Yayın Dağıtım, (1. Baskı), Bursa, 2011, s.385-412.
- Batirel, Ömer Faruk (2007). *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, No: 24, İstanbul.
- Bilici, Nurettin (2011). *Vergi Hukuku*, 26. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Boratav, Korkut (1974). *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bozkurt, Kurtuluş ve Özbey, Özgen (2015). “*Kayıtdışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme*”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.75-86.
- Buchanan, James M. (1991). *Rant Kollayan Toplumda Yapılabilecek Yenilik Hareketleri*, (Çev: Aytaç Eker), Akliselim Ofset, İzmir.
- Buchanan, James M., (1994), “Rant Kollama Kar Kollama”, (Çeviren: Aytaç Eker), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, (Yayına Hazırlayan: Aytaç Eker, Coşkun Can Aktan), Takav Matbaası, Ankara, 1994, ss. 281-283.
- Buchanan, James M., (1994), “Rant Kollama ve Kar Kollama”, (Çeviren: Aytaç Eker), **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, (Yayına Hazırlayan: Aytaç Eker, Coşkun Can Aktan), Akliselim Matbaası, İzmir, s. 264-265.
- Buchanan, James M., (1994), “Rant Kollayan Toplumda Yapılabilecek Yenilik Hareketleri”, (Çeviren Aytaç Eker), **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, (Yayına Hazırlayan: Aytaç Eker, Coşkun Can Aktan), Akliselim Matbaası, İzmir, s. 254.
- Bulut, Cihan (2006). *Ekonomik Yapı ve Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Bulutoğlu, Kenan (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş*, Maliye Hukuk Yayınları, Ankara.

- Coşar Nevin, (2004), **Kriz Savaş ve Bütçe Politikaları**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Coşar, Nevin (2004). *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası(1926-1950)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Coşkun, Ali (2003). *“Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”* Atatürkçü Düşünce Dergisi. Sayı;4, ss.72-77
- Çaklı, Sabri (1998). *İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çavdar, Tefvik (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çolak, Ömer Faruk (2007). *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Delice Güven ve Cengiz Yavilioğlu (2010), “Özelleştirme: Kavramsal ve Teorik Çerçeve”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, s.7-40.
- Demir, Osman (1997), **Ekonomide Devlet**, SPK Yayın No:71, Ankara.
- Demir, Osman (2003), “Türkiye Ekonomisinin Temel Bir Sorunu: Yüksek Kamu Açıklarının Uzun Süre Devam Etmesi”, **A. Ü. İİBF Dergisi**, Cilt:17, Sayı:1-2 Yıl:2003, s. 80-86.
- Demir, Ömer (1996). *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ömer (2003). *Küresel Rekabette Etkin Devlet*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Dinler, Zeynel (2011). *İktisat*, 4. Basım, Ekin Basım yayın Dağıtım, Bursa.
- Doğruder, Erdem (2009). *“Merkantilizm, Farklı Merkantilist Anlayış ve Uygulamaları Etkileyen Unsurların Ülkeler Bazında Analizi”*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, ss.13-16.
- DPT (1979). *“Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)”* DPT Yayınları, Yayın No: 1664, Nisan 1979 Ankara. Erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> Erişim Tarihi: 15.01.2017.
- EGİAD “Ege Genç İşadamları Derneği” (2007). *“Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi”* İzmir. Erişim:

- <http://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/Sanayilesme-stratejisi.pdf> Erişim Tarihi: 10.01.2017.
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2002). *Ekonomi Politikası*, 3. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul.
- Ekşi, Zekeriya (2006). *“Kamusal Tercih Alanında Kuramsal Yaklaşımlar ve Anayasal İktisat”* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Eldem Vedat (1970), *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara.
- Erdoğan, Aydın (2006). *“Küresel Kamu Yönetimi Reformu Döneminde Kent Yönetiminde Özelleşme Tercihi”*, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, ss.24-29.
- Erdoğan, Mustafa (1997). *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Eren, Aslan (1989). *Türkiye’nin Ekonomik Yapısının Analizi*, Bilgehan Basımevi, Muğla.
- Erim, Neşe (2014). *İktisadi Düşünce Tarihi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- GHAİ Dharam (1995), “Yapısal Uyum Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi”, (Çeviren: İdil Eser), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Editörler: R. Prendergast, F.Stewart), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul. s. 39-71.
- GİB “Gelir İdaresi Başkanlığı” (2016). *Genel Bütçe Gelirleri Tahsilâtı (1923-2015)*. Erişim: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm Erişim Tarihi: 05.09.2016
- Goloğlu, Mahmut (1976). *Milli Şef Dönemi: 1939-1960*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Gökberk, Macit (1980). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Görgün, Sevim (1994). *“Maliye Politikası Ders Notları”*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No:3, İstanbul, ss.196-199. Erişim: <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/623.pdf> Erişim Tarihi: 06.09.2016.
- Göze, Ayferi (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gözler, Kemal (2007). *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

- Güler, Birgül Ayman (2013). *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Hatiboğlu, Zeyyat (1993). *Gelişme ve Türkiye İktisadı*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, 2002, Bursa.
- İnsel Ahmet (2004), *Neo Liberal Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- İşçi, Metin (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- İTO (1989). *Cumhuriyet'ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1989-1, İstanbul. Erişim: <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0003210.pdf> Erişim Tarihi: 10.01.2017.
- Kahraman, Akdoğu Serpil (2012), *“Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti”*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 14(2), ss.189-208.
- Kanca, Osman Cenk ve Bayrak, Metin (2015). *“Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir Bakış”*, Sayıştay Dergisi, Sayı: 9B5/Ekim-Aralık 2014, ss.29-35.
- Karan, Mehmet Baha ve Karacabey, Ali Argun (2003). *Türkiye’de Sermaye Piyasası’nın Mali Sistem İçindeki Yeri, Sorunları ve Geleceği*, SPK Yayınları, Ankara.
- Karluk, Rıdvan (1996). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Ayşe (2013). *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No: 292, İstanbul.
- Kaykusuz, Murat (2014). *Geçmişten Günümüze Finansal Krizler (1619-2014)*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Kayra, Cahit (2011). *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (1999). *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (2002). *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 3. Baskı, İstanbul.

- Kepenek, Yakup (1984). *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Kepenek, Yakup (1987). *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (1996). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2009). *Türkiye Ekonomisi*, 22. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kesbiç, Cüneyt Yenel, Baldemir, Ercan ve İnci, Mustafa (2010). *“Dışsallıkların Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve İçselleştirilmesine İlişkin Teorik Yaklaşımlar-Çözüm Önerileri: Yatağan Termik Santrali Analizi”*, Akademik Fener Dergisi, ss.123-127. Erişim: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/download/5000170244/5000153673> Erişim Tarihi: 14.09.2016.
- Kılıçbay, Ahmet (1999). *Türk Ekonomisi*, Bilim Teknik Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul.
- Kirmanoglu, Hülya (2007). *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Köklü, Aziz (1984). *Makro İktisat*, S Yayınları, Ankara.
- Krieger, Ronald A. (1990). *“Arz Yönlü İktisat; Bir Giriş”*, (çev. Coşkun Can Aktan), Arz Yönlü İktisat-Seçme Çeviriler, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, İzmir, 1-12.
- Kurnaz, Levent (2013). *Dışsallıkların İçselleştirilmesi*, Bağımsız İnternet Gazetesi. Erişim: <http://t24.com.tr/yazarlar/levent-kurnaz/dissalliklarin-icsellestirilmesi,7257> Erişim Tarihi: 10.01.2017.
- Küçükcalay, Abdullah Mesut (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*, 4. Baskı, Beta Basın Yayın İstanbul.
- Martal Abdullah (1992), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Muter, Naci Birol (1998). *Vergi Teorisi*, 2. Baskı, Emek Matbaacılık, Manisa.
- Nadaroğlu, Halil (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınları, İstanbul.

- Odabaş, Hüseyin (2001). *“James M. Buchanan’ın Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Değerlendirilmesi”*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- OECD (2014). *Geçici Değerlendirme Raporu*, Eylül 2014. Erişim Adresi: <http://www.maliye.gov.tr/Documents/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202014.pdf> Erişim Tarihi: 11.09.2016.
- Orhan, Osman Zeki (1989). *Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Ökçün Gündüz A. (1970), *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri*, A. Ü. SBF Yayını, Ankara.
- Önder, İzzettin, Türel, O., Ekinci, N. ve Somel, Cem. (1993). *Türkiye’de Finansal Yapı ve Politikalar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özata, Erkan ve Esen, Ethem (2010). *“Reel Ücretler ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”*, Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), ss.55-69.
- Özateşler, Mustafa (1998). *İktisadi Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Özcan, Güngör (2014). *“Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, Haziran, İktisadi ve İdari bilimler Sayısı, ss.261-272.
- Özçelik, Özer ve Tuncer, Güner (2007). *“Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, ss. 253-266.
- Özdemir, Özge (2016). *“10 başlıkta Türkiye ekonomisinin 2016 karnesi”* Erişim: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38443279> Erişim Tarihi: 14.01.2017.
- Öztürk, Nazım (2004), “Piyasa Başarısızlıkları”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Sayı:21, Yıl:10, Cilt:6, Ocak 2004, ss. 173-187.

- Öztürk, Nazım (2005), “Neo LiberalHata! Yer işareti tanımlanmamış. Yaklaşımlar Çerçevesinde Devletin Ekonomide Yarattığı Sorunlar”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi**, Sayı:23, Yıl:11, Cilt:6, Ocak 2005, s.205-215.
- Öztürk, Nazım (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Palme Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Öztürk, Nazım (2011). *Kamu Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın, 1. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım (2012). *Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama*, Ekin Basım Yayın, 1. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım (2013). *Kamu Mali Yönetimi Mali Kurumlar*, Ekin Basım Yayın, 1. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım (2015). *Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın, 3. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım (2016). *Kamu Maliyesi*, Ekin Basım Yayın, 3. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım (2017). *Para Banka Kredi*, Ekin Basım Yayın, 4. Baskı, Bursa.
- Öztürk, Nazım ve Bayraktar, Yüksel (2009). “*Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü*”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Yıl: 2009, ss.74-93. Erişim: http://sbad.gop.edu.tr/Makaleler/11564632_4.pdf Erişim Tarihi: 04.09.2016.
- Özveren, Eyüp (2005). *Kurumsalcı İktisat*, İmge Yayınları, Ankara.
- Pakdemirli, Ekrem (1995). *Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923’den Günümüze*, Milliyet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Parasız, İlker (1998). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parasız, İlker (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Pehlivan, Osman (2009). *Vergi Hukuku (Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi)*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Platon (2007). *Yasalar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Platon (Eflatun). (1992). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Rosen, Harvey S. (1995). *Public Finance*, Fourth Edition, (Boston: Richard D. Irwin, Inc.), USA.

- Rothbard N. Murray, (2009), **İnsan İktisat ve Devlet İktidar ve Piyasayla Birlikte, Hükümet ve Ekonomi** (2 Cilt), (çeviren: Ahmet Uzun, Ayşe Meral Uzun), Liberte Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Rousseau, Jean.J. (2006). **Toplum Sözleşmesi**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Sağbaş, İsa (2002). **“Kamu Harcamalarının Yakınsama Üzerindeki Etkisi”**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, ss.137-148.
- Sander, Oral (2006). **Türkiye’nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Savaş, Vural (2000) **Piyasa Ekonomisi ve Devlet**, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Savaş, Vural (2000). **Piyasa Ekonomisi ve Devlet**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Savaş, Vural Fuat (1994). **Politik İktisat**, 2. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Savaş, Vural Fuat (1997). **İktisadın Tarihi**, Avcıol Matbaacılık, İstanbul.
- Sayıştay (2015). **Kamu İşletmeleri 2014 Yılı Genel Raporu**, Ankara. Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/35047883/files/2016/EK-A%20Genel%20Rapor%202014.pdf> Erişim Tarihi: 13.09.2016.
- Sevgi, Cezmi (1994), **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı**, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Sevgi, Cezmi (1994). **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı**, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil (1998). **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Stiglitz, Joseph, E, (1994), **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çeviren: Ömer Faruk Batırel), Marmara Üniversitesi Yayın No:549, İstanbul.
- Strauss, Ludwig (2000). **Tabii Hak ve Tarih, Devlet Kuramı**, (Der. Cemal Bali Akal), Dost Kitabevi, Ankara.
- Sungur, Onur (2015). **“2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler”**, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Sayı: 9 (19-20), Ocak-Aralık, ss.243-269.
- Şahin, Hüseyin (2002). **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- ŞENATALAR, Burhan, KİRMANOĞLU Hülya, ŞENER Orhan, (2008), **Kamu Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1476, Eskişehir.

- Şenel, Alaeddin (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şenyüz, Doğan (2008). *Vergi Ceza Hukuku (Vergi Kabahatleri ve Suçları)*, 4. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Tekelioğlu, Muammer (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Tezel, Yahya Sezai (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TOBB (2016). *“2015 Ekonomik Rapor”* TOBB Yayınları, Yayın No: 2016/27, Ankara, (Erişim: <http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2016/72GK/72-Genel-KurulEkonomikRapor2015.pdf>) Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Tokgöz, Erdinç (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Turan, Zübeyir (2011). *“Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”*, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4(1), ss.56-80.
- Turanlı, Rana (2008). *İktisadi Düşünce Tarihi*, 4.Baskı, Bilim Teknik Kitabevi, Eskişehir.
- Turhan, Salih, Önder İzzettin, Ataç Beyhan (1988), *Maliye Politikası*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- TÜİK (2017). *Türkiye’nin İstatistik Göstergeleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge> Erişim Tarihi: 25.02.2017.
- Türk, İsmail (2008), *Maliye Politikası*, Turhan Kitabevi, 21. Baskı, Ankara.
- TÜSİAD,(1995), *21. yy. İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet*, İstanbul.
- Unay, Cafer (2001). *Ekonomik Konjonktür*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Uras, Tevfik Güngör (1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İktisadi Yayınlar Ltd. Şti. İstanbul.
- Ülken, Yüksel (1981). *Atatürk ve İktisad*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

- Ünsal, Erdal (1998). *Mikro İktisat*, 2. Baskı, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Wikipedia (2015). “*Arz ve Talep*” Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Arz_ve_talep
Erişim Tarihi: 06.09.2016.
- Wikipedia (2015). “*İşlem maliyeti*” Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/İşlem_maliyeti
Erişim Tarihi: 07.09.2016.
- Wikipedia (2016). “*Monetarizm ve Monetarizmin Temel İlkeleri*”. Erişim: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Parasalcılık> Erişim Tarihi: 10.09.2016.
- Yakup, Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, 1994.
- Yavilioğlu Cengiz ve Güven Delice, (2010), “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (Süreç Analizi) ”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Hata! Yer işareti tanımlanmamış. Yayını, Ankara, s.323-360.
- Yavilioğlu Cengiz, Güven Delice, Onur Özsoy (2010), “Özelleştirmenin Etkileri”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Hata! Yer işareti tanımlanmamış. Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, s.105-130.
- Yavilioğlu Cengiz, Güven Delice, Onur Özsoy, A. Meral Uzun, (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirmeler”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Hata! Yer işareti tanımlanmamış. Yayını, Ankara, s.191-233.
- Yavilioğlu, Cengiz (2010), “Sektörler İtibariyle Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayını, Ankara, s.411-420.

Yavilioğlu, Cengiz (2010), “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (Kaynaklar ve Kullanımlar)”, **Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif** (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice ve Onur Özsoy), T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ankara, s.383-400.

Yenal, Oktay (2003). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Homer Yayınevi, İstanbul.

Yıldırım, Erhan, Lopcu, Kenan, Çakmaklı, Selim ve Özkan, Özlem (2010). **“Yeni Keynesyen Makro Ekonomik Bir Model: Türkiye Uygulaması”**, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 4, Ekim, Yıl:2010. ss.1269-1277.

Zaim, Sabahattin (1997). *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Zencirkıran, Memet. (2006). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Nova Basın Yayın, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı :Mustafa FIRAT
Doğum Tarihi ve Yeri :29.03.1988-SİVAS
Medeni Durumu :Bekâr

EĞİTİM DURUMU

Mezun Olduğu Lise :Halil Rıfat Paşa Lisesi(2005)
Lisans Diploması :Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme
Bölümü(2012)

Yüksek Lisans Diploması :
Tez Konusu :Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar
Yabancı Dil / Diller :İngilizce

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar :Türkiye Finans Katılım Bankası (2 Buçuk Yıl)
E-Mail :mustafafirat_58@hotmail.com